

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

TEFSİRLERDE GÖK CİSİMLERİ

BETÜL YIĞCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. ALİ AKPINAR**

**KONYA
2023**

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	BETÜL YIĞCI		
	Numarası	18810601230		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / TEFSİR		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	TEFSİRLERDE GÖK CİSİMLERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

BETÜL YIĞCI
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	BETÜL YIĞCI		
	Numarası	18810601230		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / TEFSİR		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ALİ AKPINAR		
Tezin Adı	TEFSİRLERDE GÖK CİSİMLERİ			

Geçmişten günümüze bilimin ilerlemesiyle birlikte astronomiye olan ilgi artmış ve bu durum insanları, gök ve gök cisimlerine çok sayıda atıfta bulunan Kur'ân-ı Kerîm'e yönlendirmiştir. Bu çerçevede kaleme alınan bu çalışma giriş ve üç bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde mevzubahis çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları belirlenmiş, birinci bölüm ise çalışmanın ana eksenini oluşturan ikinci ve üçüncü bölüme bir ön hazırlık olarak sonradan ilave edilmiştir. İkinci bölümde Kur'ân'da gök cisimlerini doğru anlayabilmek için öncelikle Kur'ân'ın nazil olduğu toplumun kültürel yapısına ışık tutulmuş akabinde İslâm'la birlikte değişen toplumun gök cisimlerine bakışı hadis metinleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Son olarak gök cisimlerinin Kur'ân'da zikredilmesinin sebep ve hikmeti üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde ise çalışmanın ana konusu olan tefsirlerde gök cisimlerinin klasik ve modern tefsirlerde ele alış biçimi incelenmiştir. Yapılan bu çalışma neticesinde modern bilimin verileriyle örtüşen pek çok ayetin bu sahada yeni yapılacak çalışmalara kaynaklık edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, İlmî Tefsir, Şems, Kamer, Şi'râ, Necm.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	BETÜL YIĞCI		
	Student Number	18810601230		
	Department	BASİC ISLAMIC SCIENCES/ TAFSİR		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Prof. Dr. ALİ AKPINAR		
Title of the Thesis/Dissertation	CELESTİAL BODİES İN TAFSİRS			

With the advancement of science from the past to the present, the interest in astronomy has increased and this has led people to the Qur'an, which makes many references to the celestial and celestial bodies. This study, which was written in this framework, consists of an introduction and three parts. In the introduction, the scope and limitations of the study in question were determined, and the first part was added to the second and third parts, which constitute the main axis of the study, as a preliminary preparation. In the second part, in order to understand the celestial bodies in the Qur'an correctly, first of all, the cultural structure of the society in which the Qur'an was revealed was shed light on, and then the view of the society that changed with Islam to the celestial bodies was evaluated within the framework of hadith texts. Finally, the reason and wisdom of the celestial bodies being mentioned in the Qur'an are emphasized.

In the third chapter, the celestial bodies in the tafsir, which is our main subject, are discussed as a whole under the subheadings of classical and modern tafsir. As a result of this study, it is thought that many verses that overlap with the data of modern science can be a source for new studies in this field.

Key words: Qur'an, Scientific Tafsir, Shams, Kamer, Shi'ra, Necm.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	- 1 -
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI.....	- 1 -
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI	- 1 -
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	- 2 -

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİMSEL TEFSİRE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

I. BİLİMSEL TEFSİR TANIMI.....	- 4 -
I.I. Bilimsel Tefsiri Yöntem Olarak Algılayan Yaklaşım.....	- 4 -
I.II. Bilimsel Tefsiri Kur'ân'ın İ'câzıyla İlişkilendiren Yaklaşım	- 5 -
I.III. Bilimsel Tefsirle Kur'ân'ı Araç Durumuna Düşüren Yaklaşım	- 6 -
II. BİLİMSEL TEFSİRİ SAVUNANLAR	- 8 -
II.I. Nakli Deliller.....	- 10 -
II.II. Akli Deliller	- 12 -
III. BİLİMSEL TEFSİRE KARŞI ÇIKANLAR.....	- 14 -
III.I. Bilimsel Tefsire Karşı Çıkanların Delilleri.....	- 17 -
III.I.II. Nakli Deliller	- 17 -
III.I.III. Akli Deliller	- 19 -

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN VE HADİSLERDE GÖK CİSİMLERİ

I. ARAP KÜLTÜRÜNDE GÖK TASAVVURU	- 23 -
II. KUR'ÂN'DA GEÇEN GÖK CİSİMLERİ	- 25 -
II.I. SEMÂ-SEMÂVÂT	- 25 -
II.II. ŞEMS.....	- 29 -
II.III. KAMER.....	- 32 -
II.IV. NECM- NÜCÛM.....	- 33 -
II.V. Şİ'RÂ.....	- 35 -
II.VI. BURÇ.....	- 36 -
III. HADİSLERDE GEÇEN GÖK CİSİMLERİ	- 39 -
III.I. GÖKLER	- 40 -

III.II. GÜNEŞ.....	- 41 -
III.III. YILDIZ	- 43 -
IV. KUR'ÂN'DA ZİKREDİLMESİNİN SEBEP VE HİKMETLERİ	- 44 -

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEFSİRLERDE GÖK CİSİMLERİ

I. KLASİK TEFSİRLERDE GÖK VE GÖK CİSİMLERİ	- 51 -
I.I. Semânın Yaratılışı.....	- 51 -
I.II. Semânın Mahiyeti.....	- 57 -
I.III. Semânın Kıyamet Esnasındaki Durumu.....	- 61 -
I.IV. Şems ve Kamerin Mahiyeti	- 67 -
I.V. Kıyamet Alameti Olarak Şems ve Kamer.....	- 75 -
I.VI. Yıldızların Mahiyeti	- 77 -
I.VII. Yıldızların Kıyamet Esnasındaki Durumu	- 82 -
II. MODERN TEFSİRLERDE GÖK VE GÖK CİSİMLERİ	- 84 -
II.I. Semânın Yaratılışı	- 84 -
II.II. Semânın Mahiyeti	- 91 -
II.III. Semânın Kıyamet Esnasındaki Durumu	- 94 -
II.IV. Şems ve Kamerin Mahiyeti	- 98 -
II.V. Kıyamet Alameti Olarak Şems ve Kamer	- 102 -
I.VI. Yıldızların Mahiyeti	- 103 -
I.VII. Yıldızların Kıyamet Esnasındaki Durumu	- 108 -
SONUÇ	- 110 -
BİBLİYOGRAFYA.....	- 112 -
EK 1: GÜNEŞ TUTULMASI	- 122 -
EK 2: BİR TAKVİM YILINDA GÖRÜLEBİLECEK EN ÇOK (7) TUTULMA OLASI TERTİBİ.....	- 123 -

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: İbn, bin
b.y	: Basım yok
bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
KURAMER	: Kur'an Araştırmaları Merkezi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
s.a.v.	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
sad.	: Sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Günümüzde insanların astronomiye olan merakı bu konuda yapılan araştırma ve çalışmalara olan ilgiyi de beraberinde getirmiştir. Kur'ân'da çok sayıda araştırmaya, düşünmeye sevk eden gök ve gök cisimlerine atıfta bulunan ayetlerin olması ve astronominin son verileriyle Kur'ân'daki ayetlerin örtüşmesi insanları ilgili ayetlere yönlendirmiştir. Ancak ne var ki söz konusu konuya ilişkin kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir.

Bu tezde bugünün insanı için son derece önem arz eden ancak yeterince incelenemeyen bu konuya dair kapsamlı bir çalışma yapılması hedeflenmiştir. Bu sebeple bu çalışmada Kur'ân'daki gök ve gök cisimlerini doğru tespit edebilmek için öncelikle ilk muhatap toplumun ilgili konuya bakışı ele alınmış akabinde Kur'ân'a ve hadise yansımaları üzerine durulmuştur.

Kur'ân'ın kevnî ayetlere işaret etmesi ve bu konu hakkında bilgiler vermesi başta sahabeler olmak üzere pek çok âlimin dikkatini çekmiş ve bu ayetler üzerine daha fazla durulmuştur. Bunun neticesinde bilimsel/ilmî tefsir adlı bir yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Çalışmamıza alt zemin oluşturması açısından bilimsel tefsirin tanımıyla başlanmış akabinde savunanları ve reddedenleri değerlendirilmiş devamında bilimsel tefsir sahasında kaleme alınan müstakil tefsir kitaplarında gök cisimleri ilk dönem tefsirleriyle kıyaslanarak bir bütün halinde ele alınmıştır. Bu bakımdan gerek ilgili çalışmanın konusu gerekse incelediği eserler olsun bu alanda nüve niteliği taşıyabileceği düşünülmektedir.

Çalışmam esnasında görüş ve tavsiyelerinden yararlandığım değerli hocam Prof. Dr. Ali AKPINAR'a, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili annem Nazife TOP'a ve kıymetli eşim Mahmut YIĞCI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

BETÜL YIĞCI

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Bu çalışmada, vahyin nüzulünden önceki toplumun gök cisimlerine yüklediği anlamdan hareketle İslâm'la birlikte değişen topluma ne gibi etkisi olduğu ve gök cisimlerinin müfessirler tarafından nasıl değerlendirildiği ele alınacaktır. Çalışmanın ana eksenini bilimsel tefsir alanında kaleme alınan müstakil tefsir kitaplarıyla ilk dönem tefsirlerinin kıyaslanması teşkil etmektedir. Buna ilaveten müfessirlerin birbiriyle uyduğu veya ayrıştığı noktalar mercek altına alınacak olup bu bilgiler günümüz astronomi bilimiyle mukayese edilecektir. Bu çalışmanın gök cisimlerinin tefsir tarihindeki hak ettiği yeri almasına mütevazî bir katkı sağlayacağı ve bu alanda yapılacak olan çalışmalar için bir basamak oluşturacağı düşünülmektedir.

Konunun muhteviyatının genişliği ve çalışma zamanının kısıtlı olması sebebiyle kapsamı ilk dönem tefsir kitapları, bilimsel tefsirler, hadis, tarih kitapları ve makalelerle sınırlandırılmıştır.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Günümüzde astronomiye dair gelişmeler ve insanların bilinmeyene olan merakı onları bu konuda araştırmalar yapmaya sevk etmiş, gök ve gök cisimlerine çok sayıda atıfta bulunan Kur'ân-ı Kerîm'e yönlendirmiştir. Son yüzyıllarda kaleme alınan ilmî tefsirler, bilimsel makaleler, tezler, kitaplar ve bu konuda yapılan ilmi toplantılarda gök cisimlerinin hak ettiği ilgiyi görmeye başladığı söylenebilir.

Kur'ân'ın anlaşılmasında ilk muhatap toplumun sosyokültürel yapısının bilinmesi önem arz etmektedir. Zira Kur'ân, muhataplarına kendi bilgi düzeyi ve değerleri üzerinden hitap etmekte, İslâm'ın kabul etmediği inanç noktalarını vurgulamakta ve toplum nazarında değerli olan hususlara atıflar yapmaktadır. Bu sebeple araştırmanın amacı ilk olarak Kur'ân'ın ilk muhataplarının gök cisimlerinden ne anladığını ve günümüze kadar yapılan tefsir çalışmalarında bu konunun nasıl incelendiğini ve geçen bu süre zarfında bir farklılaşma olup olmadığını tespit etmeye çalışmak, ikinci olarak da tüm gök cisimlerini bir bütün halinde ele almaktır. Bu çalışmada bilimsel tefsir mirasına katkı sağlamak, yapılacak akademik çalışmalara bir

alt yapı oluşturmak ve Kur'ân-ı Kerîmdeki pek çok bilimsel örneği netleştirmek amaçlanmaktadır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Bu çalışmaya Tefsirlerde Gök Cisimleri bölümünün alt zeminini oluşturan bilimsel tefsir konulu makaleler ele alınarak başlanacaktır. Akabinde gök cisimlerinin toplumun sosyokültürel yapısı içerisindeki yerini değerlendirebilmek için tarih ve hadis kitaplarına başvurulacaktır. Son olarak ilgili ayetler ilk dönem tefsir kitapları ve bilimsel tefsirlerle kıyaslanarak günümüz verilerinden hareketle aralarındaki farklar tespit edilecektir.

Bu çerçevede kaleme alınan bu çalışma giriş ve üç bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde mevzubahis çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları belirlenecek, birinci bölümde çalışmanın ana eksenini oluşturan ikinci ve üçüncü bölüme bir ön hazırlık yapılacaktır. Birinci bölümde ilkin bilimsel tefsirin tanımı yapılarak ilmî tefsiri kabul edenler ve reddedenler ele alınacak peşi sıra her iki tarafın Kur'ân ve sünnete isnad ettiği nakli ve akli deliller incelenecektir.

İkinci bölümde Kur'ân'da gök cisimlerini doğru anlayabilmek için öncelikle Kur'ân'ın nazil olduğu toplumun kültürel yapısına ışık tutulacak akabinde İslâm'la birlikte değişen toplumun gök cisimlerine bakışı hadis metinleri çerçevesinde incelenecektir. Bunlara ek olarak Kur'ân'da geçen gök ve gök cisimleri sayısal veri grafikleriyle daha anlaşılır kılınacaktır. Son olarak gök cisimlerinin Kur'ân'da zikredilmesinin sebep ve hikmeti üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise ana konumuz olan tefsirlerde gök cisimleri klasik ve modern tefsirler alt başlıkları halinde bir bütün olarak ele alınacaktır. Kur'ân'ı Kur'ânla veya hadisle tefsir eden ilk dönem müelliflerinden olan Taberî, Kurtubî, Süyûtî, İbn Kesîr gibi müfessirlerin gök cisimlerine olan yaklaşımları ve konuya dair getirilen hadis delillerinin sıhhati incelenecektir. Akabinde bilimin ilerlediği ve gök cisimlerine dair pek çok keşfin yapıldığı dönemde eser veren Râzî, Zemahşerî, Tantâvî Cevherî, Elmalılı Hamdi Yazır, Reşîd Rızâ, Mevdûdî, Seyyid Kutub, Celal Yeniçeri gibi müelliflerin söz konusu ayetleri kendi dönemlerinin bilimsel verileri çerçevesinde yaptıkları yorumlar

ve ilk dönem müelliflerine getirdikleri eleştiriler tarafsız bir şekilde değerlendirilecektir. Nihayetinde bu yorumlar günümüz astronomi ve astrofizik bilimi verileriyle mukayese edilecektir. Yapılacak bu çalışma neticesinde modern bilimin verileriyle örtüşen pek çok ayetin bu sahada yeni yapılacak çalışmalara kaynaklık edebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada kaynak olarak mahtût tefsir makalelerinin yanı sıra tarih kitapları, ilk dönem tefsir kaynakları, ilmî tefsir kitapları, terminolojik sözlükler, DİA maddeleri, *Mu'cemü'l-müfehres*, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Kur'ân Yolu Meâline müracaat edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİMSEL TEFSİRE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

I. BİLİMSEL TEFSİR TANIMI

Tarih boyunca bilimsel tefsire dair üzerinde görüş birliğine varılan bir tanım yapılmamış ve bu konuda pek çok farklı görüş zikredilmiştir. Mezkûr görüşlerde müfessirin bilimsel tefsirler karşısı yahut taraftarı olması yapılan tanımlamaların da farklılaşmasına yol açmaktadır.¹ Burada söz konusu tarifler hülasa olarak üç kategoride değerlendirilebilir.²

I.I. Bilimsel Tefsiri Yöntem Olarak Algılayan Yaklaşım

Bu yöntem, Kur'ân'ı merkeze alarak bilimsel verileri bir araç ve yöntem olarak kullanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım tarzında bilimsel verilerin Kur'ân'ın tefsirinde yardımcı bir unsur olması söz konusudur. Kâinattaki her şeyin Allah'ın mülkü olması, Kur'ân'da çoğu tabiat unsurlarına ibret nazarıyla bakılması ve tefekkür edilmesinin istenmesi üzerine tüm bunlardan hasıl olan ve günümüzde “bilimsel veri” olarak adlandırılan birtakım neticelerin, amacını aşmadan ve ölçüsü kaçırılmadan Kur'ân'ın tefsirinde³ kullanılmasında sakınca olmadığı görülmektedir.

Bu yöndeki tanımlardan bir tanesi: “*Bilimsel tefsir, Kur'ân ibarelerindeki bilimsel istilahları açıklamaya, onlardan çeşitli ilimleri ve felsefi görüşleri çıkarmaya çalışan bir tefsir çeşididir. Buna göre bilimsel tefsir, Kur'ân ayetlerindeki ilmî istilahları açıklamak, onlardan çeşitli ilimleri ve felsefi görüşleri çıkarmaya çalışmaktır.*”⁴ Bir diğer tanım ise: “*Bilimsel tefsir, insanın eşya ve evrenle olan ilişkilerini konu alan ayetlerin, bilim dallarının verileriyle açıklanmasını ve bu ayetlerin daha iyi anlaşılmasında bilimsel gelişmelerin veri olarak kullanılmasını ifade etmektedir.*”⁵ Başka bir tanıma göre; “*Anlamalarını izah edip maksadını*

¹ Ahmet Akbaş, “Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/15 (Mart 2016), 77.

² Detaylı bilgi için bkz: Mehmet Emin Yurt, “Bilimsel Tefsirin Mahiyeti Üzerine”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (2019), 114-121.

³ Yurt, “Bilimsel Tefsirin Mahiyeti Üzerine”, 115.

⁴ Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2010), 2/474.

⁵ Celal Kırca, *Kur'ân ve Fen Bilimleri* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2005), 35.

açıklayacak yeni kozmik ilimlerin (kevnî ilimlerin) kullanıldığı tefsirdir. Kur'ân'ın pozitif bilimlere ilişkin münasebeti ve yorumu, ayetlerle bilimsel veriler arasındaki uyumu araştıran ve açıklamaya çalışan tefsirdir."⁶ Bilimsel tefsiri başlı başına bir yöntem olarak gören bir anlayışla kaleme alınan Tantâvî Cevherî'nin (ö.1940) *el-Cevâhir fî Tefsiri'l-Kur'ân* adlı eseri bu yaklaşım tarzına örnek gösterilebilir. Bu tanımlardan hareketle bilimsel tefsir, ayetlerin daha iyi anlaşılması için Kur'ân'daki bilimsel verileri bir araç olarak kullanan bir tefsir faaliyeti olarak değerlendirilebilir.

Bu tanımlar çerçevesinde bilimsel tefsiri savunanlar, Kur'ân'ın geçmiş ve gelecek bütün ilimleri içerdiğini kabul ederek onun dini, itikadi, ameli bütün ilimleri ve aynı zamanda dünya ilimlerini de kapsadığını düşünmekte⁷ bu sebeple Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada bilimsel verileri bir araç olarak kullanıp klasik tefsir geleneğine yeni ve özgün bir bakış açısı kazandırmaktadır.

I.II. Bilimsel Tefsiri Kur'ân'ın İ'câzıyla İlişkilendiren Yaklaşım

Bilimsel tefsiri Kur'ân'ın i'câzıyla ilişkilendiren bu yaklaşım pek çok açıdan i'câzü'l-Kur'ân ilmiyle benzer özellikler ihtiva etmektedir. Bu yaklaşım tarzında yalnızca mucizevî özelliklere sahip beşerüstü bir kelamın vasfı olan Kur'ân'ın pek çok ilimlerin kaynağı olduğu vurgulanmaktadır.⁸ Bu metodu savunanlardan kimi Kur'ân'ın, dinî ve dünyevî bütün ilimleri ihtiva etmesi ve bunların Allah'ın fiil ve sıfatlarına dahil olması yönüyle mu'cîz bir kelim olduğu ve Kur'ân'da Allah'ın zat, sıfat ve fiillerinin şerhi bulunduğunu dile getirmekte ve bu ilimlere dair Kur'ân'da birtakım işaretlerin ve remizlerin olduğunu öne sürmektedir.⁹ Kimileri ise bu konuda Kur'ân'ın bütün ilimlere kaynaklık edecek şekilde bir muhteva zenginliğine sahip olduğunu izah etmekle birlikte Kur'ân'ın bütün ilimlerin temeli ve kaynağı olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin Kur'ân; kelâm, fıkıh, fıkıh usûlü, nahiv ve lügat, tasavvuf ilimleri, ahiret haberleri ve güzel ahlak prensiplerinin yanı sıra; gökyüzü, yeryüzü,

⁶ Mehmet Kaya, "Bilimsel Tefsir ve Değişim Mütefekkir", *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/5 (Haziran 2016), 197.

⁷ Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2010), 2/474.

⁸ Yurt, "Bilimsel Tefsirin Mahiyeti Üzerine", 118.

⁹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, thk. Ahmet Serdaroglu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974), 1/822.

ağaçlar, bitkiler ve meyvelerin özellikleri, hayvanlarla alakalı malumatlar; hava ve rüzgârlarla ilgili bilgiler; insan bedeni ile ilgili hususları¹⁰ kapsamakta buna ilaveten tıp, mühendislik ve dokumacılık gibi pek çok ilmin nüvelerine¹¹ de işaret etmektedir. Bu sebeple tabiat düzeninin ve işleyişinin Kur'ân'a uygunluk arz etmesi müfessirleri bu konuda daha detaylı araştırma yapmaya yönlendirmektedir.

Öyleyse ilmi tefsir, bilimsel verileri Kur'ân'ın i'câzıyla ilişkilendirenlerin tanımına göre: “Müfessirin, Kur'ân ibarelerini bilimin ispat ettiği şeylerin ışığında anlamaya ve Kur'ân'ın nüzul döneminde bilinmeyen bu dakik bilimsel meseleleri ihtiva ederek Allah'ın kelamı olduğunu göstermesi açısından i'câz sırlarından bir sırrını ortaya çıkarmaya çalıştığı tefsir çeşididir.”¹² Diğer bir tanım ise “Kur'ân ayetlerini bilimsel veriler ışığında açıklamak, onlardaki bilimsel gerçekleri ortaya çıkararak i'câz yönlerini göstermektir.”¹³ Bu metodu savunanlara göre, Kur'ân, itikadî ve amelî ilimlerin yanı sıra şu anda mevcut olan ve ileride disiplin haline gelecek doğa bilimlerine de şamildir.¹⁴ Âlimlerin bu konuda sıkça vurguladığı ‘Kur'ân'ın pek çok ilimlerin kaynağı olduğu’ hususu göstermektedir ki bu mu'ciz kitap yalnızca beşerî iradenin üstünde bir varlığın kelimidir.

I.III. Bilimsel Tefsirle Kur'ân'ı Araç Durumuna Düşüren Yaklaşım

Ayetler bilimsel açıdan yorumlanırken kasıtlı olsun veya olmasın sonuçlar her zaman mutedil olarak ilerlememiş, bazı aşırılıklara gidildiği de görülmüştür. Her ne kadar art niyet taşımasa da kimi çalışmalar, sonuç itibarıyla çok farklı alanlara kayabilmekte ve girift bir yapıya bürünebilmektedir. Örneğin; Bilimsel tefsir, Kur'ân ayetleriyle müspet ilmin keşifleri arasında ilgi kuran ve ayetleri bu keşiflerin ışığında

¹⁰ İsmail Cerrahoğlu, “Fahrüddin er-Râzi ve Tefsiri”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 0/2 (1977), 37-38.

¹¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 2/330.

¹² Bu tarif, Ahmet Ömer Ebû Hâcer'e aittir. Bkz: Veysel Güllüce, “Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi”, *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, ed. Bilal Gökkır vd. (İstanbul: İlim Yayıma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010), 378.

¹³ Güllüce, “Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi”, 379.

¹⁴ İbrahim Hilmi Karşlı, “Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Diyanet İlmî Dergi* 46/3 (2012), 81.

yorumlayan tefsir çeşididir.¹⁵ Bu tanım, bilimsel veri ve ıstılahların esas açıklayıcı bir pozisyonda olduğunu, Kur’ân’ın ise açıklanması gereken kapalı bir metin olarak konumlandırıldığını¹⁶ göstermektedir. Halbuki Kur’ân, bizzat kendi ifadesiyle “iyice açıklanmış, tahkim edilmiş,¹⁷ apaçık,¹⁸ tekrar tekrar açıklanan¹⁹ ve her konuda açıklama getiren²⁰ değişik biçimlerde(ayrıntılı)²¹ olarak indirilen açıklayıcı²² bir kitaptır.” Bu sebeple Kur’ân’ı araç durumuna düşüren bu tanımların netice olarak pek isabetli olmadığı, aşırıya gitmekten kaçınmadığı görülmektedir. Bunlara ilave olarak son yıllarda teknolojinin sürekli bir değişim ve gelişim göstermesi, bugün en ileri teknoloji sayılan her şeyin, yarın için çağın çok gerisinde kalabileceği gerçeği yadsınamaz. Bütün bilimler için geçerli olan bu durumu ana karakter olarak ele almak ve temel referans kabul etmek, zemini sağlam olmayan yaş tahtaya basmaktan farksız olacaktır. Bu denli ciddi riskleri bulunan bu durumu Kur’ân’la ilişkilendirmenin bir manası ve faydası yoktur. Zaten Kur’ân’ın buna ihtiyacı da yoktur.

Sonuç olarak İslâm’ın bir akıl ve bilim dini olduğunu göstermek için modern dönemde ortaya çıkan ‘İslâm bilime karşıdır’ veya ‘Kur’ân ile bilimsel keşifler çatışır’ tezlerini çürütmeye ve Kur’ân ile modern bilimin uyumunu ispatlamaya dayanan, Kur’ân’ı bilimsel veriler ekseninde tefsir etme disiplininin²³ Kur’ân-ı Kerîm’i araç durumuna düşürmekten kurtaramadığı, bilimin üstün Kur’ân’ın ise daha aşağıda olduğu bir konumun ötesine geçiremediği gözlemlenmektedir. Öte yandan Kur’ân’ı ilmî veriler ekseninde yorumlamak için her türlü bilginin kaynak olarak kullanılması tefsir usûl ve kaidelerine uygun düşmemektedir.

Nihayetinde bilimsel tefsir tanımının, müelliflerin konuya dair tutum ve yaklaşımlarına göre farklılık arz ettiği görülmektedir. Üç farklı kategoriye göre

¹⁵ M.Sait Şimşek, “İlmî Tefsir Üzerine”, *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1989), 55/199.

¹⁶ Yurt, “Bilimsel Tefsirin Mahiyeti Üzerine”, 119.

¹⁷ Hûd 11/1.

¹⁸ Yûsuf 12/1.

¹⁹ el-Furkân 25/50.

²⁰ Hûd 11/89.

²¹ el-İsrâ 17/41.

²² Yûnus 10/37.

²³ Sabri Demirci, “İlmî / Fennî Tefsir ve Örnekleri”, *ATLAS Journal International Refereed Journal On Social Sciences* 6/26 (2020), 241.

değerlendirildiğinde ortaya çıkan en genel tanım ise Kur'ân ayetlerinin bilimle bir şekilde ilişkilendirilmesi şeklinde özetlenebilir.

II. BİLİMSEL TEFSİRİ SAVUNANLAR

Son yıllarda bilimsel keşiflerin ilerlemesiyle birlikte Kur'ân'da bu ilimlere dair örneklerin bulunması ve "...Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık..."²⁴ "...Biz, sana her şeyi açıklayan kitabı indirdik..."²⁵ gibi ayetlerin bilim adamlarının dikkatini çekerek Kur'ân'a yönelmesi sonucunda Kur'ân'da bütün ilimler var mıdır? Yoksa Kur'ân sadece bir hidayet kitabı mıdır? gibi tartışmaları beraberinde getirdiği görülmektedir.

İlmî tefsiri savunanlardan kimi bilimsel terimleri, çeşitli ilimleri ve felsefi görüşleri Kur'ân'ın ibarelerinden çıkarmayı kastederken²⁶ kimileri ise müfessirin, bilimin ispat ettiği şeyler ışığında Kur'ân'ı anlaması ve Kur'ân'ın inzali sırasında bilinmeyen bilimsel hususların i'câz sırlarından bir sır olarak ortaya çıkarması şeklinde tanımlamaktadır.²⁷ Bilimsel tefsirin tarihte ilk ne zaman başladığı tam olarak bilinemese de sahabeden gelen 'Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini isteyen Kur'ân üzerinde tedebbür etsin'²⁸ gibi rivâyetlerin bu konuda yol gösterdiği düşünülmektedir. Buna karşın ilk bilimsel yorumun Antik Yunan eserlerinin Arapçaya çevrilmesi sonucunda ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.²⁹

Bilimsel tefsir tarzını ilk defa sistemli bir şekilde ele alıp savunan âlim Gazzâlî'dir (ö.505/ 1111). O, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* adlı eserinde Kur'ân'ın yetmiş yedi bin iki yüz ilmi ihtiva ettiğini nakletmekte, ondaki her kelimenin bir ilim kabul edilmesi durumunda bu kelimelerin zâhir, bâtın, had ve matla'ı olmak üzere dört katının alınacağını ifade etmektedir.³⁰ Bütün ilimlerin Allah'ın zat, sıfat ve fiilleri içerisinde yer aldığını ve Kur'ân'da bunların açıklamasının olduğunu dile getirdikten

²⁴ el-En'âm 6/38.

²⁵ en-Nahl 16/89.

²⁶ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 2010, 2/474.

²⁷ Muhittin Akgül, Kitap Tanıtımı: "et-Tefsîru'l-İlmiyyü Li'l-Kur'ân fi'l-Mîzân", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2006), 223.

²⁸ el-Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 1/822.

²⁹ Kırca, *Kur'ân ve Fen Bilimleri*, 65.

³⁰ el-Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 1/822.

sonra yine bu minval üzere kaleme aldığı *Cevâhirü'l-Kur'ân* adlı eserinde Kur'ân'ın çok değerli hazineleri saklayan bir okyanus olduğunu vurgulamakta ve bu okyanustan çıkan dinî ve ladinî ilimleri mütalaa etmektedir.³¹ Yine ilmî tefsir konusunda onun yolunu takip eden Süyûtî'nin (ö.911/1505) *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* ve *el-İklîl fi'stinbâti't-tenzîl* adlı eseri ilgili konuya örnek gösterilebilir. İlmî tefsir ifadesini ilk defa *Mefâtîhu'l-ğayb* adlı eserinde zikreden Râzî'dir (ö.606/1210). Gazzâlî ile temeli atılan ilmî tefsir, Râzî ile çağının en verimli ve bütünlük arz eden bir düzeyine erişmiştir.³² Son yüzyıllara gelindiğinde konuyla ilgili kaleme alınan en mühim eser, Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî'nin (ö.1306/1889) *Keşfü'l-esrâri'n-nûrâniyyeti'l-Kur'âniyye* ve Seyyid Abdurrahmân el-Kevâkibî'nin (ö.1854/1902) *Tabâ'i'u'l-istibdâd ve meşâri'u'l-isti'bâd* adlı eserleridir. Bunlardan başka 20. Yüzyılda yetişen Gazi Ahmed Muhtar Paşa (ö.1839/1919) astronomiye dair 70 kadar ayeti toplayarak zamanının yeni ilimleri ile tefsir ettiği, Kur'ân-ı Kerîm'in müsbet ilimlere uygunluğunu ve gelişen ilimlerle çatışmadığını gösterdiği³³ *Serâirü'l-Kur'ân* adlı eserini kaleme almıştır. Yine aynı asırda bilimsel tefsiri baştan sona Kur'ân'a uygulayan Şeyh Tantâvî Cevherî (ö.1862/1940) *el-Cevâhir fi tefsîri'l-Kur'âni'l-kerîm* adlı 25 ciltlik hacimli eserinde bilimsel tefsir örneklerine fazlasıyla yer vermiştir. Müfessir eserin muhtelif yerlerinde Kur'ân'da 750 ayetin bilim ve fenle ilgili olduğunu,³⁴ buna karşın fıkıhla ilgili ayetlerin 150'yi geçmediğini ifade etmekte, İslâm'ın sadece Araplara değil birçok millete geldiğini bu sebeple Kur'ân surelerinin modern bilimin ortaya koyduğu konuları tamamladığını, Müslümanların da bu ayetler üzerine düşünmesi gerektiğini ve maalesef pek çok fakihin bu konuyu ihmal ettiğini dile getirmektedir.³⁵ Tunuslu bir kadın araştırmacı olan Hind Şelebî (ö.2021) bilimsel tefsire dair kaleme aldığı eserinde önce bilimsel tefsirin tanımını dile getirmiş

³¹ el-Gazzâlî, *Cevâhirü'l-Kur'ân*, thk. Şeyh Muhammed Reşîd Rızâ el-Gabbânî (Beyrût: Dâru İhya'ül-Ulûm, 1986), 21-61.

³² Kırcı, *Kur'ân ve Fen Bilimleri*, 69.

³³ Rifât Uçarol, "Gazi Ahmed Muhtar Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996), 13/445-448.

³⁴ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, nşr. Muhammed Emin İmrân (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1351), 1/3.

³⁵ Burada bir parantez açmak gerekirse bu rakamlar, müfessirden müfessire değişkenlik göstermekte kimisine göre ahkâm ayetlerinin beş yüz olduğu iddia edilmektedir. Açıkça hüküm çıkarılan ayetlerin sayısı 150, misal ve kıssaların dahil edilmesiyle bu rakam 500 olmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *el-İklîl fi'stinbâti't-tenzîl*, thk. Seyfeddin Abdülkâdir el-Kâtib (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, ts.), 21.

devamında konunun muarız ve mümâsillerini zikrettikten sonra kevnî ayetleri modern veriler ışığında yorumlamıştır.³⁶ Günümüzde Celal Kırcı bu alana dair pek çok eser telif etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de evrenin yaratılışı ve oluşumu, ay ve güneşin yörüngesi, dünyanın yuvarlaklığı gibi astronomiye dair; demir ve atom gibi fizikle alakalı; botanik ve genetik gibi biyolojiye dair birçok bilginin bulunduğunu ileri sürmektedir.³⁷ Tüm bunlara karşın Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Fahreddin er-Râzî, Zerkeşî, Kâtib Çelebi, Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî ve Gâzi Ahmed Muhtar Paşa gibi âlimlerin teorik açıdan savunduğu ilmî tefsirin uygulamada çok yeterli olmadığı³⁸ iddia edilmektedir.

Bu bahiste bilimsel tefsiri savunanlar ve bu konu etrafında yapılan çalışmalar özet olarak aktarılmış olup sonraki başlıkta bilimsel tefsiri savunanların delilleri ele alınacaktır. Bu deliller ayet, hadis ve sahabe sözlerinden müteşekkil nakli deliller ve mantıki izahlara dayanan akli deliller olmak üzere iki kategoride incelenecektir.

II.I. Nakli Deliller

Bilimsel tefsir taraftarları Kur'ân'ın bütün ilimleri kapsadığını şu ayetlerle delillendirmektedir:³⁹ *“Hâlâ Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi?”*⁴⁰ *“Biz Kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik”*⁴¹ *“Yeryüzünde yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır”*⁴² *“Biz, sana her şeyi açıklayıcı kitabı indirdik”*⁴³ İlgili konuya dair rivâyet edilen hadisler şu şekildedir: Hz. Ali şöyle demektedir: “Hz. Muhammed (s.a.v.), “Yakında bir fitne olacak” dedi. Ben de “Ondan kurtulmanın yolu nedir?” diye sordum. O da “Allah'ın Kitabıdır ki, onda sizden evvelkilerin ve sonrakilerin haberi ve aranızı bulacak hüküm vardır.”⁴⁴ O arabulucudur, boş söz değildir. O, öyle şanı yüce

³⁶ Hind Şelebî, *et-Tefsîru'l-ilmî li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Tunus: b.y, 1985), 1-196.

³⁷ Kırcı, *Kur'ân ve Fen Bilimleri*, 58.

³⁸ Demirci, “İlmî / Fennî Tefsir ve Örnekleri”, 244.

³⁹ Süyûtî, *el-İklîl fi'stinbâti't-tenzîl*, 11.

⁴⁰ en-Nisâ 4/82.

⁴¹ el-En'âm 6/38.

⁴² el-En'âm 6/59.

⁴³ en-Nahl 16/89.

⁴⁴ Bu rivâyetin râvîleri hakkındaki olumsuz kanaatler bir yana, metinde yer alan ‘onda sizden öncekilerin ve sizden sonrakilerin haberleri vardır’ kısmı, bazı kelime değişiklikleriyle birlikte kalıp bir ifade olarak Peygamber dışında başka isimlere de nispet edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz: İsmail Çalışkan, “Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi -Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu

bir kitaptır ki, onu terk edeni cebbar olan Allah paramparça eder. Ondan başkasına yapışıp medet umanı da zelil eder. O, Allah'ın habl-i metini'dir (sağlam ipi). O, öyle bir kitaptır ki, ona sarılan nefisler sapmaz. Onunla söyleyen diller yanlış söylemez. Âlimler de onu okumaya doymaz. Ne kadar tefsir edilirse edilsin, manası tükenmez. O, öyle şanı yüce bir kitaptır ki, onun hakkında cinlerin son sözü, “*Biz böyle acayip bir Kur’ân dinledik ki, o doğru yola götürür*”⁴⁵ olmuştur. Kim onunla söylese doğruyu söyler. Kim onunla hükmederse, adaleti yerine getirir. Kim onunla amel ederse, ecir ve sevap kazanır ve kim de onunla çağırırsa, çağırıldığını hidayete çağırır” dedi.⁴⁶ Bu hadis, Kur’ân’ın çok yönlü olması ve manasının tükenmezliğine işaret etmesinden ötürü⁴⁷ bilimsel tefsir taraftarlarına göre delil olarak gösterilmektedir. Başka bir hadis ise: “Kur’ân’ı okuyun ve garaibini (ince anlamlarını) araştırın.”⁴⁸ Bu rivâyetin, kişiyi çevresini araştırmaya sevk ettiği gibi modern bilimlere de teşvik ettiği ileri sürülmektedir.⁴⁹ Öte yandan Hz. Peygamber’in: “*Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.*”⁵⁰ ayeti için “Bu ayeti okuyup onun hakkında düşünmeyene yazıklar olsun” dediği nakledilmektedir.⁵¹

Sahabenin “Kim ilim isterse ona Kur’ân yeter. Çünkü onda öncekilerin ve sonrakilerin haberi vardır”⁵² rivayetine ilişkin kimi âlimler, bu sözle bilginin temelleri ve esaslarının (usûlu’l-ilm) kastedildiğini⁵³ iddia etmektedir.⁵⁴ Diğer bir nakil ise:

Söylemine Eleştirel Yaklaşım-”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2003), 236.

⁴⁵ el-Cin, 72/1.

⁴⁶ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Mârûf (Beyrût: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1996), “Fedâilü’l-Kur’ân”, 13.

⁴⁷ Nurettin Turgay, “İlmî Tefsir”, *Diyanet İlmî Dergi* 38/1 (2002), 7.

⁴⁸ el-Gazzâlî, *İhyâ’ü ’ulûmi’d-dîn*, 1/823.

⁴⁹ Turgay, “İlmî Tefsir”, 7.

⁵⁰ Âl-i İmrân 3/190.

⁵¹ Ebû’l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Mektebetü’l-Evlâdiş-Şeyh lit’Türas, 2000), 3/304; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrût: Müessesetü’r-risâle, 2006), 5/465.

⁵² Süyûtî, *el-İtkân fi ’ulûmi’l-Kur’ân*, 2/470; el-Gazzâlî, *İhyâ’ü ’ulûmi’d-dîn*, 1/822.

⁵³ Süyûtî, *el-İtkân fi ’ulûmi’l-Kur’ân*, 1/327.

⁵⁴ Bu iddiaların sonrakilerin ilim anlayışını öncekilere yükleme gibi bir kanaatin doğmasına neden olduğu ve rivâyeti nakleden sahabenin anladığı usûlu’l-ilm kavramı ile günümüzde kastedilenin farklı olduğu şeklinde eleştiriler getirilmektedir: Çalışkan, “Kur’an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi - Kur’an’da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Yaklaşım-”, 237.

“Kâinatta her ne varsa, mutlaka o Allah’ın kitabında mevcuttur”⁵⁵ Burada bir hususa değinmek yerinde olacaktır. Mezkûr rivâyette kastedilen ‘ilim’ kelimesinin, dönemin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda “salt bilgi”⁵⁶ anlamına geldiği ifade edilmektedir. Öyleyse burada kevnî ilimlerin değil dinî ilimlerin kastedildiği ‘pozitif bilimler’ yorumunun ise zamanla konuya dair getirilen açıklamalar neticesinde ortaya çıktığı mülâhaza edilmektedir. Bu düşünce, ilmin sistemleşmediği dönemde insanların Kur’ân’ı hem ilmin kaynağı hem de bizzat ilim olarak kabul etmesi ve ilimden anlaşılmanın kutsal kitaplar olması⁵⁷ sonucuna götürmektedir. Ancak ne var ki sonrakilerin iddia ettiği “Devemin ipi kaybolsa Kur’ân’da bulurum”, “Âlemde her ne varsa o Kur’ân’da vardır”, “Kur’ân’da, kelimelerinin adedince ilim vardır”, “Her şey Kur’ân’dan çıkarılabilir.”⁵⁸ gibi iddiaların Kur’ân hakkında zorlama bir yorum olduğu söylenebilir. Öte yandan tâbîinden gelen “*Yüce Allah, yüz dört kitap indirmiştir. Bunlardaki ilmi, Tevrat, İncil, Zebur ve Kur’ân’da toplamıştır. Sonra Tevrat, İncil ve Zebur’daki ilmi Kur’ân’a yerleştirmiştir.*” rivâyeti ise bilimsel tefsiri savunuların dayanağı⁵⁹ olarak kabul edilmektedir.

II.II. Akli Deliller

Bilimsel tefsiri savunuların mantıki izahlara dayanarak getirdiği akli deliller, Kur’ân’ın bütün insanlığa hitap etmekte olduğu ve i‘câzının nazım, belâgat ve fesâhat gibi Arapça bilenlerin fark edebileceği hususlara münhasır olmadığı, bu sebeple de inanmayanlar için mazeretin ortadan kalktığı yönündedir. Kur’ân’ın i‘câz yönünün bilimsel bir yön olduğu ve ümmî bir zâtın tebliğ ettiği bir kitapta pek çok bilimsel gerçeklerden haber verilmesinin onun i‘câzını ve ilahî kaynaktan geldiğine⁶⁰ bir işaret olduğu ileri sürülmektedirler. Böyle bir i‘câza şahit olmanın müminin imanını takviye edeceği gibi inanmayanın da hidayetine vesile olabileceği yorumu yapılabilir.

⁵⁵ Süyûtî, *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 2/470.

⁵⁶ Çalışkan, “Kur’an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi -Kur’an’da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Yaklaşım-”, 238.

⁵⁷ Çalışkan, “Kur’an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi -Kur’an’da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Yaklaşım-”, 238.

⁵⁸ Süyûtî, *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 2/327-335.

⁵⁹ Süyûtî, *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 2/283.

⁶⁰ Muhammed Ali Sâbûnî, *et-Tibyân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân* (Tahran: Daru’l-İhsan, 2003), 128.

Günümüzde Kur’ân’ı inceleyerek Müslüman olan bilim adamlarının sayısı giderek artmaktadır. Örneğin Aden Körfezi ile Kızıl Denizin birleştiği Mendep boğazında suların birbirine karışmadığını gören Kaptan Cousteau’ya (Kusto) yakın arkadaşı Prof. Dr. Maurice Bucaille’in Kur’ân-ı Kerîm’deki Rahmân Sûresi’nin 55/19-20.⁶¹ ayetlerini okuması üzerine Kaptan Cousteau, İslâm’a olan hayranlığını gizleyememiştir. Başka bir örneğe incir ve zeytin üzerine araştırmalar yapan Japon bilim adamlarının ulaştığı sonucu Arabistanlı bir doktorun Kur’ân-ı Kerîm’den örnekler sunması üzerine bu bilim adamlarının Müslüman olmalarıdır.⁶² Kur’ân’da sıkça geçen kevnî (ontolojik/ fizikî) ayetleri bilimsel gerçekler ışığında ele alıp anlamaya çalışmak, günümüzde Allah’ın dinine davette önemli rol oynamaktadır. Nitekim, İslâm’a davette Kur’ân’ın bu yönünü ön plana çıkarılması Batılı bilim adamlarının İslâm’a yönelmesine veya en azından İslâm’ın ilahî bir din olduğunu kabul etmesine vesile olmaktadır.⁶³ Öte yandan Allah Teâlâ’nın, Kur’ân’da pek çok defa göklerin ve yerin hallerini, gece ve gündüzün birbirini takip etmesini, ay ve yıldızları kendi kudret ve hikmetine delil gösterdiği ileri sürülmekle birlikte şayet bu konuda araştırma yapılması veya üzerine düşünülmesi caiz olmasaydı Allah’ın, kitabını bunlarla doldurmayacağı⁶⁴ iddia edilmektedir. Kur’ân, nazil olduğu dönemde kimsenin haberdar olmadığı bilimsel ilkeleri, maddi âleme ilişkin kuşatıcı tasvirleri ortaya koymakla birlikte nüzulünden sonra ortaya çıkan bilimsel ilkeleri teyit etmekte ve hiçbir şekilde çelişmemektedir.⁶⁵ Rivâyet tefsirlerinde yapılan ‘yıldırım, bulutu yürüten melek’, ‘şimşek, işlerin yürütüldüğü bükülmüş mendil’ gibi yanlış tahlillerin, bilimsel bulgulara aykırı yorumların İslâm’a davet zeminini ortadan kaldırdığı bu sebeple ayetlerin bilimsel tefsirlerine yönelmek gerektiği öne sürülmektedir.⁶⁶

Kur’ân’ın ortaya koyduğu bilimsel mucizelere örnek teşkil edebilecek hususların bugün ispatı kesin olarak yapılan hükümler olduğu iddia edilebilir. Örneğin

⁶¹ er-Rahmân 55/19-20: “O birbirine kavuşmak üzere iki denizi salıverdi. (Ama) aralarında bir engel vardır; birbirlerine karışmazlar.”

⁶² Yeniakit, “7 Japon bilim adamının Müslüman olma hikayesi... Sebebi zeytin ve incir...”, Aktüel (21 Kasım 2018).

⁶³ Güllüce, “Kur’an’a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi”, 386.

⁶⁴ Ali Ekber Babaî, “Bilimsel Tefsir Ekolü, Deliller ve Eleştiriler”, *Misbah-İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi* 3/9 (Sonbahar 2014), 69.

⁶⁵ Babaî, “Bilimsel Tefsir Ekolü, Deliller ve Eleştiriler”, 69.

⁶⁶ Babaî, “Bilimsel Tefsir Ekolü, Deliller ve Eleştiriler”, 69.

“Görmez misin ki, Allah bulutları yürütür, sonra onları birleştirir, sonra onları üst üste binip yoğunlaşmış bulut kümesi haline getirir. Bu sırada bulut aralıklarından çıkan şimşeği görürsün; gökten, oradaki bulut dağlarından dolu yağdırır da bunu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de onu uzaklaştırır, bu arada şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri kör edecek”⁶⁷ ayetinde yağmurun, şimşeğin ve dolunun nasıl oluştuğu, bu olaylarla ilişkin anlatılan tabiat kuralları günümüzde bilinenlere tıpatıp uymaktadır. Zira Kur’ân-ı Kerîm tüm zamanlarda geçerli olabilecek kaideleri esas almaktadır. Ancak ne var ki Kur’ân’da her şeyin var olduğu, şu ayetle bu ayetin toplanıp bölünmesinin şuna tekabül ettiği iddiası Kur’ân’ın i‘câzına aykırı görünmektedir. Öte yandan kesin olmayan bilimsel verilere göre yapılan yorumların ileride değişmesi veya başka bir bilimsel yorumla çürütülmesi ihtimali bulunmaktadır. Böyle olsa bile bunlar Kur’ân-ı Kerîm’in mu‘cîz bir kitap olmasına gölge düşürmemektedir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm, tüm bunların ötesinde mu‘cîz bir kitaptır. Kaldı ki zaman içerisinde yanlış olduğu kanıtlanan bilimsel veriler ışığında yapılan yorumlar, ancak bir tefsir çeşitliliği veya yorum zenginliği olabilir.

III. BİLİMSEL TEFSİRE KARŞI ÇIKANLAR

Bilimsel tefsire ilk itiraz Ebû İshak İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî (ö.790/1388) tarafından yapılmaktadır. *Muvâfakat* adlı eserinde şeriatın ümmi olduğunu çünkü ilk muhataplarının da öyle kişilerden oluştuğunu bu sebeple sadece Arapların bildiği ilimlere değindiğini ifade etmektedir.⁶⁸ Devamında bilinen bu ilimlerin yıldızlar, tarih, tıp vb. olduğunu belirtmektedir.⁶⁹ Şâtıbî, tabiat ilimleri, mantık, ilm-i hurûf, matematik gibi ilimlere dair görüş beyan eden herkesin görüşlerini haddi aşarak Kur’ân’a izafe ettiği, Kur’ân’ın nüzulüne şahit olan sahabenin ise bu tür konularda görüşünün bulunmadığı, şayet aksi bir durumda sahabeden nakillerin günümüze ulaşması gerektiği şeklinde eleştirmektedir.⁷⁰ Şâtıbî’nin bu yaklaşımının bilimsel tefsiri tamamen reddetmekten ziyade her şeyi fütursuzca Kur’ân’a izafe edenleri tenkit ettiği

⁶⁷ en-Nûr 24/43.

⁶⁸ İbrâhîm b. Mûsâ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân (Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1997), 2/109.

⁶⁹ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 1997, 2/112.

⁷⁰ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 1997, 2/127-128.

görülmektedir.⁷¹ “Biz kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik”⁷² ve “Biz sana her şeyi açıklayıcı kitabı indirdik”⁷³ ayetlerinin iman, ibadet ve diğer dini yükümlülüklerle ilgili olduğunu belirten Şâtıbî, kitaptan maksadın Levh-i Mahfuz olduğunu zikretmektedir.⁷⁴ Bir diğer eleştiri noktası Kur’ân’ın muhtevasına yöneliktir. Kur’ân-ı Kerîm’in ilimler kitabı değil, öğüt kitabı olduğu, dinî-ahlakî mesajlar getirdiğini bu sebeple insanın evrenle ilişkisinin değil yaşamıyla ilgilendiği iddia edilmektedir.⁷⁵

Şâtıbî’nin izinden giden diğer bir eleştirmen Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (ö.1977), bilimsel tefsiri üç açıdan tenkit etmektedir:

a) Dil açısından: Lafızların delaleti durağan olmayıp tarihi süreç içerisinde semântik bir gelişme göstermektedir. Bu bağlamda kelimelerin lügavî manalarının yanında şer’î ve örfî manalarının da olduğu ve bu anlamların bir kısmı Kur’ân’ın nüzulünde Araplar tarafından bilinmekteyken bir kısmı ise bilinmemektedir. Kur’ân’ın ilk muhataplarının bilmediği bu anlamların lafızlara yüklenmesi eksantrik bir anlam genişlemesine sebep olmaktadır ki bu da makul görünmemektedir.⁷⁶ Zehebî’yi destekleyenler bu başlığı şöyle örneklendirmektedir: “Oysa O, sizi türlü evrelerden geçirerek yaratmıştır”⁷⁷ ayetindeki ‘أَطْوَار’ kelimesine, modern Arapçada evrim anlamına gelen ‘تَطَوَّر’ dan hareketle ayete, evrim merhaleleri olarak düşünülüp “sizi evrimleştirerek yarattı” manasının verilmesi konuya dair açıklayıcı bir örnek teşkil etmektedir. ‘تَطَوَّر’ kelimesine evrim anlamının verilmesi yalnızca günümüze ait olmakla birlikte nüzul döneminde bu anlamı ihata etmemektedir. Ancak bu durum bilimsel tefsir yapanların çok azında görülmektedir. Çünkü çoğunluk, kelimenin aslî manasından hareketle önce nüzul dönemindeki anlamını tespit etmekte ardından bu bilgiler üzerine yorum yapmaktadır.⁷⁸

⁷¹ Yurt, “Bilimsel Tefsirin Mahiyeti Üzerine”, 128.

⁷² el-En’âm 6/38.

⁷³ en-Nahl 16/89.

⁷⁴ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 1997, 2/129.

⁷⁵ Fatih Tiyek, “Kur’ân’ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış”, *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı III* (Isparta, 2016), 109.

⁷⁶ Zehebî, *et-Tefsîr ve ’l-müfessirûn*, 2010, 2/491.

⁷⁷ Nûh 71/14.

⁷⁸ Güllüce, “Kur’ân’a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi”, 388.

b) Belâgat açısından: Kur'ân'ın en önemli özelliklerinden biri olan belâgat, kelamın şartlara ve duruma uygun olarak söylenmesi⁷⁹ şeklinde tarif edilmektedir. Şayet bilimsel tefsir metodu kabul edilirse lafızların sonradan meydana gelen manalarının tasvip edilmesi gerekeceği bunun da Kur'ân'ın belâgatına hanel getireceği ve ilk muhataplarının anlayışını göz ardı edeceği bu manaların bilinmemesi durumunda ise Kur'ân'ın belâgat özelliğine sahip olmadığı sonucunun ortaya çıkacağı öngörülmektedir. Öte yandan manaları biliyorlarsa niçin Arapların ilmî gücü, Kur'ân'ın nüzulü sırasında ortaya çıkmamakta ve enerjisini bilim ve fenne ait ayetler üzerine yoğunlaştıramamakta gibi sorular yöneltilmektedir.⁸⁰ Bu da ayetleri gerçek bağlamından koparmanın sanal bağlamlara malzeme olmasına kapı aralayacağı sonucuna götürmektedir.⁸¹

c) İtikad açısından: Kur'ân'ın tüm zamanların kitabı olması ve Müslümanların bu şekilde ona iman etmesi hasebiyle Kur'ân'ın manalarının her şeye hamledilmesinin Müslümanları inanç konusunda şüpheye düşüreceği neticesine varmaktadır. Bu sebeple Kur'ân ne felsefe ve tıp ne de mühendislik kitabıdır. Asıl amacı insan hayatını ıslah etmek ve Allah'a yönelme yollarını göstermektir.⁸²

Abdullah Draz (ö.1958) bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'in, bilgileri ihtiva eden ansiklopedik bir kitap olduğunu söylemenin isabetli olmadığını, her devirde kesin hakikat olarak ortaya çıkıp sonrasında yanlışlanan kuruntuların olduğunu, oysa Kur'ân'ın ilim alanında yanlış bir adım atmadığını ve bildirdiği hakikatlerin bugün çürütülemediğini, ilerde de çürütülemeyeceğini ileri sürmektedir.⁸³

Sonuç olarak bu bölümde bilimsel tefsire karşı çıkanların görüşleri ve çalışmaları ele alınmıştır. Bundan sonra bilimsel tefsiri reddedenlerin Kur'ân-ı Kerîm'den, sünnetten ve sahabe sözlerinden getirdikleri deliller ve geliştirilen mantıki eleştiriler aktarılacaktır.

⁷⁹ Hulusi Kılıç, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992), 5/380-383.

⁸⁰ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2010, 2/491-492.

⁸¹ Tiyek, "Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış", 111.

⁸² Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2010, 2/492-494.

⁸³ Muhammed Abdullah Draz, *Initation au Qur'an*, thk. Mohamed Abdel-Azim (Kuveyt: Dâru'l Kalem, 1984), 12.

III.I. Bilimsel Tefsire Karşı Çıkanların Delilleri

Bilimsel tefsire karşı çıkanların delillerine geçmeden önce bu fikrin zeminini oluşturan temel esasları incelemek yerinde olacaktır. Bu yaklaşımın en temelinde Kur'ân'ın tarihselliği meselesi bulunmaktadır. Konu, “tarihselci” ve “evrenselci” bakış açısı terimleriyle izah edilirse; tarihselci bakış açısında ilk muhatapların içinde yaşadığı olgu, anlam ve bilgi dünyaları belirleyici olmaktadır evrenselci yaklaşımda ise Kur'ân'ın, kıyamete kadar tüm insanlığın bilim ve uygarlık alanında hasıl olan gelişmelere işaret edebileceği kabul edilmektedir.⁸⁴ Bilimsel tefsire karşı çıkanların temel mantığında tarihselci yaklaşım tarzı ortaya çıkmaktadır. Kur'ân metni tarihle ve olgusal gerçekliklerle iç içedir. Dolayısıyla böyle bir metin, nüzul döneminin dışında ortaya çıkan bilimsel verileri kendi bünyesinde barındırmayacaktır. Kur'ân, olgusal gelişmeler ve problemler üzerine nazil olduğundan içerisinde gizemli şifreler bulunmamaktadır. Bu sebeple Kur'ân, reel dünyanın sorunlarına yönelik çözüm ortaya koymaktadır.⁸⁵

III.I.II. Nakli Deliler

Bilimsel tefsire karşı çıkanlara göre “*Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.*”⁸⁶ ve “*Biz kitabı her şeyin açıklayıcısı olarak indirdik.*”⁸⁷ ayetleri Kur'ân'da bütün ilimlerin olduğunu göstermemekte ve delil olarak öne sürülememektedir. Bu ayetlerde kastedilenin teklif ve taabbudî konular, kitabın ise Levh-i Mahfûz olduğu önceki başlıkta zikredilmiştir. Allah, âlemde olmuş ve olacak her şeyi, ilm-i ezelişinin gereği olarak Levh-i Mahfuz'da ayrıntı ve kanunlarıyla tayin etmiş ve her şey O'nun ilmi ve düzeni içerisinde gerçekleşmekle birlikte kudretine şahadet etmektedir. Şayet kastedilenin levh-i mahfuz olmaması durumunda Kur'ân'da eksik bilgi olduğu için

⁸⁴ Karşlı, “Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar”, 88.

⁸⁵ Mustafa Kurukız, *Bilimsel Tefsir Anlayışı ve Gazalî* (Rize: Rize Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 49.

⁸⁶ el-En'âm 6/38.

⁸⁷ en-Nahl 16/89.

inanmama gibi bir durum ortaya çıkmakta halbuki bilgi eksikliğinden değil inat ya da İslâm'ın hükümlerinin menfaatlerine aykırı olmasından dolayı inanmamaktadırlar.⁸⁸

En'âm Sûresi 38. ayetteki مِنْ edatının bütünün bir kısmını bildirmediği (b'azıye) aksine bütün hakkında açıklama ifade ettiği (beyâniye)⁸⁹ bazı kaynaklarda zikredilmektedir. Kimi müfessirler ilgili ayetteki kitabı, Kur'ân ve onun eksik bırakmadığı usul ve furû'a dair⁹⁰ bilgiler, dinle ilgili deliller⁹¹ olarak yorumlamaktayken kimileri de bütün ilmin Allah katında olduğu, karada ve denizde hiçbirinin rızkını ve idaresini asla unutmadığı şeklinde tefsir etmektedir.⁹²

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ “Sana bu Kitabı, her şeyi açıklayan ve Müslümanlara yol gösterici, rahmet ve müjde olarak indirdik”⁹³ ayetine ilişkin bazı müfessirler Hz. Muhammed'e indirilen Kur'ân-ı Kerîm'in, helal, haram, hak, batıl ve geçmiş ile geleceğe dair haberleri beyan ettiğini, insanları doğru yola sevk eden hidayet ve rahmet rehberi olduğunu ifade etmektedir.⁹⁴ Bazı müfessirler ise ilimleri dinî ve dinî olmayan diye ikiye ayırmakta ve dinî olmayan ilimlerin kapsam dışı olduğunu açıklamaktadır.⁹⁵ Akabinde Kur'ân'da, dinî ilimlerin usûlü olduğu fakat furû'un çoğunun yer almadığı, furû' konusunda Kur'ân, sünnet, kıyas, icmaya yönlendirdiği ve bunların izahlarının da Kur'ân'a dayandığını⁹⁶ dile getirmektedir.

Her iki ayet değerlendirildiğinde Kur'ân'ın ilk muhataplarının bilgisi ve ilmi zihniyetinin iptidai ve sistemsiz olması bu sebeple muhatapların, Kur'ân'ı bütün ilimlerin kaynağı olarak görmesinin son derece doğal olacağı sonucuna götürmektedir. Fakat bunun tüm zamanlarda geçerli sayılması (dikey evrensellik) aynı şey değildir. Kelam ve fıkıh gibi dini ilimlerin ortaya çıktığı ve geliştiği dönemlerde Kur'ân'ın kapsamı genişletilmeye devam etmektedir. Gelişen ve ilerleyen her ilmin kaynağının

⁸⁸ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 2/399-401.

⁸⁹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtâ*, thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ali Muhammed Muavviz (Beyrût- Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 4/126.

⁹⁰ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l-Gayb* (Beyrût: Dâr'ul Fikr, 1981), 12/226.

⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 8/371.

⁹² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 6/31.

⁹³ en-Nahl 16/89.

⁹⁴ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî (Kahire: Dâr'ul Hicr, 2001), 14/333.

⁹⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 20/101.

⁹⁶ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 12/226.

ve açıklayıcısının kutsal kitap olarak görülmesi, onu olduğundan fazla genişletmeye yol açmakta ve sakıncalı bir duruma sevk etmektedir.⁹⁷

III.I.III. Akli Deliler

Bu delillerin ilki Kur'ân'ın, fen bilimlerini anlatmak için nâzil olmadığı aksi durumda Kur'ân'ın i'câzıyla çelişen tevillerin ortaya çıkacağı⁹⁸ yönündedir. Bu sebeple Kur'ân, bilimlerin temel kurallarını ortaya koyan bir kitap değil, din kitabıdır ve asıl amacı Allah'ın emir ve nehiyelerini insanlara bildirmek ve onları hidayete yönlendirmektir.⁹⁹ Kimi müfessirler, tefsir konusunda her çeşit bilginin yer almasının okuyucuyu Kur'ân'ın gayelerinden ve hidâyetinden uzaklaştırdığını iddia etmekte ve bunu yapan müfessirleri şiddetle eleştirmektedir.¹⁰⁰

Diğer bir delil ise bilimsel verilerin devamlılık vasfının olmadığı, geçmişte zikredilenlerin günümüzde bilim adamları tarafından doğru bulunmadığı, köklü değişimler yapılan bilimsel nazariyeler ışığında yorumlanan ayetlerin Kur'ân'a uygun olmayacağı yönündedir.¹⁰¹ Bu sebeple değişmeyen evrensel metnin devamlı değişen teknoloji ve bilimi içermesi pek tutarlı görünmemektedir.¹⁰² Kimi müfessir ise bunun bir metot hatası olduğunu iddia ederek bu durumun üç sonuca götüreceğini dile getirmektedir. Birincisi bunun bir hezimet ifadesi olduğu, ilmin üstün Kur'ân'ın ona tabi durumda kaldığı, Kur'ân hükümlerinin ilme göre tayin etme ve ilimle tasdik etme arzusunun ortaya çıkacağı şeklindedir. İkincisi Kur'ân'ın mahiyetinin yanlış anlaşılacağı, değişmeyen hakikatleriyle Kur'ân, insanlığın dertlerini tedavi ettiği, akıl nimetiyle araştırmalar yapılmasının istendiği yönündedir. Üçüncüsü her gün değişen

⁹⁷ Çalışkan, "Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi -Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Yaklaşım-", 243.

⁹⁸ Yunus Emre Gördük, "Bilimsel Tefsir ve 20. Yüzyıldaki Meşhur Temsilcileri Perspektifinden Hasan Basri Çantay'ın Açıklamalı Meâli", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Şubat 2014), 187.

⁹⁹ Demirci, "İlmî / Fennî Tefsir ve Örnekleri", 427.

¹⁰⁰ Muhammed Reşid Rızâ - Şeyh Muhammed Abduh, *Tefsîrü'l-Menâr*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: Ekin Yayınları, 2011), 1/19.

¹⁰¹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 2010, 2/493.

¹⁰² Şehmus Demir, "Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, ed. Bilal Gökçür vd. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010), 416.

ve başka şekle giren bilimsel nazariyeler karşısında ayetleri sürekli tevil etme yoluna sapılacağı şeklindedir.¹⁰³

Diğer bir açıdan Kur'ân'ın i'câzının ispatı bilimsel meseleleri açıklamaya bağlı değildir. Bilakis bunlar olmadan da Kur'ân'ın i'câzı ispatlanabilmektedir.¹⁰⁴ İfadeleri bağlamından kopararak ve bilimsel çıkarımlarda bulunarak yorumlamak ilk muhataplarının tasavvurlarını dikkate almamaktır. Kur'ân'da verilen örnekler Arapların yaşadığı coğrafi şartlarla ve tasavvur biçimleriyle uyumaktadır. Oysa bilimsel tefsir taraftarları, bu bilgileri göz önüne almadan ayetleri sonradan ortaya çıkan bilimsel mucizeler gibi yorumlamaktadır.¹⁰⁵ Bu da Kur'ân'ın peygamber ve ashabı tarafından anlaşılmadığı sonucuna götürmektedir.¹⁰⁶

Konuya ilişkin bir diğer delil ise Kur'ân'ın hiçbir alanında sistematik bilginin olmadığı bunun yalnızca insana mahsus bir olgu olduğu, fıkıh kelam gibi ilimlere kısmen kaynaklık edebileceği bu sebeple 'Onda dini ilimler dışında bir ilim yoktur' iddiasının da tutarlı olmadığı çünkü kelam ve fıkıh gibi dini ilimlerin de sistematik olarak barındırmadığı şeklindedir.¹⁰⁷ Kur'ân Allah'ın bilgisini ele alır burada insana düşen Allah'ın bilgisinin çok az bir cüzüdür.¹⁰⁸

Kur'ân ifadelerine bütüncül bakılmaması da bilimsel tefsiri zaafa uğratan etmenlerdendir. Örneğin "... demiri indirdik..."¹⁰⁹ ayetindeki انزال kelimesini mecaz anlamı dışında tutarak gerçek anlamda gökten indirildiğini ve bilimsel keşiflerle çelişmediğini iddia etmektedirler. Buna karşın hayvanlardan sekiz eş indirdik¹¹⁰ ayeti aynı mantıkla yorumlanmamaktadır. Bunun yanı sıra ilgili ayeti "demiri ayarladık"¹¹¹

¹⁰³ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru's Şurûk, 2003), 1/182.

¹⁰⁴ Babaî, "Bilimsel Tefsir Ekolü, Deliller ve Eleştiriler", 73.

¹⁰⁵ Süleyman Gezer, "Kur'an'ı Bilimsel Verilerle Yorumlamanın İmkânı", *Dergiabant* 9/1 (30 Mayıs 2021), 217-218.

¹⁰⁶ Gezer, "Kur'an'ı Bilimsel Verilerle Yorumlamanın İmkânı", 219.

¹⁰⁷ Çalışkan, "Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi -Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Yaklaşım-", 247.

¹⁰⁸ el-İsrâ 17/ 85: "Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruh rabbimin emrindedir ve size pek az bilgi verilmiştir."

el-Bakara 2/269: "O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar."

¹⁰⁹ el-Hadîd 57/25.

¹¹⁰ el-En'âm, 6/143-144.

¹¹¹ Salih Parlak, *Bilgi Toplumuna Doğru Kur'an-ı Kerim'in Meal Tefsiri* (İstanbul: 2001 Yayınları, 2001).

şeklinde tercüme etmek hiçbir kural ve sınır tanımamak anlamına gelmektedir. Çünkü Arap dili veya kelimenin diğer lafızlarında böyle bir çıkarım yapmayı gerektirecek bir bağlam bulunmamaktadır. Bu ancak yorumcunun kendi zihni varsayımlarını Kur'ân'a aktarmaktır.¹¹² Öyleyse söz konusu kelimeyi bahsetmek, yaratmak veya insanlara verilen nimetler olarak yorumlamak daha tutarlı görünmektedir.

Son zamanlardaki bilimsel yorumlama yöntemi, Batıda gelişen teknolojinin Müslümanlar üzerindeki etkisini artırdığı bu da Müslümanları bir savunma psikolojisine bürüdüğü sonucuna götürmektedir. Bilim ve dinin çatıştığı Batıya karşı Müslümanlar, bu tür bilimsel gelişmelerin Kur'ân'da var olduğunu, ilimlere teşvik ettiğini ve üzerine çalışıldığı takdirde bunların açığa çıkarılabileceğini iddia etmektedir.¹¹³ Bu ise Batıya karşı tepkisel bir hareket olarak görülmekte¹¹⁴ ve İslâm'ı aşağılık kompleksine¹¹⁵ düşürmektedir. Öte yandan Batı'nın bilimsel ve teknolojik gelişmeleri Kur'ân'dan çıkardığı, Müslümanların bunları bulmaması için Kur'ân'dan uzaklaştırdığı ancak kendilerine Kur'ân araştırma enstitüleri kurdukları¹¹⁶ sonucuna götürmektedir ki bu da pek tutarlı görünmemektedir.

Sonuç olarak bilimsel tefsire olan yaklaşımlar tanımları da etkilemiş, bilimsel tefsiri kabul edenler ve reddedenler şeklinde iki karşıt düşünce ortaya çıkmıştır. Bilimsel tefsir taraftarlarının Kur'ân'dan ve sünnetten getirdiği örneklerin yanı sıra mantıki değerlendirmelerde bulunduğu da görülmüştür. Buna mukabil bilimsel tefsir karşıtları, Kur'ân'dan delil getirilen ayetlerin yorumunun farklı olduğunu öne sürerek bu delilleri eleştirmiştir. Akabinde Kur'ân'ın bilimsel yorumlanmayacağına dair birtakım iddialar geliştirmişlerdir. Burada şunu belirtmek gerekir ki bu çalışmanın amacı her iki taraftan birini haklı çıkarmak diğerini alt etmek değildir. Her iki tarafın da bazı güçlü delilleri vardır. Kur'ân'ın bilimsel gerçeklerden haber vermesi ve bu sayede inanmayanların hidayetine vesile olması onun tüm insanlığa hitap eden muciz bir kitap olduğunun en büyük kanıtı sayılabilir. Öte yandan asıl gayeyi araçsallaştırarak manaları bağlamından koparmak ve ispatı kesinleşmeyen hipotezleri

¹¹² Gezer, "Kur'an'ı Bilimsel Verilerle Yorumlamanın İmkânı", 218.

¹¹³ Demir, "Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım", 421.

¹¹⁴ Demir, "Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım", 422.

¹¹⁵ M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011), 93.

¹¹⁶ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 93-94.

Kur'ân'dan çıkarmaya çalışmak yapılan yorumları çok uç noktalara götürmektedir ki bu da hedeften sapmaya yol açmaktadır. Herhangi bir sınır çizilmediği takdirde kullanılan bu yöntemin en şiddetli eleştirilere mazur kaldığı görülmektedir. Bilimsel tefsire yönelik bilgi mahiyetinde olan bu bölümün amacı 'Tefsirlerde Gök Cisimleri' bölümüne dair bir alt zemin oluşturmaktır. Bundan sonraki bölümde Kur'ân'da ve hadislerde geçen gök cisimleri ve Arap kültüründeki gök tasavvuru incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN VE HADİSLERDE GÖK CİSİMLERİ

I. ARAP KÜLTÜRÜNDE GÖK TASAVVURU

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılabilmesi için nazil olduğu dönemin atmosferinin ve muhatap aldığı kitlenin, zihni arka planının bilinmesi gerekmektedir. Bu sebeple Kur'ân'da geçen gök cisimlerinin hangi bağlamda söylendiği ve gerçekte ne ifade ettiğinin vuzuha kavuşmasında başvurulması gereken merci 'Cahiliye Dönemi' diye adlandırılan İslâm öncesi dönemdir.

Hayat şartları, uçsuz bucaksız çöllerde yaşayan bedevilerin astronomi bilmesini zorunlu kılmaktadır. Sahrada şiddetli rüzgârlar sebebiyle kum tepelerinin sürekli yer değiştirmesi, yön bulmak için sabit işaretlere ihtiyaç doğurmaktadır. Bu sebeple gece yolculuk yapan Bedevilere yollarını gösterecek tek kılavuz gökyüzündeki sabit yıldızlar olmaktadır. Bu da astronomi alanında Arapları muasırlarından daha öte bir seviyeye ulaştırmaktadır.¹¹⁷ Bunun yanı sıra Arapların mevsimleri belirleme ve hava durumunu tahmin etme gibi konularda da sabit yıldızlardan faydalandığı görülmektedir.¹¹⁸ Bu da onların yürüyen duran birçok yıldız tanımasına sebep olmaktadır.¹¹⁹ Öyle ki kendilerine bir yol sorulduğunda 'filan yıldızın yönüne git' şeklinde tarif ettikleri rivâyet edilmektedir.¹²⁰

Zaman içerisinde gök cisimleri, Araplar için yön bulmanın ötesinde işlerini danıştıkları bir merci haline gelmiştir. İşlerin iyi veya kötü gitmesi, yıldızların hareketine bağlanmakta, batıda şafak söktüğünde batan yıldız karşın doğuda rakip yıldızın doğmasına dikkat edilerek 28 yıldız hareketi gözlenmiştir.¹²¹ Cahiliye Devri'nde Arapların çölde gündüzleri güneşin doğuş-batış yerlerini bilmeleri, geceleri ay ve yıldızın eşliğinde vakit-yön istikametlerini tayin edebilmeleri ve yıldızlara bakarak mevsim, hava durumu tahminlerinde bulunabilmeleri için pratik astronomi

¹¹⁷ Adem Apak, *Kur'ân'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu* (İstanbul: Kuramer, 2018),115.

¹¹⁸ Cevâd Ali, *Mufaşşal fi târîhi'l-'Arab kıble'l-İslâm* (Beyrût: Bağdat Üniversitesi, 1993), 6/804-805.

¹¹⁹ Neşet Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Ankara Ü. İlahiyat F. Yay., 1957),129.

¹²⁰ Corcî Zeydân, *Târîhu't-temeddüni'l-İslâmî* (Beyrût: Dâr-u Mektebeti'l-Hayât,) 2/16.

¹²¹ Neşet Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 129.

bilimiyle meşgul olmaları¹²² “*halk astronomisi ve meteoroloji bilgisi*” denilen “ilm-i envâ’ ”¹²³ olarak adlandırılan bir ilim dalının gelişmesine ve benzer ilim dalı olan ilmi ahkam-ı nücûm, ilmi felek, müneccimeyi¹²⁴ geliştirmelerine katkı sağlamıştır. Ancak bu bilgilerin bilimsel bir düzeyde olmadığı, bunların Antik-Keldânî astronomisinin bir uzantısı olduğu kuvvetle muhtemel¹²⁵ görünmektedir. Nitekim Arapların zikrettiği yıldız isimleri Keldânîlerle benzer özellikler göstermektedir. Bazı isimler, ufak telaffuz farklılıklarıyla birlikte aynen alınırken bazı isimler ise manalarının kendi dillerindeki karşılığıyla beraber kullanıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin, Mars gezegeni için kullanılan Merih kelimesinin, Keldânî dilindeki karşılığı Mirdah, yükseklik manasına gelen Zuhâl yıldızının karşılığı Kavun da yine aynı anlama gelmektedir.¹²⁶

Astronomiye olan bu ilginin Cahiliye Dönemi şiirlerine de yansıdığı görülmektedir. Öyle ki 421 şiirden 26’sında Süreyyâ yıldızından söz edilmekte, 300’den fazla yıldızın da adı geçmektedir.¹²⁷ Ancak ne var ki göklere olan bu ilgi ve merak bazı kabileleri saptırmaya kadar götürdüğü müşahede edilmektedir. Güney Araplarının aya taptığı ve onu temsilen bir put edindiği, Benî Uzre’den bir kabilenin Şems adlı bir putunun bulunduğu ve Abdüşems adının yaygın olduğu, Kays Aylân’ın Şi’râ (Sirius), Temîm’in Deberân (Eldeberân), Tay kabilesinin bazı boylarının Süreyyâ ve Esed’in Utârid (Merkür)¹²⁸ yıldızına ibadet ettiği bilinmektedir.

Sonuç olarak gece yönlerini bulmak, hava tahmininde bulunmak gibi ihtiyaca binaen ortaya çıkan ve zamanla “ilm-i envâ’ ” adında müstakil bir ilime dönüşen

¹²² Ziya Kazıcı-Mehmet Şeker, *İslam-Türk Medeniyet Tarihi* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 133.

¹²³ **İlm-i envâ’**: Araplarda yıldızların hareketiyle hava durumu ve iklimler arasında ilgi kuran çeşitli takvimlerce esas teşkil eden halk astronomi ve meteoroloji bilgisi. Detaylı bilgi için bkz: Muharrem Çelebi, “Envâ’ ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1995), 11/257-258.

¹²⁴ **Müneccime**: Âlemin yıldızlar tarafından yaratılıp yönetildiğini, yıldızların konum ve hareketlerine dayanarak gaybî bilgilere sahip olduklarını ileri sürenlere verilen isim. Detaylı bilgi için bkz: Mustafa Sinanoğlu, “Müneccime”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2006), 32/6-7.

¹²⁵ Fuat Sezgin, *İslam’da Bilim ve Teknik* (İstanbul: İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı, 2014), 2/3.

¹²⁶ Corcî Zeydân, *Târîhu’t-temeddüni’l-İslâmî*, 2/13.

¹²⁷ Tevfik Fehd, “İlm-i Felek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000), 22/126-129.

¹²⁸ Yavuz Unat, “Yıldız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013), 43/535.

astronomik bilgilerin Keldânîlerden öğrenildiği, şiir dahil pek çok alana yayıldığı, ancak bazı kabilelerin bu bilgileri farklı yorumlayarak put edindiği zikredilmiştir.

II. KUR'ÂN'DA GEÇEN GÖK CİSİMLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok ayetinde insanların günlük hayatlarında sıklıkla istifade ettiği göklere ve gök cisimlerine dikkat çekilmekte, göklerin yaratılışındaki düzen ve ahenkten hareketle yaratıcının gücü ve kudreti vurgulanmakta ve bunların insanın hizmetine sunulduğu ifade edilmektedir. Üç yüzden fazla ayette semâ-semâvât (gök-gökler) kavramları genel olarak zikredilmekte gök cisimlerinden olan şems (güneş)- 33 yerde, kamer (ay) – 26 yerde, necm (4) nucûm (9) yerde, şî'râ (1) yerde, burûc (3) yerde geçmektedir. Ayrıca bu gök cisimlerinden Şems, Kamer, Necm ve Târik, Kur'ân surelerine ad olarak seçilerek önemleri vurgulanmaktadır.

II.I. SEMÂ-SEMÂVÂT

Semâ, sözlükte “yükseklik” anlamında bir isim olan **sümüv** (سمو) kökünden türemekte, “gök, bulut, yüksekte olan her şey, evin tavanı, yağmur, atın sırtı gibi manalara da gelmektedir. Daha çok “gökyüzü” anlamıyla zikredilen semâ, yerine göre müzekker (السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ) ve müennes (ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ), yerine göre müfred ve cemi (ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْنَهُنَّ) şeklinde kullanılmaktadır.¹²⁹

Kur'ân'da tekil olarak السَّمَاءُ 120, çoğul olarak السَّمَاوَاتُ 190 yerde geçmektedir.¹³⁰ Kur'ân'ın 36 yerinde semâvâtteki akıl taşımayan nesnelere, 18'inde akıllı varlıklardan, 4 yerde semâdakilerin Allah'a secde ettiklerinden, 8'inde Allah'ı tespih ettiklerinden, 2 yerde meleklerin yeri olduğundan,¹³¹ 6 yerde semâların gaybından, 4 yerde ordularından,¹³² bir yerde semâlarda bulunanların kıyametin dehşetinden korktuklarından ve bir yerde bu korkudan bayıldıklarından,¹³³ 4 yerde de

¹²⁹ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrût: Dâru'l-Marife, 2008), 243.

¹³⁰ M.Fuat Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2007), 445.

¹³¹ el-İsrâ 17/95, en-Necm 53/26.

¹³² el-Fetih 48/7.

¹³³ ez-Zümer 39/68.

gökten azabın indirilmesinden bahsedilmektedir.¹³⁴ Ayrıca 4 yerde semânın kapılarından söz edilmekte,¹³⁵ 5 yerde semânın inşa edildiği¹³⁶ ve 2 yerde Allah'ın semâyı bina kıldığı haber verilmektedir.¹³⁷ Görüldüğü üzere Kur'ân'da semâ farklı durum ve özelliklerde zikredilerek bunlar içerisinde yaratıcının rolüne dikkat çekilmekte, kendine ait özel şartları olan bir âlem olduğuna, yer ve gök ikilisinde denklemin ikinci ağır şıkkını oluşturduğuna¹³⁸ işaret edilmektedir.

Semânın Kur'ân'da kullanıldığı manalar şu şekilde kategorize edilmektedir: 1- Lügat manası 2- Bütün gök cisimlerini kapsayan mana. 3- Bazı hadislerde olduğu gibi Kur'ân'da da bazı özelliklerine sık sık vurgu yapılan Kur'ânî mana, 4- Manevî üstünlük ve yüceliğin simgesi olan mana.

Kur'ân'da semânın en çok 'üst taraf' olan sözlük manasında kullanıldığı görülmektedir. Özellikle gökten yağmurun veya azabın/taşların¹³⁹ indirildiği, gök ve yer arasında bulutların,¹⁴⁰ kuşların müsahhar olduğu,¹⁴¹ semâyâ doğru yönelmenin olduğu,¹⁴² gökten sofranın,¹⁴³ bereketlerin indirildiği,¹⁴⁴ semâyâ yükselme,¹⁴⁵ veya merdiven dayamanın¹⁴⁶ zikredildiği, ağaç dalının semâda olduğu¹⁴⁷ ve semâdan düşmenin¹⁴⁸ ifade edildiği ayetlerde geçen ilgili sözcük daha çok lügat anlamında kullanılmaktadır. Diğer bir yönden burçlardan¹⁴⁹ ve semâdan parçaların düşürülmesinden¹⁵⁰ söz edildiği ayetlerde fiziki gök cisimleri anlamında kullanıldığı

¹³⁴ Detaylı bilgi için bkz: Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 445-450.

¹³⁵ el-Hicr 15/14, el-A'râf 7/40, el-Kamer 54/11, en-Nebe 78/19.

¹³⁶ Kâf 50/6, ez-Zâriyât 51/47, en-Nebe, 78/12, en-Nâziât 79/27, eş-Şems 91/5.

¹³⁷ el-Bakara 2/22, el-Mü'min 40/64.

¹³⁸ Halil Çiçek, "Kur'an'da Semâ Kavramı", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 9/1 (2007), 3.

¹³⁹ el-Bakara 2/59, el-A'râf 7/162, el-Enfâl 8/32, el-Kehf 18/40, el-Ankebût 29/34.

¹⁴⁰ el-Bakara 2/164, er-Rûm 30/48.

¹⁴¹ en-Nahl 16/79.

¹⁴² el-Bakara 2/144.

¹⁴³ el-Mâide 5/112,114.

¹⁴⁴ el-A'râf 7/96.

¹⁴⁵ el-En'âm 6/125.

¹⁴⁶ el-En'âm 6/35, el-Hac 22/15.

¹⁴⁷ İbrâhîm 14/24 .

¹⁴⁸ el-Hac 22/31.

¹⁴⁹ el-Hicr 15/16, el-Furkân 25/61, el-Burûc 85/1.

¹⁵⁰ el-İsrâ 17/92, eş-Şuarâ 26/187, Sebe' 34/9, et-Tûr 52/44.

görülmektedir. Yine aynı şekilde semânın parçalanması,¹⁵¹ yarılması,¹⁵² ağlaması,¹⁵³ düşmesi,¹⁵⁴ kapılarının açılması,¹⁵⁵ yollarının bulunması,¹⁵⁶ yapılarının genişletilmesi,¹⁵⁷ katlanması,¹⁵⁸ gök ve yerin birlikte belli bir zaman diliminde yaratılması,¹⁵⁹ yükseltilmesi/inşa edilmesi,¹⁶⁰ yerle birlikte göğün yapışık olması¹⁶¹ ve Allah'ın varlığına delalet eden ayetlerin bulunması,¹⁶² bina¹⁶³ ve dam¹⁶⁴ kılınması da bu manaya delalet etmektedir.

Bazı ayetlerde semâvâtteki meleklerin varlığından,¹⁶⁵ bazılarında semâvâtın askerlerinden söz edilmekte,¹⁶⁶ kimi ayetlerde semâların gaybı¹⁶⁷ dile getirilmektedir. Burada semâvât kelimesinden, Kur'ânî mana ve gaybî varlıklar anlaşılmalıdır. Buna

¹⁵¹ Meryem 19/90, eş-Şûrâ 42/5.

¹⁵² er-Rahmân 55/37, el-Hâkka 69/16, el-Müzzemmil 73/18, el-Mürselât 77/9, el-İnfîtâr 82/1, el-İnşikâk 84/1.

¹⁵³ ed-Duhân 44/29.

¹⁵⁴ el-Hac 22/65, Fâtır 35/41.

¹⁵⁵ el-A'râf 7/40, el-Hicr 15/14, en-Nebe 78/19. Yalnız Kamer Sûresi'nin 54/11 Nuh (a.s.) kıssasıyla ilgili "Biz seller gibi akan su ile göğün kapılarını açtık" ayetinde kapının isnat edildiği semâ, gök cisimleri anlamına gelmeyip lügavî manada kullanılmıştır. Semâyâ mecazi olarak (İstiare-i Temsiliye) kapılar isnat edilmiştir. Bkz: Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn, 1992), 7/348.

¹⁵⁶ ez-Zâriyât 51/7.

¹⁵⁷ ez-Zâriyât 51/47.

¹⁵⁸ el-Enbiyâ 21/104.

¹⁵⁹ Fussilet 41/12. Kimi müfessir, ilgili ayette geçen iki günden iki zaman devresini anlamaktadır. Birinci devre el-Enbiyâ 21/30'da ifade edilen yer ve gök yapışık iken yerin gökten ayrılma devresidir. İkinci devre ise er-Ra'd 13/3'te ifade edilen yerin medde olduğu yani yer kabuğunun kaymak halinde döşenmeye başladığı dönemdir. Detaylı bilgi için bkz: Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/549-550. Göklerle yerin altı günde yaratıldığını anlatan ayetler için bkz: el-A'râf 7/54, Yûnus 10/3, Hûd 11/7, el-Furkân 25/59, es-Secde 32/4, Kâf 50/38, el-Hadîd 57/4. İlgili ayet göz önüne alındığında yaratılışın sekiz günde olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak dört günün, yerin yaratılış süresi olan iki günü de kapsadığı düşünülürse o zaman söz konusu ayet diğer ayetlerle çelişmemektedir. O halde yeryüzü dört, gökler de iki devrede yaratılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Muhsin Demirci, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 3/59.

¹⁶⁰ Kâf 50/6, ez-Zâriyât 51/47, er-Rahmân 55/7, en-Nebe 78/12, en-Nâziât 79/27, el-Gâşiye 88/18, eş-Şems 91/5.

¹⁶¹ el-Enbiyâ 21/30.

¹⁶² Âl-i İmrân 3/190,191, Yûnus 10/6, 101, Yûsuf 12/105, el-Câsiye 45/3 .

¹⁶³ el-Bakara 2/22, el-Mü'min 40/64.

¹⁶⁴ el-Enbiyâ 21/32.

¹⁶⁵ el-İsrâ 17/95, en-Necm 53/26.

¹⁶⁶ Yâsîn 36/28, el-Fetih 48/4,7.

¹⁶⁷ el-Bakara, 2/33, Hûd 11/123, en-Nahl 16/77, el-Kehf 18/26, Fâtır 35/38, el-Hucurât 49/18.

ilaveten semâların Rabbi,¹⁶⁸ hazineleri,¹⁶⁹ anahtarları,¹⁷⁰ melekûtu¹⁷¹ ve ululuğu¹⁷² da bu manada kullanılmaktadır.

Semânın yaratılışına ilişkin yoktan mı yaratıldığı yoksa bir öz veya cevherden mi yaratıldığı tartışma konusu olmuştur. Kur'ân'da arş su üstünde iken semâların ve arzın yaratıldığı¹⁷³ ve semâların vaktiyle duhân (duman) halinde olduğu¹⁷⁴ şeklinde geçmektedir. Ayrıca göklerle yerin birleşik iken ayrıldığından ve her şeyin sudan yaratıldığından bahsedilmekte¹⁷⁵ semânın arzın altındaki suyun dumanından yaratılmış olabileceği çeşitli rivayetlerle nakledilmekle birlikte¹⁷⁶ Kur'ân'ın “خلق بديع فطر”¹⁷⁷ fiillerini kullanması onların yoktan var edildiğini düşündürmektedir. Öte yandan Kur'ân'da göklerin yaratılışının bir süreç içerisinde olduğu ve bunun sırası kesin belirtilmemekle birlikte önceleri gökler ve yerin birleşik olduğu, sonra ayrıldığı,¹⁷⁸ ayrıldıktan sonra dumandan semâların oluşturulduğu¹⁷⁹ anlaşılmaktadır.

Kur'ân'da göklerle ilgili çokça durulan bir diğer husus da gökler ve yerin altı günde yaratılmasıdır.¹⁸⁰ Müfessirler göklerin mi yoksa yerin mi önce yaratıldığı konusunda ihtilaf etmekte bir kısmı arzın önce yaratıldığını¹⁸¹ çoğunluk ise önce semânın, ardından arzın yaratıldığını çeşitli ayetlerle desteklemektedir.¹⁸² Başlangıçta gökler ve yerin tek bir kütle halinde birleşik olup sonradan ayrıldığını¹⁸³ dolayısıyla yaratılmaya birlikte başlandığını ve ayrışmasından sonra ilkin yerin yaratılıp sonra

¹⁶⁸ er-Ra'd 13/16, el-İsrâ 17/102, el-Kehf 18/14, Meryem 19/65, el-Enbiyâ 21/56, el-Mü'minûn 23/68, eş-Şuarâ 26/24, es-Sâffât 37/5, Sâd 38/66, ez-Zuhuruf 43/82, ed-Duhân 44/7, el-Câsiye 45/36, ez-Zâriyât 51/23, en-Nebe 78/37.

¹⁶⁹ el-Münâfikûn 63/7.

¹⁷⁰ ez-Zümer 39/63, eş-Şûrâ 42/12.

¹⁷¹ el-En'âm 6/75, el-A'râf 7/185.

¹⁷² el-Câsiye 45/37.

¹⁷³ Hûd 11/7.

¹⁷⁴ Fussilet 41/11.

¹⁷⁵ el-Enbiyâ 21/30.

¹⁷⁶ Konu detaylı olarak “Tefsirlerde Gök Cisimleri” bölümü, “Semânın Yaratılışı” başlığında ele alınacaktır. Semâya dair daha detaylı bilgi için bkz: Erdoğan Baş, “Semâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2009).

¹⁷⁷ el-En'âm 6/1,79,101.

¹⁷⁸ el-Enbiyâ 21/30.

¹⁷⁹ Fussilet 41/11.

¹⁸⁰ Hûd 11/7, Fussilet 41/9-12, el-Hadîd 57/4.

¹⁸¹ el-Bakara 2/29, Fussilet 41/9-12.

¹⁸² en-Nâziât 79/27-33.

¹⁸³ el-Enbiyâ 21/30.

semâya geçildiği ve yedi gök şeklinde tanzim edildiği,¹⁸⁴ devamında yerin insan yaşamı için uygun hale getirildiği¹⁸⁵ de farklı ayetlerle savunulmaktadır.

Semâvâtın mahiyetine dair pek çok görüş zikredilmekte fiziki ve fizik ötesi iki anlamından söz edilmektedir. Yeryüzünden yukarı doğru bakıldığında gök cisimleri dahil görünen tüm uzaklıklar, semânın fiziki boyutunu oluşturmaktayken Kur'ân'daki 'yedi gök' ifadesi, hadislerde mi'rac olayının anlatıldığı semâ tasvirleri, mahiyeti bilinmeyen gayb alemine dair fizik ötesi boyutunu kapsamaktadır.¹⁸⁶

Semânın tekil ve çoğulluğu meselesinde, yağmurun yağdırılması, azabın indirilmesi konusunda semânın yukarı anlamından hareketle tekil olarak kullanılmaktayken yaratılışı, mülkünün Allah'a ait olduğu, semâların Rabbi gibi ayetlerde fiziki yapıları göz önünde bulundurularak çoğul şeklinde geçmektedir. O halde çıplak gözle görünen gök cisimlerinin çokluğuna işaret etmek için çoğul kullanıldığı söylenebilir.¹⁸⁷

II.II. ŞEMS

Şems (الشمس), güneş yuvarlağı ve ondan yayılan ışık¹⁸⁸ demek olup çoğulu شموس şeklinde gelir. Terim olarak ise dünyamızın içinde bulunduğu sistemin merkezi kabul edilen, çevresinde gezegenlerin dolaştığı ve yeryuvarlağına ve gezegenlere ışık ve ısı veren, her gün doğup battığını gördüğümüz parlak ve büyük gökcismidir.

Güneş, Kur'ân'da 31 kere الشمس,¹⁸⁹ bir defa da gündüzün işareti anlamında 'اية النهار'¹⁹⁰ şeklinde geçmektedir. Güneşin ışık kaynağı olması, ayın ise sadece parlak olduğu ifade edilen ayetlerde farklı kelimeler kullanılmaktadır. Güneşin gösterici (مبصرة) olması, yanıp parlayan bir lambaya (سراج وهاج) veya sadece lambaya (سراج) benzetilmesi,¹⁹¹ bunun yanı sıra yalnızca aydınlık olması ve parlak kılınması¹⁹² çeşitli

¹⁸⁴ el-Bakara 2/29, Fussilet 41/9-10.

¹⁸⁵ en-Nâziât 79/27-33.

¹⁸⁶ Baş, "Semâ", 36/453-455.

¹⁸⁷ Çiçek, "Kur'an'da Semâ Kavramı", 11.

¹⁸⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 553.

¹⁸⁹ Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 387.

¹⁹⁰ el-İsrâ 17/12.

¹⁹¹ el-İsrâ 17/12, el-Furkân 25/61, en-Nebe 78/13.

¹⁹² Yûnus 10/5, el-Furkân 25/61, Nûh 71/16.

ayetlerde belirtilmektedir. Bu betimlemelerden hareketle güneşin ‘enerji kaynağını kendi içinde barındırdığı’ yorumu yapılmaktadır.¹⁹³ Öte yandan güneş ve ayın gökteki burçlar sistemine nispet edildiği¹⁹⁴ ve ayetteki sirâc kelimesinin güneş yerine diğer parlak yıldızlardan biri olarak da yorumlanmaktadır.¹⁹⁵

Yapılan araştırmalara göre Cahiliye döneminde dinin temelini yıldızlara tapmaya dayandığı ve ayın baba, güneşin anne, kızlarının Zühre (Venüs) olarak tasvir edilen semâvî üçlüden meydana geldiği iddia edilmektedir.¹⁹⁶ Kur’ân’da “*Gece ve gündüz, güneş ve ay O’nun işaretlerindedir. Eğer gerçekten Allah’a tapıyorsanız güneşe de aya da secde etmeyin, onları yaratan Allah’a secde edin.*”¹⁹⁷ denilmesi Cahiliye Araplarında güneş kültünün mevcut olduğunu göstermektedir.¹⁹⁸ Tedmûr kitâbelerinde erkek olarak geçen güneşi Cahiliye Arapları dışı kabul etmekte, Maînliler, Sebeliler Katabânlılar, Hadramutlular ise Güneş’in tanrıça ve ay tanrısının kızı olduğuna inanmaktadırlar. Güneş kültünün tam olarak ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte Abdüşems ismine Cahiliye onomastiğinde sıkça rastlanması İslâmiyet’e kadar bu ismin yaygın olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.¹⁹⁹ Bunun yanı sıra Himyerlilerin Yahudiliği benimsemeden önce güneşe taptığı Kur’ân’da Belkıs ve kavmine yapılan atıflardan anlaşılmaktadır.²⁰⁰ Cahiliye Araplarının güneşe tanrıça olarak bakmasının yanında İslâmiyet, Allah’ın varlığının belgesi ve insanlığın hizmetkârı²⁰¹ olarak görmektedir. Bunun yanı sıra Kur’ân’da daha çok yaratıcının kudretine vurgu yapılmakta Güneş’e ve Ay’a yemin edilerek insanların düşünüp ibret alması istenmektedir.²⁰² Kur’ân’da güneşin hareketleri için سَبَّحَ جَرَى fiilleri

¹⁹³ Celal Yeniçeri, “Güneş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996), 14/291-292.

¹⁹⁴ el-Furkân 25/61.

¹⁹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 17/482-483; Ebü’l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Neseî, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vil*, thk. Yusuf Ali Bedevî (Beyrût: Dârü’l-Kelimi’t-Tayyib, 1998), 3/546-547.

¹⁹⁶ Ahmet Güç, “Güneş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996), 14/288-291.

¹⁹⁷ Fussilet 41/37.

¹⁹⁸ Cevâd Ali, *Mufaşşal fi târihi’l-‘Arab kıble’l-İslâm*, 6/51-55.

¹⁹⁹ Detaylı bilgi için bkz: Güç, “Güneş”, 14/288-291.

²⁰⁰ en-Neml 27/24.

²⁰¹ er-Ra’d 13/2, İbrâhîm 14/33, en-Nahl 16/12, Lokmân 31/29.

²⁰² el-En’âm 6/77-78, 96, Yûnus 10/5, Yâsîn 36/38-40, Fussilet 41/37, el-Müddessir 74/32, eş-Şems 91/1-2.

kullanılmakta, سيج fiilinin geçtiği ayetlerde felekle birlikte zikredilmektedir.²⁰³ Ayette felek ile gökyüzünün kastedildiği ve ayla güneşin yarış içerisinde olmadan gemi gibi kendi rotasında yüzdüğü bildirilmektedir. جرى fiili ise güneş ve diğer gök cisimlerinin dairevî hareketleri şeklinde geçmekte, konuya dair beş ayrı ayetin²⁰⁴ sadece birinde²⁰⁵ güneşin hareketi mevzubahis edilmektedir. Günümüzde bilimsel veriler güneşin Herkül takım yıldızına doğru gittiğini ve Samanyolu içerisinde saatte 72.000 km hızla dönüşünü 250 milyon yılda tamamladığını ispatlamakta ve Kur’ân’da zikredilen akıp gitme hareketiyle bu verilerin uygunluk arz ettiği görülmektedir.²⁰⁶ Kıyamet esnasında vuku bulacak olaylar için Güneş ile Ay’ın çarpışacağından²⁰⁷ ve dürülüp tortop edileceğinden bahsedilmektedir.²⁰⁸ Öte yandan güneşin, belli bir düzenin bozuluncaya kadar seyir ve dönüşlerine devam edeceği, bu dönüşleri şaşmayan ince bir hesapla sürdüreceği²⁰⁹ ifade edilmekle birlikte insanlar için birer takvim olmasına, belli başlı ibadetlerin zamana bağlanmasına²¹⁰ dikkat çekilmektedir.

Son olarak güneş tutulması (كسف) sözlükte kararmak, sararmak, kızarmak anlamına gelmekte²¹¹ ayın, güneşle dünya arasına girerek güneş ışığının engellenmesi ‘küsûf’ ile ifade edilmektedir.²¹² Dünya ayın gölgesinden veya yarıgölgesinden geçtiğinde tutulma meydana gelmektedir.²¹³ Bununla birlikte her yıl kaç tutulma olacağı ve hangi tipte gerçekleşeceği günümüzde bilimsel olarak hesaplanabilmekte ve tutulma öncesinde yayınlanmaktadır. Bilimsel veriler bir yılda en fazla 7 tutulmanın gerçekleşebileceğini ve bu durumda mutlaka 2 kez güneş ve 2 kez ay tutulması meydana geleceğini, aynı şekilde bir tutulma için 6585.32 gün geçmesi gerektiğini

²⁰³ el-Enbiyâ 21/33, Yâsîn 36/40.

²⁰⁴ er-Ra’d 13/2, Lokmân 31/29, Fâtır 35/13, ez-Zümer 39/5.

²⁰⁵ Yâsîn 36/38.

²⁰⁶ Yeniçeri, “Güneş”, 14/291-292.

²⁰⁷ el-Kıyâmet 75/9.

²⁰⁸ et-Tekvîr 81/1.

²⁰⁹ er-Rahmân 55/5.

²¹⁰ el-İsrâ 17/12, ayrıca bkz: Yûnus 10/5.

²¹¹ Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 431.

²¹² M.Kâmil Yaşaroğlu, “Küsûf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2002), 26/576-577.

²¹³ Yeniay evresi sırasında yer merkezli ekliptik koordinat sisteminde Ay’la Güneş’in yermerkezli boylamları eşitlendiğinde, yani boylamsal kavuşum sırasında eğer Ay’ın yermerkezli enlemi 1.42°’den küçükse tutulma gerçekleşir. Detaylı bilgi için bkz: Tamer Ataç, “Güneş Tutulmaları Hakkında Genel Bilgi”, (Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi Ve Deprem Araştırma Enstitüsü Astronomi Laboratuvarı, ts.), 2. İlgili konuya dair görseller için bkz: Ek 1.

ispatlamaktadır.²¹⁴ Kıyamet gününde ayın tutulacağını belirten ayet²¹⁵ dışında güneş ve ay tutulması anlamına gelen husuf ve kûsuf sözcükleri Kur'ân'da bu anlamda kullanılmamakta hadislerde ise olayın kozmik yönünden ziyade güneş ve ay tutulması anında yapılacak ibadetler yer almaktadır.²¹⁶

II.III. KAMER

Kamer (القمر), gökteki ay anlamına gelmekte içi dolmaya başladığında bu ismi almaktadır. Bu da üçüncü gününden sonraki döneme tekabül etmektedir. Böyle isimlendirilmesinin nedeni bütün gezegenlerin veya yıldızların ışığını alması ve onu ele geçirmesidir.²¹⁷ Dünya'nın tek doğal uydusu olan ay aynı zamanda güneş sisteminin beşinci büyük doğal uydusudur.

Kur'ân'da 26 yerde kamer kelimesi geçmekte²¹⁸ güneş için kullanılan 'ziyâ' ve 'sirâc' kelimelerinin yanı sıra ay için 'nûr' ve 'münîr' kelimeleri kullanılmaktadır. Bu da güneşin ışık kaynağı olduğu ayın da sönmüş yıldız olduğuna dikkat çekmektedir.²¹⁹ Ayette 'gecenin işaretini sildik' ifadesinden gecenin simgesi olan ayın bir zamanlar gündüzün işareti olan güneş gibi ışık kaynağı bir yıldız olduğu anlaşılmaktadır. İlk çağlardan itibaren bilinen ayın tek başına bir ışık kaynağı olmadığı yalnızca güneş ışığını yansıttığı şeklindeki bilginin aksine ayın aslında güneş gibi bir yıldızken sonradan söndüğüne ilk defa Kur'ân dikkat çekmektedir.²²⁰ Öte yandan ayın günlük hayatı düzene koyması, takvim ve yılların hesaplanmasında bir araç olması Kur'ân'da Allah'ın kudretinin delili²²¹ olarak ifade edilmekle birlikte bu iki gök cisminin hareketlerinin kozmik sistemde belli bir hesaba dayandığı²²² ve kendi yörüngelerinde belirli bir zamana kadar akıp gideceği²²³ vurgulanmaktadır.

²¹⁴ Ataç, "Güneş Tutulmaları Hakkında Genel Bilgi", 3. Konuya dair görsel için bkz: Ek 2.

²¹⁵ el-Kıyâmet 75/8: "وَكُسِفَ الْقَمَرَ...."

²¹⁶ Yaşaroğlu, "Kûsûf", 26/576-577.

²¹⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 412.

²¹⁸ Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes*, 553.

²¹⁹ Nûh 71/15-16, el-İsrâ 17/12.

²²⁰ Mahmut Kaya, "Ay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1991), 4/182-183.

²²¹ Yûnus 10/5, ayrıca bkz: el-En'âm 6/96.

²²² er-Rahmân 55/5.

²²³ er-Ra'd 13/2, Lokmân 31/29, Fâtır 35/13, ez-Zümer 39/5, Yâsîn 36/39-40.

Kur'ân-ı Kerîm'de daha çok üzerinde durulan diğer bir husus ise ay ile güneşin, gece ile gündüzün insanların hizmetine sunulması,²²⁴ insanın akıl gücüyle eşyaya şekil ve nizam vermesi, irade gücüyle kendi yararına kullanıp hak ve imtiyazına sahip olması ve atmosferi aşip aya ve diğer gök cisimlerine yolculuk yapması, ancak Allah tarafından kendisine verilen bir yetkiyle 'sultan' ile mümkün olabileceği ayette açıkça ifade edilmektedir.²²⁵ Bunun yanı sıra kıyamet esnasında ay ile güneşin birleşeceği²²⁶ ve ayın yarılacağı²²⁷ ifadeleri de yer almaktadır.

II.IV. NECM- NÜCÛM

Necm (نجم) kelimesinin aslı doğan yıldız demek olup çoğulu nücûm (نجوم) şeklindedir.²²⁸ Terim olarak gökyüzünde enerji kaynağı üreten ve yoğun ışık saçan plazma kütlesi, gökyüzüne serpilmiş ışıklı noktalardan her biri anlamına gelmektedir.²²⁹ Yıldız kelimesinin Arap dilindeki karşılığı necm ve kevkeb iken Farsçada ahter ve sitâre kelimeleri kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra kevkeb sözcüğünün bazen gezegen anlamına geldiği de ifade edilmektedir.²³⁰

Kur'ân'da dört yerde necm, dokuz yerde nücûm şeklinde geçmekte ve 53. sure Necm ismini taşımaktadır.²³¹ Ayette delip geçen²³² yıldız²³³ ve yıldızların yerlerine²³⁴ yemin edilmekle birlikte yıldızların kendisine secde ettiği,²³⁵ kıyamet esnasında yıldızların ışığının söneceği ve kararıp döküleceği,²³⁶ Hz. İbrahim'in Allah'ı arayışında yıldızlara baktığı²³⁷ dile getirilmektedir. Hz. Peygamber'e yıldızların

²²⁴ en-Nahl 16/12, er-Ra'd 13/2, İbrâhîm 14/33, el-Enbiyâ 21/33, Lokmân 31/29.

²²⁵ er-Rahmân 55/33.

²²⁶ el-Kıyâmet 75/8-9.

²²⁷ el-Kamer 54/1.

²²⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 483.

²²⁹ Unat, "Yıldız", 43/534-538.

²³⁰ Unat, "Yıldız", 43/534-538.

²³¹ Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes*, 688-689.

²³² et-Târık 86/3.

²³³ en-Necm 53/1.

²³⁴ el-Vâkıa 56/75.

²³⁵ el-Hac 22/18, er-Rahmân 55/6. Ayette zikredilen necm kelimesi bazı müfessirler tarafından yerde yayılan ve gövdesi bulunmayan bitki anlamında kullanılmaktadır. Detaylı olarak 'Tefsirlerde Gök Cisimleri' bölümüne bakınız.

²³⁶ el-Mürselât 77/8, et-Tekvîr 81/2.

²³⁷ es-Sâffât 37/88.

ortadan kaybolduğu gecenin sonunda Allah'ı tespih etmesi emredilmekte²³⁸ kendi emrine râm edip insanların hizmetine verdiği²³⁹ ve insanların yıldızlar sayesinde yollarını bulduğu²⁴⁰ vurgulanmaktadır.

Kevkeb (كوكب) kelimesi üç, kevâkib iki ayette geçmekte,²⁴¹ Allah'ın nuruna örnek gösterilen sırça fanus, inci gibi parlayan yıldızla benzetilmekte²⁴² ve Hz. İbrahim'in yıldızla bakışına,²⁴³ Hz. Yusuf'un rüyasında gördüğü on bir yıldızla²⁴⁴ atıfta bulunmaktadır. Ayrıca dünya semâsının yıldızlarla süslenmesi,²⁴⁵ kıyamet esnasında yıldızların dağılıp savrulması²⁴⁶ zikredilmektedir. Bunun yanı sıra şihâb²⁴⁷ ve mesâbih²⁴⁸ ile yıldızlar kastedilmekte en parlak yıldız olan Şi'râ'nın (Sirius) eski Arap inancını reddederek rabbinin Allah olduğu vurgulanmaktadır.²⁴⁹

Yıldızlara yemin edilerek başlanan Necm Sûresinin yanında adını ilk ayetinde geçen 'târik' (parlak yıldız) kelimesinden alan Târik Sûresi, karanlığı delip etrafı aydınlatan yıldızla yeminle başlayıp yine son ayetlerinde göklere ve yere yeminle bitmektedir. Sûrenin nüzulüne ilişkin İbn Abbas'tan Hz. Peygamberin, amcası Ebû Talible oturduğu esnada yıldız kaydığı ve ortalığı aydınlık kapladığı, bunun üzerine Ebû Talib'in 'Bu nedir?' sorusuna Peygamber'in 'Allah'ın işaretlerinden biri olan salıverilmiş yıldız' cevabını verdiği, akabinde bu surenin nazil olduğu nakledilmektedir.²⁵⁰

Sadece Arap kültüründe olmayan yıldızların, her kültürde dini ve mitolojik olarak önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Örneğin Mısırlıların, gök cisimlerini tanrı kabul edip astronomiyle dini mezcederek bu alanda ilerlediği bilinmektedir. Gök cisimlerinin doğuş ve batışını takip etmekte bir müddet görünmeyen yıldızların geçici ölümlerini ilan etmektedirler. Ölen yıldızların öbür dünyada bir seyahat yapıp

²³⁸ et-Tûr 52/49.

²³⁹ el-A'râf 7/54, en-Nahl 16/12.

²⁴⁰ el-En'âm 6/97, en-Nahl 16/16.

²⁴¹ Abdulbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes*, 622.

²⁴² en-Nûr 24/35.

²⁴³ el-En'âm 6/76.

²⁴⁴ Yûsuf 12/4.

²⁴⁵ es-Sâffât 37/6.

²⁴⁶ el-İnfitâr 82/2.

²⁴⁷ el-Hicr 15/18, es-Sâffât 37/10, el-Cin 72/8-9.

²⁴⁸ Fussilet 41/12, el-Mülk 67/5.

²⁴⁹ en-Necm 53/49.

²⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 22/201-202.

arındığına ve mumyalama işlemi gibi ilaçlanarak tekrar canlanacağına inanmaktadırlar. Bu sebeple de bu yıldızlara ‘dinlenmeyen yıldızlar’ adını vermektedirler.²⁵¹

II.V. Şİ‘RÂ

Sözlükte saç anlamındaki şa‘r (شعر) kökünden türeyen Şi‘râ, parlak bir yıldız olarak tanımlanmaktadır.²⁵² Arap dilcileri Şi‘râ kelimesini saçlı anlamında Arapça kökenli bir kelime olarak kabul ederken şarkiyatçılar, ilgili kelimenin Grekçeden Arapçalaşan siriustan geldiğini iddia etmektedir. Bu sözcük, Cahiliye Araplarının ibadet ettiği yıldız ve samanyolunun en parlak yıldızı olarak terimleşmektedir.²⁵³ Kur‘ân’da cins isim olarak necm ve kevkeb sözcükleri yıldızlara işaret ederken yalnızca Şi‘râ özel isimle anılmaktadır.²⁵⁴ Kimi Araplar ilgili sözcükten büyük köpek takım yıldızını anlarken kimileri Cevzâ burcunda yer alan mirzemi anlamaktadırlar. Esasında bir çift yıldız olan Şi‘râ’nın güneyine düşene Şi‘râ-yı Yemâniyye, kuzeyine düşene Şi‘râ-yı Şâmiyye denilmektedir.²⁵⁵ Şi‘râ’ya büyük önem veren Cahiliye Arapları, bu yıldızın dünya üzerinde etkisi olduğuna inanmakta, bazı kabileler ise ona tapmaktadır. Bu yıldızın ilk tapanın Ebû Kebşe el-Huzâî olduğu kaynaklarda geçmektedir.²⁵⁶ Müşriklerin, Hz. Peygamber’i, putları reddedip yeni dini tebliğ etmesini Ebû Kebşe’nin Şi‘râ’ya tapmasına benzeterek ‘Ebû Kebşe’nin oğlu’ diye isimlendirdikleri rivâyet edilmektedir.²⁵⁷ Hangi kabilenin taptığı kesin olmamakla birlikte kaynaklarda Kureyş, Lahm, Huzâa, Kays Aylân, Gatafân, Gassân ve Himyer kabilelerinin adları geçmektedir. Ama çoğunluğun görüşü bu yıldızın Huzâa kabilesinden başka kimsenin tapmadığı yönündedir.²⁵⁸

²⁵¹ Unat, “Yıldız”, 43/534-538.

²⁵² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 262.

²⁵³ Murat Sülün, “Şi‘râ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010), 39/180-181.

²⁵⁴ en-Necm 53/49.

²⁵⁵ Sülün, “Şi‘râ”, 39/180-181.

²⁵⁶ Ebü’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, thk. Muhammed Münîr ed-Dîmeşkî (Beyrût: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, 1353), 27/69-70.

²⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur‘ân*, 20/62.

²⁵⁸ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Dâru’t-Tûnûsiyye li’n-Neşr, 1984), 27/151.

Kur'ân'da insanlar için karanın ve denizin karanlıklarında yön bulmaya yaradığı,²⁵⁹ gökyüzünün yıldızlarla donatıldığı,²⁶⁰ Allah tarafından yaratılan yıldızların buyruğuna boyun eğen varlıklar olduğu²⁶¹ kıyamet esnasında ışıklarının söneceği²⁶² belirtilmekte, Şi'râ'nın da diğer yıldızlardan farklı olmadığı “Şi'râ yıldızının rabbi de O'dur”²⁶³ ayetiyle desteklenmektedir. Öte yandan çeşitli ayetlerde yıldızların batmasına²⁶⁴ vurgu yapılarak insanların gök cisimlerine üstün özellikler atfetmemeleri veya tapmamaları istenmekte, yanlış yola sapmamak için yıldızların da batıp kaybolan varlıklar olduğu ifade edilmektedir.

II.VI. BURÇ

Burç (البرج) çoğulu **burûc** ve **ebrâc** (البروج) sözlükte güzel olmak, örtülerinden sıyrılmak, yükselerek görünür olmak anlamlarına gelen **berec** kökünden müştak bir isimdir. Gökteki burçlar yükselmeleri ve görünür olmalarından ötürü bu isimle anıldıkları²⁶⁵ gibi sarayın kuleleri de aynı sebeplerden dolayı burç olarak adlandırılmaktadır.²⁶⁶ Terim olarak güneşin bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngeyi içlerinden geçtiği belli sembollerle gösterilen on iki takımyıldızından her birine denir.

Kur'ân-ı Kerîm'de dört yerde çoğul şeklinde geçen ve bir surenin de adı (el-Burûc) olan bu kelime, bir yerde ‘kale burcu’²⁶⁷ diğerlerinde ‘gökteki burç’²⁶⁸ anlamında kullanılmaktadır. Kimi müfessirler her iki anlamı da semâvî surların kuleleri şeklinde birleştirirken geneli, burç sözcüğünün zuhur eden veya yüksekte olan kale ve saray burcu anlamından hareket ederek gökteki burçlara da benzetme yoluyla bu adı vermektedirler.²⁶⁹ Bununla birlikte ayın menzillerini işaretleyen yıldız, gök

²⁵⁹ el-En‘âm 6/97, en-Nahl 16/16.

²⁶⁰ el-Hicr 15/16, es-Sâffât 37/6.

²⁶¹ el-A‘râf 7/54, en-Nahl 16/12.

²⁶² el-Mürselât 77/8, et-Tekvîr 81/2.

²⁶³ en-Necm 53/49.

²⁶⁴ el-En‘âm 6/76, en-Necm 53/1.

²⁶⁵ Kürşat Demirci, “Burç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992), 6/421-422.

²⁶⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 41.

²⁶⁷ en-Nisâ 4/78.

²⁶⁸ el-Hicr 15/16, el-Furkân 25/61, el-Burûc 85/1.

²⁶⁹ İlhan Kutluer, “Burç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992), 6/422-424.

kapıları, büyük yıldız, göğün köşkları anlamları da verilmektedir.²⁷⁰ Kimi dilciler, açılıp saçılmak manasına geldiğini çeşitli ayetlerle²⁷¹ desteklemektedirler.²⁷² Tek yıldız gibi görünen ama güneş sistemindeki milyonlarca elemanın oluşturduğu yıldız kümeleri olan ve astronomide galaksi diye adlandırılan burçların, ay yörüngesindeki on iki tanesi eski zamanlardan beri bilinmektedir.²⁷³ Bazı müfessirler, gezegenlerin katettikleri merhaleler düzeni şeklinde yorumlayan burçları gökteki yüksek saraylara benzetmekte, güneş ve ayın geçtiği konaklar olan burçların ve Allah'ın yemin ettiği yıldızların mevkileri²⁷⁴ ifadesinin yıldızların doğduğu ve battığı yerler anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Bununla birlikte şeytanların göklerden kovulduğu ve kıyamet gününde yıldızların saçılacağı esnadaki mevkileri de kastedilmektedir.²⁷⁵

Burçların, edebiyata da pek çok katkısı olduğu görülmektedir. Yıldızların ait olduğu burçta bulunduğu vakte 'şeref' veya 'vakt-i şeref' denilmekte, bundan hareketle eşref-i saat kavramı ortaya çıkmaktadır. Aşığın maşukunu görüp ona kavuştuğu veya haber aldığı anı ifade etmek için kullanılmakta ve şu beyitler örnek gösterilmektedir:²⁷⁶

“Burc-ı şerefde gün gibi bul hüsn ile kemâl”

“Eksikliğini görmeyelim ey kaşı hilâl”

“Burc-ı şeref üzere görüp ol ruhları mâhi”

“Âhım sevinip gök yüzüne attı külâhi”

Burçların insan üzerindeki etkisine inanmak İslâm akidesiyle çatışmakta ve burçlara tapmaya kadar giden inanışlar tevhid inancıyla bağdaşmamaktadır. Aynı şekilde yıldızlara bakıp geleceği tahmin etmek de benzer özellik göstermektedir. Yine bu astrolojik olayların insanları falcılık ve kehanete sevk ettiği, geçmişte olduğu gibi

²⁷⁰ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *Keşşâf*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 6/346.

²⁷¹ el-Ahzâb 33/33.

²⁷² Dâmegânî, *Qâmûsü'l-Kur'ân*, thk. Abdülazîz Seyyidü'l-ehl (Beyrût: Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 1983), 66.

²⁷³ Emin Işık, “Burûc Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992), 6/462-463.

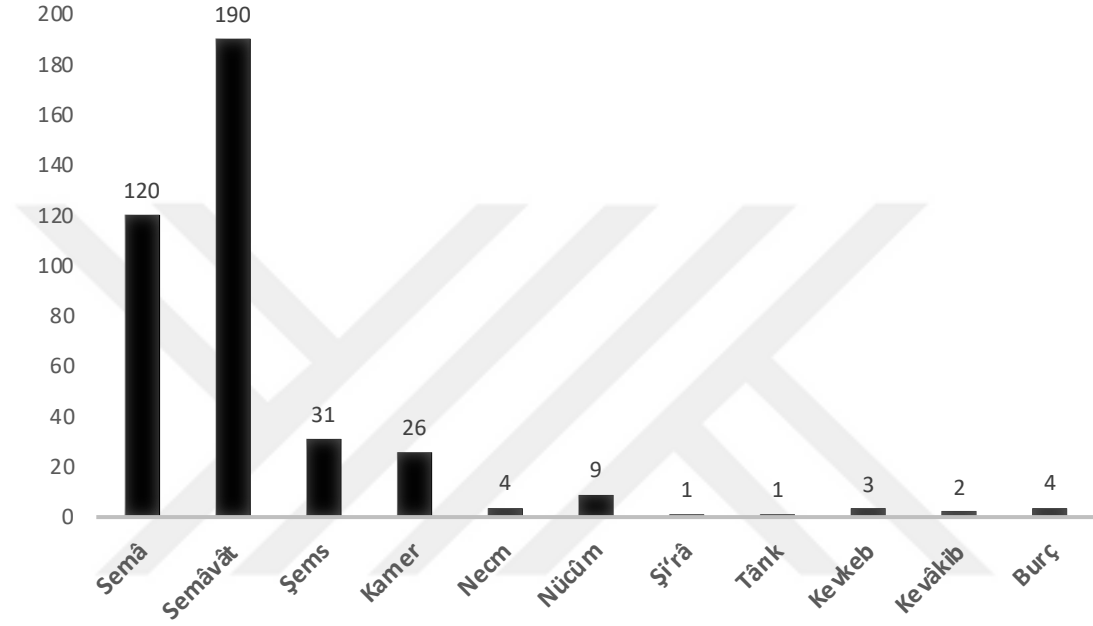
²⁷⁴ el-Vâkıa 56/75.

²⁷⁵ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 29/187-188.

²⁷⁶ Mustafa İsmet Uzun, “Burç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992), 6/424-426.

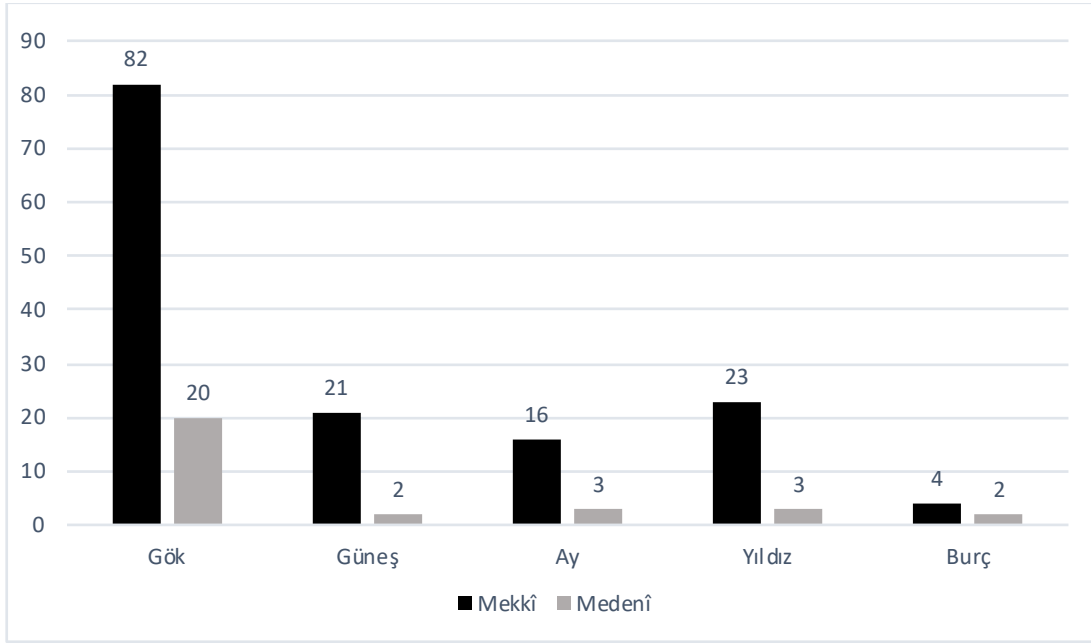
günümüzde de insanları etkisi altına aldığı gözlemlenmektedir. Bu sebeple çoğu İslâm âlimi ilgili konuya dair gereken hassasiyeti göstermekte ve bu tip tehlikelerden korumak için Müslümanlara sert uyarılarda bulunmaktadırlar.²⁷⁷

Son olarak Kur'ân'da geçen gök cisimlerinin sayısı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Kur'ân'da en fazla gök kavramının yer alması bedevilerin hayat düzenini göğe göre kurduğunu, gündüz güneşin ışığından ve ısısından yararlandıklarını, gece de en çok ayın ışığından faydalanıp yıldızlarla ıssız çöllerde yollarını bulduklarını göstermektedir.

²⁷⁷ Kutluer, "Burç", 6/422-424.

Yukarıdaki tablo gök ve gök cisimlerinin yer aldığı surelerin çoğunluğunun Mekke döneminde nazil olduğunu göstermektedir.

III. HADİSLERDE GEÇEN GÖK CİSİMLERİ

Kur'ân'da geçen gök cisimleriyle ilgili ayetlerin yanı sıra peygamberimizden göklere dair Müslümanların merakını giderici mahiyette pek çok hadis nakledilmektedir. İbadet vakitlerini belirleme gibi sebeplerin Müslümanları bu konuda araştırma yapmaya ve göklerle ilgili verileri toplamaya daha çok yönlendirdiği bilinmektedir. Peygamberimizden gelen nakillerin ayet bağlamında veya sohbet esnasında söze uygun düşen bilgiler olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁸ Bu sebeple Peygamber'in rivayetlerinin bir kısmının Kur'ân'a dayandığı bir kısmının ise tefsir sadedinde zikredilen bilgiler olduğu görülmektedir. Burada belirtmek gerekirse bu başlık müstakil çalışmalar gerektiren bir konu olmakla birlikte tefsir çalışmamıza katkı sağlayacağı düşünüldüğünden burada kısaca değinilecektir.

²⁷⁸ Enbiya Yıldırım, "Hz. Peygamber'in Evren Tasavvuru", *Hadis Tetkikleri Dergisi* IV/1 (2006), 77.

III.I. GÖKLER

Hız. Peygamber'in Kur'an'ın emir ve istekleri doğrultusunda bir hayat sürdüğü, tabiata da inceleyen bir gözle baktığı bilinmektedir. “*Peki onlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?*”²⁷⁹ ayetlerinin her okunuşunda Hız. Peygamber'in başını kaldırıp göğe baktığı rivâyet edilmektedir.²⁸⁰ Öte yandan Hız. Peygamber'in ibadet vakitlerini belirlerken göklere, güneş ve aya baktığı, Müslümanları da “Allah'ın en hayırlı kulları, O'nu anmak için güneş ve ayı izleyenlerdir”²⁸¹ buyurmak suretiyle bu konuya teşvik ettiği nakledilmektedir. Göklerin ve yerin yaratılışında Allah'ın hikmeti olduğu ayetleri nazil olunca Hız. Peygamber'in geceyi namazla geçirdiği, sabah namazı için gelen Bilal'in Hız. Peygamber'i gözyaşları içinde görmesi üzerine: “Bu ayetleri okuyup onun hakkında düşünmeyene yazıklar olsun”²⁸² dediği rivâyet edilmektedir.

Semânın gıcırdadığını belirten²⁸³ Hız. Peygamber, onu katlanmış dalga ve korunmuş tavan olarak tarif etmekte, göğün üstünde başka bir gök daha bulunduğunu söyleyerek yedi kat göğü sayıp ikisi arasındaki uzaklığın beş yüz yıl olduğunu, gerisinde su ve onun gerisinde arşın olduğunu, Allah'ın da arşın üstünde bulunduğunu ifade ettikten sonra sahabilere arz hakkında bilgiler vermiştir.²⁸⁴ Ayrıca gökle yer arasında beş yüz yıllık mesafe olduğu²⁸⁵ rivâyetleri de bulunmaktadır. Pek çok hadiste Hız. Peygamber'in mi'racı çıkışında yedi katlı semânın her katında bir peygamberle karşılaşması, göğün yedi kat olduğuna delil sayılmaktaysa da konuya dair müphemlik pek çok ihtilafı beraberinde getirmektedir.

²⁷⁹ el-Gâşıye 88/17-18.

²⁸⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi 'u's-şâhih*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), “Edeb”, 118.

²⁸¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Şâhihayn*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1990), 1/16.

²⁸² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/304; Kurtubî, *el-Câmi 'li-aşkâmi'l-Kur'ân*, 5/465.

²⁸³ Tirmizî, “Zühd”, 9; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Darü İhyâü'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.), “Zühd”, 19.

²⁸⁴ Tirmizî, “Tefsîr”, 57.

²⁸⁵ Tirmizî, “Sıfatü cehennem”, 6.

III.II. GÜNEŞ

Güneşin arşın altına secde etmesiyle ilgili Ebû Zer, güneş batarken Hz. Peygamberle birlikte mescitte olduğunu ve kendisine güneşin nereye gittiğini sorduğunu rivâyet eder. Daha sonra Hz. Peygamber, güneşin arşın altına secde etmeye gittiği bu sebeple izin istediği ve kendisine izin verildiğini, secde edip kabul edilmediği ve izin verilmediği zaman kıyametin yakın olduğunu, o zaman güneşe ‘Geldiğin yere geri dön.’ denileceği ve güneşin de battığı yerden doğacağını²⁸⁶ ifade eder. Hadiste güneşin arşın altına doğru akıp gitmesi ve secde etmesine dair farklı görüşler ileri sürülmektedir. Hadisi zahirine göre yorumlayanlar buna mâni bir durum olmadığını²⁸⁷ ileri sürerken mecazi yaklaşanlar, Kur’ân’da her şeyin Allah’a secde ettiğini²⁸⁸ dile getirmekte dolayısıyla burada insanların secdesi kastedilmeyip bundan murat, huşu’ ve inkiyâd olduğu, secdenin arşın altında olmasının ise inkiyâdda mübalağa olup hakikatin kastedilmediği burada bir kimseye olan bağlılığa vurgu yapıldığı bu sebeple güneşin de tam manasıyla Allah’a boyun eğdiği şeklinde değerlendirmektedir.²⁸⁹ Bununla birlikte Hz. Peygamber’in, muhatap kitlenin astronomi bilgilerini kullanarak güneşin de diğer varlıklar gibi Allah’a itaat ettiğini kastettiği²⁹⁰ yorumları da bulunmaktadır. Konuya dair detaylı bilgi Klasik Tefsirlerde Gök Cisimleri Bölümü Şems ve Kamerin Mahiyeti başlığında ele alınacaktır.

Kıyamet gününde güneşin alacağı hali Hz. Peygamber, güneşin battığı yerden doğmadıkça kıyametin kopmayacağı, batıdan doğduğunda ise insanların hepsinin iman edeceği ancak bunun kimseye fayda sağlamayacağı şeklinde tasvir etmektedir.²⁹¹ Başka rivâyetlerde ise güneşin battığı yerde yetmiş yıllık mesafe genişliğinde açılmış bir kapı olduğu, o kapıdan güneş doğuncaya kadar tövbelerin kabulü için kapının açık kalacağı, doğduktan sonra ise daha önce iman etmeyen veya imanıyla salih amel işlemeyenin imanlarının fayda vermeyeceği şeklinde geçmektedir.²⁹² Öte yandan

²⁸⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 36/1.

²⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz: Yavuz Köktaş, “Hadîsleri Anlamada Dikkat Edilmesi Gereken Bazı İlkeler”, *Diyanet İlmî Dergi* 38/4, 90.

²⁸⁸ er-Ra’d 13/15, en-Nahl 16/49.

²⁸⁹ Yaşar Kandemir, “Sahîhayn’e Yöneltilen Tenkidlerin Değeri”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, Ensar Neşriyat, 1997, 349.

²⁹⁰ Köktaş, “Hadîsleri Anlamada Dikkat Edilmesi Gereken Bazı İlkeler”, 91.

²⁹¹ Buhârî, “Rikâk”, 40.

²⁹² İbn Mâce, “Fiten”, 32.

kıyamet esnasında güneşin arza çok yaklaşması sonucu insanlardan ter boşalacağı rivâyet edilmektedir.²⁹³ Bununla birlikte Kur'ân'da kıyamet esnasında güneşte vuku bulacak olayların anlatıldığı ayetler, güneş ve ayın dolayısıyla dünyanın çarpışacağı şeklinde yorumlanmaktadır.²⁹⁴

Cehennemle güneş arasında benzetme yapılan hadislerde ateşin, Allah'a 'Benim bir kısmım diğerini yiyor' diye şikayette bulunduğu, Allah'ın da biri yazın diğeri kışın olmak üzere iki kez nefes almasına izin verdiği, en şiddetli sıcaklığın ve en çok üşüten zemherinin bu günler olduğu şeklinde yer almaktadır.²⁹⁵ Bu hadise ilişkin güneşte bulunan hidrojen gazının helyuma dönüştüğü ve bu esnada ortaya enerji çıkarken bu gazın sürekli olarak azaldığı gibi yorumlar yapılmaktadır.²⁹⁶ Yine aynı şekilde Hz. Peygamber'in yazın sıcak günlerde serinlik çıkıncaya kadar öğle namazının ertelenmesini tavsiye etmesi²⁹⁷ ilgili konuya örnek gösterilmektedir.

Güneş ve ay tutulmasının eski zamanlardan beri kehanetle yorumlandığı bilinmektedir. Hz. Peygamber bu konuyu doğal gök olayları olarak değerlendirmekte, ilim dışı yaklaşımlara da karşı çıkmaktadır. 630 yılında vefat eden oğlu İbrahim'in defni esnasında güneş tutulup bazılarının bunu Cahiliye inanışına yorumlamaları üzerine insanları bu tabii olay karşısında Allah'ı tesbih etmeye ve iki rekât kûsûf namazı kılmaya davet ettiği²⁹⁸ rivâyet edilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in herhangi bir krallık iddiasında bulunmadığından bu olaydan istifade etmediği ve bu olayı sıradan bir tabiat olayı olarak değerlendirdiği görülmektedir.²⁹⁹ Bunun yanı sıra konuya ilişkin Hz. Peygamberden, bazı insanların güneş ve ay tutulmalarının ya da yıldızların kayıp gitmesinin önemli kimselerin ölümüne bağlayanların yalan söylediği, bunların kulların ibret alacağı Allah'ın ayetleri olduğu³⁰⁰ rivâyet edilmektedir.

²⁹³ Buhârî, "Enbiyâ", 3, 9; Hâkim, IV, 571.

²⁹⁴ Yeniçeri, "Güneş", 14/291-292.

²⁹⁵ Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 10; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih.*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1955), "Mesâcid", 185.

²⁹⁶ Yeniçeri, "Güneş", 14/291-292.

²⁹⁷ Müslim, "Mesâcid", 180.

²⁹⁸ Buhârî, "Kûsûf", 1, 6; "Bed'ü'l-halk", 4; Müslim, "Kûsûf", 10.

²⁹⁹ Celal Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1995), 42.

³⁰⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 2001), 33/348.

III.III. YILDIZ

Yıldızları göğün emniyeti olarak gören Peygamber Efendimiz “yıldızlar gittiğinde semâya vaat olunan gelir”³⁰¹ buyurmaktadır. Yıldızların semânın ziyneti, şeytanlara atılacak taşlar, geceleri yol bulmada işaretler olmak üzere üç şey için yaratıldığı ve bunun dışında yorumlayanların hata ederek nasibini zayi edeceği, kişiyi külfete düşüreceği rivâyet edilmektedir.³⁰² Konuya ilişkin detaylı bilgi Klasik Tefsirlerde Gök Cisimleri Bölümü Yıldızların Mahiyeti başlığında ele alınacaktır.

Hadislerde yıldız için Arapların gecenin tanığı anlamında ‘şâhidü’l-leyl’ ifadesini kullandığı,³⁰³ Cahiliye inanışının kınanarak yağmuru Allah’ın yağdırdığı, bunu yıldızın doğuş ve batışına dayandıranların Allah’ı inkar etmiş olacağı³⁰⁴ geçmektedir. Her durumu doğru değerlendirmeye çalışan Hz. Peygamber’in, ashabının sorgulamasını sağlayarak onları düşünmeye sevk ettiği görülmektedir. Amcasıyla arasında geçen yıldız kaymasına ilişkin sohbeti önceki bölümde zikredilmiştir. Bununla birlikte yıldız kaydığı bir esnada ashabına buna Cahiliye devrinde ne derdiniz diye sorduğu ashabının da büyük kimselerin doğumu ve ölümü olarak düşündüklerini belirtmeleri üzerine Hz. Peygamber’in yıldızların kimsenin ölümü ve hayatıyla ilgili olmadığını söylediği rivâyet edilmektedir.³⁰⁵ Herhangi bir temele dayanmayan ve kahinlik yaparak yıldızlardan bilgi veren münecimlere karşı Hz. Peygamber’in çok sert bir tavır takındığı şu ifadelerinden anlaşılmaktadır: “Kim müneccime gidip bir şey sorarsa kırk gece namazı kabul olmaz.”³⁰⁶ Bununla birlikte Hz. Peygamber, tabiat olaylarını gerçek sebeplerine dayandırmayanları eleştirmekte Allah’ın gökten indirdiği berekete karşı insanların bir kısmının nankörlük ettiğini ve yağmurun yağmasını yıldızlara bağladığını ifade etmektedir.³⁰⁷

³⁰¹ Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 207; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/335.

³⁰² Buhârî, “Bed’ül-halk”, 3.

³⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/204.

³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/294; Buhârî, “Ezân”, 156, “İstiskâ”, 28; Müslim, “İmân”, 125-126.

³⁰⁵ Müslim, “Selam”, 124.

³⁰⁶ Müslim, “Selam”, 125.

³⁰⁷ Buhârî, “Bed’ül-halk”, 1; “Tevhid”, 22.

IV. KUR'ÂN'DA ZİKREDİLMESİNİN SEBEP VE HİKMETLERİ

Kur'ân'da gök cisimleri hangi bağlam üzere geçtiği, hangi sebep ve hikmete dayandırıldığı ve vurgulanmak istenen mesaj üzerinde durulacak, kısa alt başlıklarda incelenecektir.

Kur'ân'da zikredilmesinin sebep ve hikmetleri

1) Allah'ın delili, kudreti olması ve yaratıcıyı hatırlatmak

Kur'ân'ın pek çok ayetinde yaratıcının varlığına ve birliğine dair deliller vurgulanmakta ve yaratıcının yarattığı varlıklar üzerinden kendi kudretini³⁰⁸ gösterdiği görülmektedir. Kur'ân'da, Allah'ın varlığına dair salt bilgiler vermek yerine insana göklerin ve yerin yaratılışına bakmaları, bunun üzerine düşünmeleri emredilmekte,³⁰⁹ semâ ve arzı yaratmaya muktedir olanın insanları veya benzerlerini yaratmaya da kadir³¹⁰ olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim muhataplara sizi mi yaratmak zor yoksa gökleri mi denilmek suretiyle düşünmeye sevk ettiği görülmektedir. Öte yandan göklerde ve yerde ne varsa Allah'a dair delil olduğu,³¹¹ altı günde yaratılması,³¹² güneşin ve ayın emrine boyun eğmesinin³¹³ yalnızca Allah'a ait olduğu³¹⁴ belirtilmektedir.

2) Evrende düzen ve gayenin olması, en güzel biçimde yaratılması

Kur'ân'da evrenin eksiksiz, kusursuz yaratıldığına, mükemmel işleyiş ve düzenine dikkat çekilmekte tam bir uygunluk içinde yaratılan evrende hiçbir uyumsuzluk olmadığı, bunun tesadüf sonucu meydana gelmeyip ancak üstün kudret sahibinin yaratmasıyla mümkün olduğu belirtilmektedir.³¹⁵ Allah'ın ölçüyle yarattığı³¹⁶ her işi düzenleyip yönettiği³¹⁷ evrende, koyduğu düzende hiçbir bozulma

³⁰⁸ Ali Akpınar, *Kur'an Coğrafyası* (Ankara: Fecr Yayınları, 2002), 57.

³⁰⁹ Bakara 2/164.

³¹⁰ Yâsîn 36/81, el-İsrâ 17/99.

³¹¹ Yûsuf 12/105.

³¹² el-A'râf 7/54, es-Secde 32/4.

³¹³ el-A'râf 7/54.

³¹⁴ el-A'râf 7/54.

³¹⁵ Mülk 67/ 3-4.

³¹⁶ Kamer 54/ 49.

³¹⁷ es-Secde 32/5

ve sapma olmadığı,³¹⁸ her varlığın kendine ait bir yerleşik düzenin bulunduğu³¹⁹ ve bunların kendi yörüngelerinde kusursuzca³²⁰ hareket ettiği ifade edilmektedir. Allah dışında bir varlık olması veya keyfi arzulara göre hareket etmesi durumunda evrendeki kozmik sistemin bozulacağı, kaos olacağı,³²¹ bu durumda ise kıyametin kopacağı³²² dile getirilmektedir. Kur'ân'da Allah Teâlâ'nın evrende hiçbir şeyi boş yere yaratmadığı,³²³ hikmetli olarak yarattığı,³²⁴ kusursuz olarak şekillendirdiği³²⁵ ve güzelliğiyle bezediği³²⁶ yaratmada bedi' sıfatını öne çıkarıp eşsiz halkettiği³²⁷ vurgulanarak düşünen akleden insan için bundan çıkarılacak pek çok öğüt ve ders bulunduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla sema ve arzın eşsiz nizamının Allah'tan başkasının kurması mümkün olmadığına göre³²⁸ Allah'ın 'nasıl olur da başkasına taparsınız?' sorusu muhataplarının hem bilincine hem de bilinçaltına bir gönderme³²⁹ olarak değerlendirilmektedir.

3) Allah'ın mucizesi, ayeti, işareti olması

Gök cisimlerinin zikredildiği pek çok ayette bunların Allah'ın ayeti olduğuna işaret edilmekte,³³⁰ kitaptaki delillerin okunup düşündükten sonra kâinat kitabının okunarak tefekkür edilmesi istenmektedir.³³¹ Ancak ne var ki kimileri bu apaçık işaretleri gördüğü halde yüz çevirerek gitmekte³³² kimileri ise bunları yanlış yorumlayarak dalâlete düşmektedir.³³³ Halbuki basit bir aklî çıkarımla gök cisimlerini Allah'ın yarattığı, tapılmaya layık olanın yalnızca Allah olduğu ve O'nun dışındaki

³¹⁸ Fâtır 35/41, er-Rûm 30/25.

³¹⁹ Yâsîn 36/ 38, el-Bakara 2/29.

³²⁰ Yâsîn 36/ 40, Fâtır 35/13, el-Enbiyâ 21/ 33.

³²¹ el-Mü'minûn 23/ 71, el-Furkân 25/2, el-Enbiyâ 21/22.

³²² Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları), 130.

³²³ Âl-i İmrân 3/191, Sâd 38/27.

³²⁴ et-Tegâbün 64/ 3.

³²⁵ en-Nâziât 79/28.

³²⁶ es-Sâffât 37/ 6.

³²⁷ el-Bakara 2/117, el-En'âm 6/101.

³²⁸ el-Ankebût 29/61, ez-Zuhruf 43/87, el-A'râf 7/185.

³²⁹ Veysel Gengil, "Hz. İbrahim ve Gök Cisimleri Bağlamında Kıssalar", *B.Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1/2, 22.

³³⁰ Âl-i İmrân 3/190, Yûnus 10/6, el-Câsiye 45/3-6, el-Ankebût 29/ 44, er-Rûm 30/22.

³³¹ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/738-741.

³³² Yûsuf 12/105.

³³³ Fussilet 41/37.

bütün her şeyin yaratılmış olduğu ortaya konmaktadır.³³⁴ Kur'ân'da Allah'ın insana özgür irade vererek doğruyu bulması için düşünüp aklederek tefekküre yönlendirdiği³³⁵ şayet dileyseydi O'na ağır gelmeyen bir mucize veya felaket göndermek suretiyle bütün insanları kendisine zorla boyun eğdirebileceği zikredilmektedir.³³⁶ Ancak Allah için böyle bir zorlama söz konusu olmamakta imtihanın hikmetine aykırı görülmektedir. İnsanların imtihanı kazanması, serbest ve özgür iradeyle Allah'a itaat etmesine bağlıdır.

4) İnsanların hizmetine sunulması ve nimete şükür için

Allah'ın gök ve gök cisimlerini insanların hizmetine sunduğu pek çok ayette ifade edilmektedir.³³⁷ Bununla birlikte yeryüzünü döşek, gökyüzünü bina kılması,³³⁸ insanların gece karanlığında yol bulmaları için yıldızları yaratması³³⁹ gökleri ve yeri yaratıp gökten su indirmesi,³⁴⁰ güneşi aydınlatıcı ayı ise aydınlık yapması³⁴¹ Allah'ın nimetleri olarak değerlendirilmektedir. Vahyin muhataplarının günlük hayatında pek çok yararlandığı Allah'ın gizli ve açık olarak verdiği bu nimetlerin³⁴² sahibinin yalnızca kendisi olduğu, “sizlere rızık veren kim?”³⁴³ “sizi Allah dışında rızıklandıran başka bir yaratıcı mı var?”³⁴⁴ gibi sorularla hatırlatılmaktadır. Buna karşın insanlardan bu kudretin, gücün sahibinin yalnızca Allah olduğunu düşünüp ibret almaları ve şükretmeleri³⁴⁵ istenmekte, “görmüyor musunuz”³⁴⁶ şeklindeki sorularla hiçbir gözün ve aklın bunu inkar edemeyeceği ve aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler³⁴⁷ olduğu vurgulanmaktadır.

5) Yeniden dirilişe işaret ve kıyameti inkar edenlere cevap olması, kıyamet sahnelerinin tasviri

³³⁴ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/712-713.

³³⁵ Âl-i İmrân 3/65, el-En'âm 6/50, 80; Yûnus 10/3, Hûd 11/30.

³³⁶ eş-Şuarâ 26/4.

³³⁷ en-Nahl 16/12-16.

³³⁸ el-Bakara 2/ 22, el-Mü'min 40/64.

³³⁹ el-En'âm 6/97.

³⁴⁰ el-En'âm 6/6, 99; İbrâhîm 14/32, en-Nahl 16/10, Tâhâ 20/53, el-Mü'min 40/13.

³⁴¹ Yûnus 10/5.

³⁴² Lokmân 31/ 20.

³⁴³ Yûnus 10/31.

³⁴⁴ Fâtır 35/3.

³⁴⁵ el-Furkân 25/62.

³⁴⁶ Lokmân 31/20.

³⁴⁷ en-Nahl 16/12.

Kur'ân'ın üzerinde sıkça durduğu konulardan biri de ahiret inancıdır. İlk muhatapların şirke bulaşan Allah inancının yanında ahiret inancının olmadığı görülmektedir. Yeniden dirilmeyi kabul etmeyen inkarcılara karşı Kur'ân'da bunun mümkün olduğuna dair sıkça misaller getirilmektedir. Bununla birlikte Allah, Kur'ân'da 26 yerde kendisine imanla ahirete imanı beraber zikretmekte³⁴⁸ ve ahiret gününe dair her biri bilgi mahiyetinde olan 40 farklı isim vermektedir.³⁴⁹ Ahiretin gerçekleşeceğine dair öne sürülen tüm delillerin tabiat ve kâinatla ilgili olduğu, bunların yaratılıp insanların hizmetine verilmesinde sebep ve hikmetin bulunduğu,³⁵⁰ bunun da insanın imtihanı³⁵¹ için olduğu vurgulanmaktadır.

Ahireti reddedenler, Allah'ın ölenleri asla diriltemeyeceğine dair yeminler etmekte³⁵² kıyamet saatinin kendilerine gelmeyeceğini³⁵³ düşünerek kıyametin kopmasını acele acele istemektedirler.³⁵⁴ Buna karşın Allah Teâlâ, onlara gökleri ve yeri delil göstererek³⁵⁵ yeniden diriltmenin kolay³⁵⁶ diğer ikisini yaratmanın daha büyük bir şey³⁵⁷ olduğu şeklinde cevap vermektedir. Müşriklerin azabın gökten geleceğine dair inancı, önceki ümmetlerin aktarımlarına dayanmaktadır. Önceki ümmetlerin helakını gökten üstlerine parçalar düşmesi³⁵⁸ olarak bilen müşrikler, aynı akıbetin kendilerine de gelmesi gerektiğini düşünmekte³⁵⁹ azabın gelmemesini ahiretin olmadığına bağlamaktadırlar. Yeniden dirilmeyi inkar edenler Allah'ın kendilerine belli bir vakte kadar mühlet verdiğini,³⁶⁰ o saatin muhakkak geleceğini³⁶¹ ve hatta çok

³⁴⁸ el-Bakara 2/8, Âl-i İmrân 3/114, en-Nisâ 4/39, el-Mâide 5/69, et-Tevbe 9/18, en-Nûr 24/2.

³⁴⁹ Mevlüt Güngör, "Kur'ân Bağlamında İslam Öncesi Mekke Toplumundaki Tanrı ve Ahiret İnancı", *Dini Araştırmalar* 8/23, 27.

³⁵⁰ Mevlüt Güngör, "Kur'ân ve Kâinat Kitabı", *TASAVVUF:İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 7/16, 115.

³⁵¹ Hûd 11/7.

³⁵² en-Nahl 16/38.

³⁵³ Sebe' 34/3.

³⁵⁴ el-Ankebût 29/53. Benzeri ayetler için bkz: el-En'âm 6/57-58, Yûnus 10/11, 51; el-İsrâ 17/11, el-Kehf 18/58, Meryem 19/84, el-Hac 22/47, eş-Şuarâ 26/204, es-Sâffât 37/176; Sâd 38/16, eş-Şûrâ 42/18, el-Ahkâf 46/24, ez-Zâriyât 51/14 .

³⁵⁵ eş-Şûrâ 42/29.

³⁵⁶ Nâziât 79/27.

³⁵⁷ Mü'min 40/57.

³⁵⁸ eş-Şuarâ 26/187.

³⁵⁹ el-İsrâ 17/92.

³⁶⁰ İbrâhîm 14/10.

³⁶¹ Sebe' 34/3.

yaklaştığını,³⁶² sonunda kaçınılmaz gerçeğe yüzleşeceklerini düşünemeyerek gördükleri halde inkara yönelmektedirler.

Kıyamet esnasında göklerin yarılaacağı,³⁶³ çatlayacağı,³⁶⁴ eriyip gül kırmızısı bir yağ olacağı³⁶⁵ sarsılıp çalkalanacağı³⁶⁶ ve O'nun kudret elinde dürülüp büküleceği³⁶⁷ tasvir edilmekte gök cisimlerinden olan yıldızların dökülüp söneceği³⁶⁸ ve ışığının söndürüleceği,³⁶⁹ ayın tutulup güneşle ayın birleştirileceği³⁷⁰ ve güneşin dürülüp kararacağı³⁷¹ ifade edilmektedir. Devasa büyüklükteki gök cisimlerinin alacağı durum betimlenerek onları yaratanın kıyameti de hak olarak gerçekleştireceği vurgulanmaktadır.

6) İbret almak ve dikkat çekmek için

Allah, gök cisimlerinin yaratılışında düşünen bir topluluk için ayetler³⁷² olduğunu vurgulayarak akıl nimeti verilen insanların hak ile yaratılan semâ ve arzı düşünmelerini³⁷³ gerçeği görüp ibret almalarını istemektedir. Kur'ân'da pek çok yemin ifadelerine yer verildiği görülmektedir. Kendisine yemin edilen şeyin önemine işaret edilmekte ve muhatapların o şeye dikkat çekmesi hedeflenmektedir.³⁷⁴ Bu sebeple Allah, burçlarla dolu göğe,³⁷⁵ güneşe,³⁷⁶ yıldızların yerlerine³⁷⁷ yemin ederek insanların dikkatini çekmektedir.

7) Kıssalarda zikredilmesi

³⁶² el-A'râf 7/185.

³⁶³ el-Mürselât 77/9.

³⁶⁴ Meryem 19/90, el-Hâkka 69/16.

³⁶⁵ er-Rahmân 55/37.

³⁶⁶ et-Tûr 52/9.

³⁶⁷ ez-Zümer 39/ 67.

³⁶⁸ et-Tekvîr 81/2.

³⁶⁹ el-Mürselât 77/8.

³⁷⁰ el-Kıyâmet 75/ 9.

³⁷¹ et-Tekvîr 81/ 1.

³⁷² el-Bakara 2/164, Âl-i İmrân 3/190, er-Rûm 30/22.

³⁷³ İbrâhîm 14/19; ayrıca bkz: el-Mâide 5/40, el-Hac 22/18, er-Ra'd 13/16.

³⁷⁴ Celal Kırcı, "Aksâmü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1989), 2/290-291.

³⁷⁵ el-Burûc 85/ 1.

³⁷⁶ eş-Şems 91/1.

³⁷⁷ el-Vâkıa 56/ 75.

Kur'ân'da tarihi kişi ve olayların yer aldığı haberlere ve bundan bahseden ilme kıssa denilmektedir.³⁷⁸ Kıssalar, muhatapın zihninde Allah'ın kudretini uzun müddet canlı tutmaktadır.³⁷⁹ Eski kavimlerin başına gelen felaketlerden bahsedilerek muhatapların aynı hataya düşmemesi, ibret ve ders almaları istenmektedir. Kur'ân'da Allah'ın sonsuz birliğine dair Hz. İbrahim'in istidlalleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Hz. İbrahim'in, mağaradan çıktığı bir akşam vakti babasına gökyüzündeki şeylerin ne olduğunu, yaratıcısının bulunup bulunmadığını sorduğu ve bunların rablerinin olması gerektiğini düşündüğü görülmektedir. Yıldız, ay ve güneşin her biri için 'Rabbim budur' dedikten kısa bir süre sonra söndüklerini görmesi üzerine 'Ben böyle batanları sevmem' diyerek hiçbirisinin ilah olamayacağını ifade etmektedir. Nihayetinde Allah'ın birliğine inanarak yüzünü gökleri ve yeri yaratana çevirdiğini ve müşriklerden olmadığını dile getirmektedir.³⁸⁰ Bu kıssada Hz. İbrahim'in gök cisimlerine taptığı sonucu çıkarılmamalı bilakis kavminin içinde bulunduğu yanlışlığı göstermek için başvurduğu tartışma yöntemi veya muhakeme tarzı olarak görülmelidir. Babasıyla birlikte kavminin taptığı hiçbir fayda ve zararı olmayan putlara karşı Hz. İbrahim'in mücadele ettiği, tek ilahı savunduğu görülmektedir.³⁸¹ Bu kıssanın özellikle ikinci ve üçüncü Mekke döneminde nazil olan surelerde yer alması, puta tapan müşrikler arasında bağlantı kurmakta ve onların bu hatalı düşünceden kurtulmaları amaçlanmaktadır.³⁸²

Başka bir açıdan Hz. İbrahim'in yıldızlara bakarak kendisinin rahatsız olduğunu söylemesi³⁸³ kavminin astrolojiye verdiği önemi ve tahminde bulunarak yıldızlardan hüküm çıkardıklarını göstermektedir.³⁸⁴ Hz. İbrahim böyle bir şeye inanmamakla birlikte kavmine yıldızlara bakarak hasta olduğu hükmünü çıkardığını sonrasında hasta olmayıp onları denediğini, bu işin aslı olmadığı ve münecimlerin yanlışlıklarını göstermektedir.³⁸⁵ Nemrudla olan tartışmasında ise Hz. İbrahim,

³⁷⁸ İdris Şengül, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2002), 25/498-501.

³⁷⁹ Gengil, "Hz. İbrahim ve Gök Cisimleri Bağlamında Kıssalar", 14.

³⁸⁰ el-En'âm 6/75-79.

³⁸¹ Ömer Faruk Harman, "İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000), 21/266-272.

³⁸² Gengil, "Hz. İbrahim ve Gök Cisimleri Bağlamında Kıssalar", 21.

³⁸³ es-Sâffât 37/ 88-89.

³⁸⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/304.

³⁸⁵ es-Sâffât 37/88; detaylı bilgi için bkz: Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/541-544.

Allah'ın güneşi doğudan getirdiğini söyleyerek onun da batıdan getirmesini istemesi üzerine inkarcının ne diyeceğini bilemediği görülmektedir.³⁸⁶ Herkesin gördüğü bir gerçekten hareketle gök cisimlerinden delil getirmesi, insanların düşünerek yaratıcının kudretini görmeleri açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Sonuç olarak Arapların Cahiliye devrinde olduğu gibi İslâmî dönemde de ensâb ilmiyle ilgilenmeleri ve Arap olmayanlara karşı bununla övünmeleri³⁸⁷ sebebiyle Kur'ân'da Hz. İbrahim kıssasının zikredildiği görülmektedir. Buradaki amaç yıldız, güneş ve aya tapan kavmin akıbetini dile getirerek atalarını çok iyi tanıyan Araplara bir gönderme yapmak ve muhataplarına bir tahzir ve tehditte bulunmaktır. O halde Hz. İbrahim'in puta tapan kavmiyle yaptığı tartışmaların zikredilmesi, gök cisimlerine tapan müşrikler arasında benzerlik kurmakta, üstün yaratıcının bir ve tek olduğu vurgulanarak güneşe ve aya secde edilmemesi onları yaratana secde edilmesi³⁸⁸ istenmektedir.

³⁸⁶ el-Bakara 2/258.

³⁸⁷ Mustafa Fayda, "Ensâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1995), 11/244-249.

³⁸⁸ Fussilet 41/37.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEFSİRLERDE GÖK CİSİMLERİ

Gök cisimleriyle ilgili bilgi mahiyetinde olan birinci ve ikinci bölümün ardından müfessirlerin gök cisimlerine ilişkin bakış, tutum ve yaklaşımları ‘Tefsirlerde Gök Cisimleri’ başlığı altında üçüncü bölümde değerlendirilecektir. Bu bahiste gök cisimlerinin yaratılışı, mahiyeti ve özellikleri, gök cisimlerinin kıyamet esnasındaki durumları gibi konular üç ana başlık ekseninde ele alınacak, bu üç mesele ‘Klasik Tefsirlerde Gök Cisimleri’ ve ‘Modern Tefsirlerde Gök Cisimleri’ olmak üzere iki ayrı fasılda işlenecektir. Birinci bölümde ilk dönem müfessirlerinin adı geçen konuyu nasıl tahkik ve tetkik ettikleri incelenecek, ikinci bölümde ise son dönem müfessirlerin bir takım bilimsel verilere istinaden yaptıkları çıkarımlara ve ilk dönem müfessirlerine yönelttikleri eleştirilere yer verilecektir.

I. KLASİK TEFSİRLERDE GÖK VE GÖK CİSİMLERİ

I.I. Semânın Yaratılışı

Semânın yaratılış mevzuu ele alındığında “Arşı su üstünde iken semâların ve arzın yaratıldığı,”³⁸⁹ “semâların vaktiyle duhân (duman) halinde olduğu”³⁹⁰ ve göklerin ve yerin yoktan/özden yaratıldığı olmak üzere üç farklı ayet tipiyle karşılaştığı görülmektedir. İlk dönem müfessirlerinin Kur’ân’ı Kur’ânla ya da hadislerle tefsir etmesi, ileri sürülen delillerde yine bu iki kaynağın esas alındığını göstermektedir. Kimi müfessirler ilgili ayetin tefsirinde arşın ve suyun gökleri ve yer yaratılmadan önce var olduklarını dile getirmekte ve bu ayeti şu hadîs-i şerif ile desteklemektedir:³⁹¹ “Ebû Rezîn’den rivâyete göre şöyle demiştir: Ey Allah’ın Rasûlü dedim. Allah mahlukatını yaratmadan önce neredeydi? Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Altında ve üzerinde hava bulunmayan, bizce karanlık ve meçhul bir yerdeydi. Arşını su üzerinde yaratmıştı.”³⁹² Diğer bir hadiste İmrân b. Husayn’dan

³⁸⁹ Hûd 11/7: “Arşı, su üzerinde iken hanginizin daha güzel davranacağını denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O’dur. Eğer sen, “Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz” desen kâfirler derhal, “Bu büyü gibi bir düzmecedir” derler.”

³⁹⁰ Fussilet 41/11.

³⁹¹ Taberî, *Câmi’u l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 12/330.

³⁹² Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 12.

rivâyete göre şöyle demiştir: “Bir gün devemi kapıya bağlayıp Rasûlullah’ın yanına girdim. O anda Temimoğullarından bazı kimseler de geldi. Rasûlullah onlara: ‘Ey Temimoğulları müjdeyi kabul edin.’ dedi. Onlar da iki kere: ‘Öyleyse müjdelediğini ver.’ dediler. Bundan sonra Rasûlullah’ın yanına Yemen halkından bazıları geldi. Rasûlullah onlara: ‘Ey Yemenliler, Temimoğullarının kabul etmediği müjdeyi siz kabul edin.’ dedi. Onlar da: ‘Kabul ettik ya Rasûlullah’ dediler. ‘Biz sana geldik bu husus hakkında (Rabbimizin ilk defa neyi yarattığı hususunda) soru sormak istiyoruz.’ dediler. Rasûlullah (s.a.v.): ‘Her şeyden önce Allah vardı, ondan başka hiçbir şey yoktu. Allah’ın arşı suyun üzerindeydi. Her şeyi levh-i mahfuzda yazdı. Gökleri ve yeri yarattı.’ buyurdu. Burada adamlardan biri: ‘Ey İmrân b. Husayn deven kaçtı.’ dedi. Ben de oradan ayrıлып gittim. Baktım ki deveyi görmek bir hayal olmuş Allah’a yemin olsun ki, isterdim ki devem kaybolsa da ben Rasûlullah’ın yanında kalayım. (Bu arada daha neler konuşulduğunu bileydim.)”³⁹³

Kimi müfessirler ise önceki rivâyetlere ek olarak şu hadisleri de delil olarak öne sürmektedir:³⁹⁴ “Ebû Yemmâm’ın Ebû Hureyre’den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ buyurur ki: “İnfakta bulun ki sana infak olunsun.” Ve şöyle buyurdu: “Allah’ın eli doludur, harcama onu eksiltmez. Gece ve gündüz devamlı verir. Yeri ve göğü yarattığından bu yana ne infak ettiğini görür müsünüz? Elinde olanı hiç eksiltmemiştir. Arş’ı su üzerindeydi ve bir elinde terazi olup alçalıp yükseliyordu.”³⁹⁵ Abdullah İbn Amr İbn el-Âs’dan rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce yaratıkların kaderlerini takdir etti, yazdı. Arşı su üzerindeydi.”³⁹⁶ Tâbiînden gelen “Gökleri ve yeri yarattığında bu suyu ikiye böldü; yarısını arşın altına koydu ki doldurulmuş deniz işte odur”³⁹⁷ rivâyetinin devamını nakleden bazı müfessirler, “Sûra üflenmeden arşın suyunun bir damla bile damlamayacağını, sûra üflenince ondaki suyun sağanak halinde ineceğini ve bütün bedenlerde tekrar biteceğini, ikiye ayrılan

³⁹³ Buhârî, “Tevhîd”, 22.

³⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7/415-417.

³⁹⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 11/2.

³⁹⁶ Müslim, “Kader”, 2.

³⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7/417.

diğer yarısının ise yerin en alt tabakasının altında” olacağını zikretmektedir.³⁹⁸ Bazı müfessirler ise ayetin beyanını şu rivâyetle desteklemektedir: “Ka’b der ki: Allah yeşil bir yakut tanesi yarattı. Heybetiyle ona nazar etti, yüce Allah’ın korkusundan titreyen bir suya dönüştü. İşte hareketsiz olsa dahi şimdiye kadar suyun titremesinin sebebi budur. Daha sonra yüce Allah rüzgâr halketti ve suyu da rüzgârın sırtına yerleştirdi. Arkasından da arşı suyun üzerine koydu.”³⁹⁹ Öte yandan ilgili ayet Allah’ın yaratmaya nasıl başladığını haber verdiği,⁴⁰⁰ suyun havanın üzerinde olduğu⁴⁰¹ ve arşı suyun sırtına bırakılmış, göklerle yer arasında bir engel olmadığından suyun arştan sonra ilk yaratılan şeyin delili olduğu şeklinde tefsir edilmektedir.⁴⁰²

Semânın duman halinde olması ayetinde⁴⁰³ geçen دخان kelimesi sözlükte duman, aleve eşlik eden şey manasına gelmektedir.⁴⁰⁴ Müfessirler, buhar halindeki gök,⁴⁰⁵ yeryüzü yaratıldığı esnada sudan yükselen buhar,⁴⁰⁶ semânın terkinde yer alan küçük cüzler⁴⁰⁷ şeklinde tefsir etmektedirler. Buna ek olarak vahiy bilgisi olmadan doğrunun bilinemeyeceği ve dumana benzeyen başka bir şeyin de imkân dahilinde olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁰⁸ Diğer taraftan müfessirlerin ayetin başında zikredilen ‘sümme/ ثم’ edatına ilişkin farklı nazariyeler ortaya koyduğu müşahede edilmektedir. Örneğin ‘Sonra göğe yöneldi’ ayetindeki ‘sümme’ edatıyla ilgili olarak bir kısım tefsir müellifi bu kelimenin göğün yaratılışının yeryüzünden sonra olduğunu,⁴⁰⁹ diğer bir kısmı ise söz konusu edatın semânın duman halinden kesif hale

³⁹⁸ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *ed-Dürrü’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî (Kahire: Merkezu hicr lil buhûsi ve’d-dirâsâti’l-Arabîyye ve’l-İslâmiyye, 2003), 8/19.

³⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 11/74-75; Nesefî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vil*, 2/48.

⁴⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7/417.

⁴⁰¹ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi’l-ilmî’t-tefsîr*, thk. M. Züheyr eş-Şâvîş (Beyrût: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1984), 4/79.

⁴⁰² Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî (Beyrût: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, 1998), 3/128.

⁴⁰³ Fussilet 41/11.

⁴⁰⁴ Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 166.

⁴⁰⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân’an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 20/391.

⁴⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 12/222.

⁴⁰⁷ Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vil*, 5/68.

⁴⁰⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Darul Mizan, 2005), 13/114.

⁴⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 12/220; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, thk. Abdurrahman Amîra (b.y: Dâru’l-kütübi’l-Misriyye, 1994), 4/665; İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 24/245.

getirilmesi ile alakalı olduğunu dile getirmektedir.⁴¹⁰ Bu görüşlere ilaveten birtakım müfessirler de bu sözcüğün, semânın yaratılmasının arza göre daha büyük bir önem taşıdığını vurgulamak kastıyla ‘dahası’ anlamında kullanıldığını belirtmektedirler.⁴¹¹ Zikredilen ikinci görüş “*Sonra göğe yönelip de onları yedi gök halinde düzenleyen O’dur*”⁴¹² ayeti ve İbn Mesûd ve diğerlerinin nakilleri üzere suyun nefes alıp vermesinden (buharlaşmasından) meydana geldiği şeklinde delillendirilmektedir.⁴¹³

Göklerle ilgili diğer bir husus ise göklerin yoktan mı yaratıldığı yahut bir özden mi meydana geldiği meselesidir. Esas itibariyle kelim ve felsefe alanına giren bu konu burada literatür çalışması olarak ele alınmayacak sadece müfessirlerin bu konudaki yorum ve değerlendirmeleri zikredilecektir.⁴¹⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın gökleri ve yeri yaratması “*خلق فطر بديع*” fiilleriyle ifade edilmektedir. Kur’ân’da elli iki yerde halk sözcüğü, iki yüzden fazla yerde de türevleri yer almaktadır. Bunların yaklaşık elli ayetinde göklerin ve yerin halkından bahsedilmektedir.⁴¹⁵ Bedî‘ sözcüğü iki yerde Bakara Sûresi 117. ve En’âm Sûresi 101. ayetlerinde Allah’ın sıfatı olarak geçmektedir. Fâtır kelimesi ise “göklerin ve yerin yaratıcısı” şeklinde altı yerde, türevleriyle birlikte sekiz ayette tekrarlanmaktadır.⁴¹⁶

“Haleka (خلق)” fiili ve ondan müştak خالق ismi birçok ayette ‘gökleri ve yeri yaratan’ şeklinde zikredilmektedir. İlk dönem müfessirleri göklerin ve yerin yaratılmasını onların yoktan ve örneksiz var edilmesi,⁴¹⁷ meydana getirilmesi, inşa edilmesi,⁴¹⁸ tasarlayarak ve düzgün şekilde icat edilmesi⁴¹⁹ şeklinde tefsir etmektedirler. “Bir işi oranlı ve ölçülü şekilde yapmak”⁴²⁰ anlamı esas alındığında ise Hâlik kelimesi “planlı ve amaçlı şekilde yaratan” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴²¹

⁴¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur’ân*, 18/396.

⁴¹¹ Komisyon, *Kur’an Yolu Tefsiri*, 4/693-694.

⁴¹² el-Bakara 2/29.

⁴¹³ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur’ân*, 18/396.

⁴¹⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Mustafa Çağrıç, “Yaratma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013), 43/329-331.

⁴¹⁵ Abdalbâkî, *el-Mu‘cemü‘l-müfehres*, 296.

⁴¹⁶ Abdalbâkî, *el-Mu‘cemü‘l-müfehres*, 633.

⁴¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur’ân*, 8/313; Beyzâvî, *Envârü‘t-tenzîl ve esrârü‘t-te‘vîl*, 2/176.

⁴¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur’ân*, 8/313.

⁴¹⁹ Beyzâvî, *Envârü‘t-tenzîl ve esrârü‘t-te‘vîl*, 1/54.

⁴²⁰ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 900.

⁴²¹ Bekir Topaloğlu, “Hâlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1997), 15/303-304.

Halketmek; takdir etmek⁴²² ve ana maddesi ve modeli olmaksızın yoktan var etmek olarak iki şekilde meydana gelmektedir.⁴²³ Kur'ân-ı Kerîm'de 171 yerde fiil kalıbıyla, elli iki yerde mastar sigasıyla Allah'a nisbet edilen halk kelimesi, çoğunlukla kâinatın (göklerin ve yerin) yaratılışı şeklinde geçmektedir.⁴²⁴ Tüm bunlardan hareketle göklerin ve yerin yaratılmış olması Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğuna, birliğinin ve kudretinin büyüklüğüne dair bir belge niteliği taşımaktadır.⁴²⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in otuz beşinci sûresinin adı olan ve sûrenin ilk ayetinde "göklerin ve yerin yaratıcısı" anlamıyla ifade edilen fâtır فاطر sözcüğü altı ayette bu kalıpla, sekiz ayette mazi kalıbıyla ve bir ayette de Allah celleşanuhunun lafzına izafe edilen fitrat kelimesiyle Allah'a nisbet edilmektedir. Sözlüklerde fatrın asıl anlamının "yarmak" olduğu ifade edilmekte,⁴²⁶ bu manadan hareketle tohumun çatlaması, hücrenin bölünmesi gibi yaratmayı yinelemek anlamı öncelik kazanmaktadır.⁴²⁷ Buna ilave olarak fatrın "ilkın yaratmak, yok olan bir şeye vücut vermek, meydana getirmek" anlamları da zikredilmektedir.⁴²⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'ya nisbet edilen fâtır isimlerinin tamamı "göklerin ve yerin yaratıcısı" anlamını ihtiva etmektedir.⁴²⁹ Bu bağlamda Fâtır Sûresinin ilk ayetindeki "Göklerin ve yerin fâtırı olan Allah'a hamdolsun" ifadesi, "Gökleri ve yeri yok iken yaratan, onları yeni ve devamlı

⁴²² Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, nşr. Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: Dârü't-türâs, 1973), 506-507; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/341; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, 1/54; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/184.

⁴²³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/341; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed Dâmegânî, *Ķâmûsü'l-Kur'ân*, nşr. Abdülazîz Seyyidü'l-ehl (Beyrût: Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 1983), 164; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, nşr. Muhammed Hasan Ebü'l-Azm ez-Zeftî (Kahire: İhyâi't-türâs, 1992), 1/311; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 157.

⁴²⁴ Ebû Hilâl Askerî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, nşr. Muhammed Osman (Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 2007), 207; Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Bağdat: Cem'ati'l-Mâcid li's-Sekâfeti ve't-Türâs, 2006), 93.

⁴²⁵ Topaloğlu, "Hâlik", 15/303-304.

⁴²⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 381.

⁴²⁷ Topaloğlu, "Hâlik", 15/303-304.

⁴²⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dârü Sâdir, 1414), 5/55; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'ân*, nşr. Seyyid Ahmed Sakr, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1978), 151.

Bu ifadenin delili olarak şu rivâyet öne sürülmektedir: İbn Abbas'tan nakledilen rivâyete göre: "Ben, فاطر السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ gökleri ve yeri yoktan var eden' cümlesinde geçen "fâtır" kelimesinin ne anlama geldiğini bilmiyordum, tâ ki İki bedevinin bir kuyu hakkında tartışıklarına şahit oluncaya kadar, onlardan biri 'انا فطرتها' yani o kuyuyu ilk olarak ben ortaya çıkardım demişti. İşte o zaman fatr kelimesinin ne anlama geldiğini anladım." Bkz : Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 12/235.

⁴²⁹ Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 633.

oluşumlara uğratacak olan Allah'a hamdolsun" anlamına gelmektedir.⁴³⁰ Müfessirlerin ayetlerdeki fâtır kavramını icat eden, inşa eden⁴³¹ gökleri yoktan var eden, bir şeyi bir şeyden çıkararak⁴³² şeklinde tefsir ettikleri görülmektedir. Yarmak manasına gelen kök anlamından hareketle müfessirler, "gökyüzü yarıldığında",⁴³³ "tohumu ve çekirdeği çatlatan..."⁴³⁴ gibi ayetleri delil olarak Allah'ın bütün gökleri tek bir unsurdan yaradığını öne sürmektedirler.⁴³⁵ Vaz' itibariyle sözcükler arasında nüans farkı olduğunu savunanlara karşı bazı müfessirler ise Hâlik Fâtır ve Bedî' kelimelerinin her ne kadar lafızları farklı da olsa tek bir manaya yani yaratmaya işaret ettiğini dile getirmektedir.⁴³⁶

Bedî' kelimesi kaynaklarda ilk var eden (mübtedi')⁴³⁷ önceden örneği bulunmayan bir şeyi ihdas eden,⁴³⁸ gökleri ve yeri ilk olarak yoktan halkeden⁴³⁹ ve onların sanatkarane yaratıcısı⁴⁴⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de "بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ" Göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısı" ifadesi Bakara Sûresi 117. ayet ve En'âm Sûresi 101. ayetlerinde geçmektedir. Bu iki ayet etrafında müfessirler muhtelif görüşler ileri sürmektedirler. Bunların bir kısmı, Allah'ın mevcut olmayan bir şeye 'ol' emri vermesini makul görmemekte iken diğer bir kısmı ise mevcut olsun ya da olmasın Allah'ın bir şeye 'ol' demesiyle o şeyin meydana geleceğini iddia etmektedir.⁴⁴¹ Bu noktada ikinci görüşü benimseyen ilk dönem müfessirleri, Allah'ın Hz. İsa'yı babasız dünyaya getirmesini O'nun Bedî' sıfatıyla ilişkilendirip

⁴³⁰ Emin Işık, "Fâtır Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1995), 12/240-241.

⁴³¹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 7/203.

⁴³² Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 12/249.

⁴³³ el-İnfîtâr 82/1.

⁴³⁴ el-En'âm 6/95.

⁴³⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Şur'ân*, 12/8.

⁴³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Şur'ân*, 13/170-171.

⁴³⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz Sicistânî, *Garîbü'l-Şur'ân*, thk. Komisyon (Ezher: Muhammed Ali Sabih, 1963), 40.

⁴³⁸ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî) Halîl B. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/121; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Muhammed Na'im el-'Araksûs (Beyrût: Mektebetü't-Tahkîkî't-Türâs, 2005), 702; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdülkerîm el-Azbâvî (Kuveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, 1983), 20/307-311; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, 4/3264; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Şur'ân*, 2/291.

⁴³⁹ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrût: Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, 2002), 1/581.

⁴⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Şur'ân*, 1/219.

⁴⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Şur'ân*, 2/466.

temellendirmektedir. Buradan hareketle Allah'ın Hz. İsa'yı babasız olarak dünyaya getirmesi, onun yoktan yaratılması olarak değerlendirilmekte ve Bedî' isminin delili olarak öne sürülmektedir.⁴⁴²

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse semânın yaratılışı başlığı altında, sudan yaratılması bağlamında, duman halinde olan semâ bendinde, Allah'ın gökleri ve yeri yoktan yaratmasına izafe edilen “خلق فطر بديع” fiilleriyle ilgili ayetler çerçevesinde müfessirlerin görüşleri aktarılmıştır. Müfessirlerin bu konu bağlamında ilgili ayetleri Kur'ân'dan veya hadisten deliller getirmek suretiyle görüşlerini destekledikleri görülmektedir. Gerek ayet bütünlüğü gerekse ilgili ayetin siyak-sibak ilişkisi, müfessirlere göre ayetlerin tefsirinde büyük bir amil olmakta ve delillerini bu minval üzere kurdukları gözlemlenmektedir.

I.II. Semânın Mahiyeti

Bu bölümde semânın mahiyetine ilişkin ayetler fiziki ve fizik ötesi olmak üzere iki kategoride değerlendirilebilir. Göklerin bina kılınması, yükseltilmesi/ inşa edilmesi, yollarının bulunması, burçlarının olması, göklerin ve yerin ağlaması gibi ayetler fiziki gruba dahil edilebilirken gök ve yer arasında kuşların olduğu, semâdan sofraya ve bereket indirildiği, semâyaya merdiven dayamanın bahsedildiği, ağaç dalının göklerde olduğu, semânın ordularının bulunduğu gibi ayetler fizik ötesi veya mecazi kategoride değerlendirilebilir. İlgili ayetler bu minvalde incelenmeye çalışılacaktır.

“ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُوبِ. / Yörüngelere sahip göğe andolsun ki..”⁴⁴³ ayetinde geçen hubük kelimesi, sözlüklerde sıkıca bağlayıp sağlamlaştırılmış,⁴⁴⁴ kumaşı sıkı dokumak,⁴⁴⁵ yol yol⁴⁴⁶ ve rüzgârın esintisiyle oluşmuş denizde veya kumda meydana gelen dalga ve kıvrım, yıldızların yolları⁴⁴⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Ayette geçen

⁴⁴² Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, 1/687; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/102-103; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1/219.

⁴⁴³ ez-Zâriyât 51/7.

⁴⁴⁴ Halîl B. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 1/281.

⁴⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/471.

⁴⁴⁶ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 5/4219.

⁴⁴⁷ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 935.

“hubük/ الحُبُكُ ” ifadesini, sahabe ve tâbiîn dönemi müfessirleri güzel yaratılışı,⁴⁴⁸ yörüngeler,⁴⁴⁹ yıldızları bulunan, süslü, güzel yollar, güçlü sağlam, çokça hareket sahibi, yıldız kümesi, saman yolu,⁴⁵⁰ hareli yollar,⁴⁵¹ göz kamaştırıcı güzellikteki gök⁴⁵² şeklinde tevil etmektedirler. Bazı müfessirler, gezegenlerin yörüngeleri sebebiyle oluşan yollar şeklinde yorumlarken kimileri de tefekkür edenlerin yöneldiği, Allah’ın kudret ve hikmetine delalet eden ve bununla irfana götüren akli yollar şeklinde yorumlamaktadır.⁴⁵³ İkinci görüşü benimseyenler, Âl-i İmrân Sûresi 191. ayeti⁴⁵⁴ gerekçe gösterip basiretle kavranabilen makul yollar şeklinde değerlendirmektedirler.⁴⁵⁵

Göğün bina edilmesi⁴⁵⁶ “kendi güç ve kudretimizle biz kurduk, yükselttik” şeklinde tefsir edilmektedir.⁴⁵⁷ Yaratıcının her şeye kadir olduğunun delili olarak bu ayet öne sürülmekte ve semânın durumu Nûh kıssasına atfedilmektedir.⁴⁵⁸ Göğün genişletilmesinde ise köşe bucaklarını genişlettik, direksiz olarak yükselttik⁴⁵⁹ şeklinde yapılan yorumlara ek olarak yaratılanların rızkını yağmur ile genişleten zengin kılan ihtiyaçtan kurtaran⁴⁶⁰ olarak yorumlandığı görülmektedir.

Göklerin ve yerin ağlaması⁴⁶¹ meselesinde ise müfessirler, müminler öldüğü zaman gökler ve yerin ağladığını, kafirler öldüğünde ise hiçbir şey olmadığını zikretmekte⁴⁶² ve görüşlerini şu hadisle temellendirmektedirler: “Rasûlullah şöyle

⁴⁴⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl Zeccâc, *Me’âni’l-Ķur’ân ve i’râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, 1988), 5/52.

⁴⁴⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Ķur’ân*, 21/486.

⁴⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Ķur’ân*, 19/471-473.

⁴⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Ķur’âni’l-Azîm*, 13/209.

⁴⁵² Süyûtî, *ed-Dürri’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 13/666.

⁴⁵³ Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 5/146.

⁴⁵⁴ Âl-i İmrân 3/191: “Onlar ayaktaiken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler.”

⁴⁵⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 106.

⁴⁵⁶ ez-Zâriyât 51/47: “Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz.”

⁴⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Ķur’ân*, 19/502; Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Ķur’ân*, 21/546; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Ķur’âni’l-Azîm*, 13/221; Süyûtî, *ed-Dürri’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 13/686.

⁴⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Ķur’ân*, 19/502.

⁴⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Ķur’âni’l-Azîm*, 13/222.

⁴⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Ķur’ân*, 19/503.

⁴⁶¹ ed-Duhân 44/29. Konuyla ilgili bkz: Ayşe Betül Oruç, “Hakiki ve Mecazi Yorumlar Bağlamında Sema ve Arza Canlılık Atfeden Ayetler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 99-101.

⁴⁶² Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Ķur’ân*, 21/41.

buyurdu: ‘Her müminin iki kapısı vardır. Birinden ameli yukarı çıkar, diğerinden rızkı aşağı iner. Mümin öldüğü zaman bu iki kapı onun için ağlar.’ Allah Teâlâ’nın şu kelamı buna işaret etmektedir: *Onlar için (kafirler için) ne gök ağladı ne de yer. Onlara mühlet de verilmedi.*⁴⁶³ Şureyh el Hadramîden nakledilen diğer bir hadis ise ‘‘Rasûlullah buyurdu ki: ‘Şüphesiz İslâm garip başladı. Başladığı gibi tekrar garip avdet edecektir. Kıyamet gününde gariplere ne mutlu⁴⁶⁴ onlar kimlerdir ey Allah’ın Rasûlü diye soruldu. O: ‘Onlar insanlar bozulduğunda ıslah yapanlardır.’ Sonra da şöyle buyurdu: ‘Şunu bilin ki mümin için gariplik yoktur. Bir mümin gurbette kendisi için ağlayanların bulunmadığı bir yerde ölürse, mutlaka gök ile yer onun için ağlar.’ Daha sonra Rasûlullah: ‘‘Gök ve yer ağlamadı onlar için’’ buyruğunu okudu ve şöyle buyurdu: Şunu bilin ki kafirler için ağlamazlar.⁴⁶⁵ Bu rivâyetlerden hareketle müfessirlerin yerle göğün ağlamasının salih amel işleyen müminler için semâda amellerinin yükseldiği yer ve arzda ibadet ettikleri yerlerin kırk gün arı vızılıması gibi ağladıkları,⁴⁶⁶ iman etmeyen özellikle de ilgili ayetin akabinde zikredilen Firavun için ağlamayacağı⁴⁶⁷ yönünde bir değerlendirmede bulunduğu görülmektedir. Mevzubahis ayet başka bir açıdan semânın, ufukların kızarması şeklinde yorumlanmaktadır.⁴⁶⁸ Bu görüş, Hz. Hüseyin şehit edildiğinde ufukların dört ay süreyle kızarıklık olduğu,⁴⁶⁹ Yahya b. Zekeriya öldürüldüğünde gökyüzünden kan damladığı⁴⁷⁰ ve bu iki kişi dışında semânın kimse için ağlamadığı, müminlerin nurlarını tamamen kaybetmesiyle kıyamete yakın ortaya çıkacak olan kızılık olduğu gibi rivâyetlerle⁴⁷¹ desteklenmektedir. Bir kısım müfessirlere göre bu rivâyetler Şia’nın uydurduğu yalan haberler olarak değerlendirilmektedir.⁴⁷² Üzüntü ve kedere delalet eden alametlerin

⁴⁶³ Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 45.

⁴⁶⁴ Müslim, ‘‘Îmân’’, 65; Tirmizî, ‘‘Îmân’’, 13.

⁴⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/120-121; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 12/344. Sahih hadis kitaplarıyla karşılaştırılan ve tamamının zikredilen şekilde geçmediği tespit edilen ilgili rivayetin yalnızca bir önceki dipnotta yer aldığı kadarıyla geçtiği görülmektedir. Bu durumun söz konusu rivayetin tamamının sahih olup olmadığı yönünde bir şüphe uyandırdığı ifade edilmelidir.

⁴⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/120; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 12/344.

⁴⁶⁷ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 13/273.

⁴⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/121; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 13/277.

⁴⁶⁹ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 13/277.

⁴⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 12/345.

⁴⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/121-122.

⁴⁷² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 12/345.

meydana gelmesinin yerin ve göğün ağlamasına sebep olacağı iddia edilmektedir.⁴⁷³ Burada şunu da belirtmek gerekir ki kişilerin başına gelen musibetlerin herhangi bir doğa olayıyla bağdaştırılması mümkün gözükmemektedir. Zira peygamberimizin ölen oğlu İbrahim'in defni sırasında güneşin tutulması ve bazı kimselerin bunu Cahiliye dönemi inanışlarına yorumlamaları üzerine Allah Rasûlü'nün, insanları bu tabii olay karşısında Allah'ı tesbih etmeye ve iki rekât kûsûf namazı kılmaya davet ettiği⁴⁷⁴ görülmektedir. Bu örnekten hareketle Hz. Peygamber'in, güneş ve ay tutulmasının kimsenin ölümü ve hayatıyla ilgili olmadığını bizzat kendi yaşamı üzerinden bir örneklerle ashabına aktardığı müşahade edilmektedir. Öyleyse söz konusu ayetteki bu ifade kalıbı, Arapların kendi ileri gelenlerinden biri vefat ettiği zaman “بَكَتْ لَهُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ – onun için gök ve yer ağladı” ifadesini kullanmaları, o kişinin ölümü ile gelen bir musibet olduğuna ve yerin, göğün, rüzgârın, şimşegin onun için ağladığına inanmalarından⁴⁷⁵ ötürü kullanıldığını göstermektedir. Buradan hareketle Allah'ın, Kur'ân'ın indiği toplumun kültürlerini, yaşam biçimlerini dikkate alarak onlara kendi bildikleri kalıplar üzerinden hitap ettiği söylenebilir.

Göklerin ve yerin orduları, Kur'ân-ı Kerîm'de üç ayette⁴⁷⁶ zikredilmektedir. Tefsirlerde meleklerin, cinlerin, şeytanların ve insanların kastedildiği⁴⁷⁷ göklerin ordularının melekler⁴⁷⁸ yerin ordularının müminler⁴⁷⁹ olduğu, müminlerin cihadı⁴⁸⁰ gibi farklı yorumlarla dile getirilmektedir. Fetih Sûresinin 7. ayetinde ikinci kez zikredilmesinin sebebi olarak ilkinde Kureyşli müşrikler ikincisinde münafıklar için bir korkutma ve tehdit amaçlı olduğu⁴⁸¹ veya Allah'ın sonsuz güç ve hikmet sahibi olmasının⁴⁸² vurgulandığı ve Allah'ın hem rahmet hem azap ordularının bulunduğu na dair bir uyarı⁴⁸³ olduğu şeklinde izah edilmektedir.

⁴⁷³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/123.

⁴⁷⁴ Buhârî, “Kûsûf”, 1, 6; “Bed'ü'l-halk”, 4; Müslim, “Kûsûf”, 10.

⁴⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/119.

⁴⁷⁶ Göklerin ve yerin orduları için bkz: el-Fetih, 48/4-7; gökten bir ordu için bkz: Yâsîn, 36/28.

⁴⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/301.

⁴⁷⁸ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 4/68; Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 19/428; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/303; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 11/357.

⁴⁷⁹ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 4/68; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/303.

⁴⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13/90.

⁴⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/173.

⁴⁸² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 14/17.

⁴⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/160.

I.III. Semânın Kıyamet Esnasındaki Durumu

Kıyamet esnasında semânın alacağı durum göklerin çatlaması, yarılması ve katlanması, bunlara ek olarak semânın kapılarının açılması, parçalarının düşürülmesi ve gökten azabın indirilmesi şeklinde tasvir edilmiştir. Bu noktada müfessirlerin mezkûr betimlemelere ilişkin yaklaşımlarının incelenmesinin yerinde olacağı düşünülmüştür.

Mevzubahis edilen göklerin yarılması ve çatlaması ifadesi, فطر kökünden türeyen تَفَطَّرَ ve اِنْفَطَّرَ kalıplarıyla toplam dört yerde,⁴⁸⁴ اِنشَقَّ kökünden müştak اِنشَقَّ fiiliyle üç yerde⁴⁸⁵ geçtiği, ilaveten فُرَجَّ kelimesinin de meçhul sigayla⁴⁸⁶ bir kez zikredildiği tespit edilmiştir.

فطر fiili kök anlamı itibariyle uzunlamasına yarmak,⁴⁸⁷ kırmak⁴⁸⁸ manalarına gelmektedir. Yine bu kökten türeyen اِنْفَطَّرَ fiilinin yarılmak ve çatlamak⁴⁸⁹ anlamlarına geldiği تَفَطَّرَ fiilinin ise bu anlamlarının dışında parçalanmak⁴⁹⁰ kavramını da ihtiva ettiği görülmektedir. تَفَطَّرَ fiilinin varid olunan ayetlerin nüzul sebeplerine ilişkin tâbiûn müfessirlerinin açıklamaları kayda değer görünmektedir. Zira onlar bu tür ayetleri, müşriklerin “Allah evlat edindi”⁴⁹¹ iddialarına karşılık gök ve yer gibi camit varlıkların bile Allah’ın azameti karşısında tahammül edemeyeceği, azgınlıkları sebebiyle cinler ve insanların neredeyse üzerine düşecek hale geleceği şeklinde yorumlamaktadır.⁴⁹² Bu görüşlerini de şu hadisle delillendirdikleri müşahede edilmektedir: “İşittiği kötü söz karşısında Allah’tan daha fazla sabreden hiçbir kimse yoktur. Ona ortak koşarlar ve onun çocuğu olduğunu söylerler. Buna rağmen Allah böyle diyenleri rızıklandırır, afiyet verir ve çeşitli nimetler ihsan eder.”⁴⁹³ Yukarıdaki açıklamalara ek olarak bazı

⁴⁸⁴ اِنْفَطَّرَ için bkz: el-ı 73/18, el-İnfıtâr 82/ 1; تَفَطَّرَ için bkz: Meryem19/90, eş-Şûrâ 42/5.

⁴⁸⁵ er-Rahmân 55/37, el-Hâkka 69/16, el-İnşikâk 84/1.

⁴⁸⁶ el-Mürselât 77/9.

⁴⁸⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 382.

⁴⁸⁸ Halîl B. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 3/328.

⁴⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 5/55; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 456.

⁴⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 5/55.

⁴⁹¹ el-Bakara 2/116.

⁴⁹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 15/638; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 13/521; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 9/300.

⁴⁹³ Buhârî, “Edeb”, 71, Buhârî, “Tevhîd”, 3.

müfessirler, Allah'ın öfkesinden dolayı göklerin çatlayacağını,⁴⁹⁴ Allah'a çocuk isnat edildiği iddiasının ağırlığını vurgulamak için abartılı bir üslup kullanıldığını bu yüzden de temsili anlatıma başvurulduğunu ifade ederken bir kısmı ise “*Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti*”⁴⁹⁵ ayetindeki gibi hakikat manasında olduğunu belirtmektedir.⁴⁹⁶ Bir kısım müfessirlere göre ise Allah'ın izzeti, hükümlerinin yüceliği ve celalinin gereği yeryüzündekilerin ağlamasına acıdığı ve merhamet etmesinden dolayı göklerin çatlayacak hale geldiğini zikretmekte ve şu ayeti delil getirmektedirler:⁴⁹⁷ “*Şayet biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün.*”⁴⁹⁸

Müfessirler *انْفَطَرَ* kökünü ihtiva eden ayetleri göğün çatlaması, dışının iki parçaya ayrılması,⁴⁹⁹ kapılarının açılması,⁵⁰⁰ Allah'ın haşyetinden yarılması,⁵⁰¹ şiddetinden parçalanması⁵⁰² veya bulutlarla paramparça olması⁵⁰³ şeklinde tefsir etmektedirler. Meleklerin inmesi için Allah'ın emri mucibince göklerin yarık yarık olacağı dile getirilerek şu ayetle tefsir edilmektedir.⁵⁰⁴ “*ve o günde gökyüzü bulutla yarılacak, melekler ardi arkasına indirilecektir.*”⁵⁰⁵

شق fiili kök anlamı itibariyle çatlak, yarık manasına gelirken⁵⁰⁶ bu kökten müştak *انشق* fiilinin ikiye bölmek⁵⁰⁷ ayrılmak⁵⁰⁸ anlamına geldiği görülmektedir. Müfessirler kıyamet gününde göğün ayrılacağı,⁵⁰⁹ parça parça olacağı,⁵¹⁰ parçalarının

⁴⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 9/301.

⁴⁹⁵ el-A'râf 7/143.

⁴⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 9/170.

⁴⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 13/162.

⁴⁹⁸ el-Haşr 59/21.

⁴⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/273.

⁵⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 17/85-86.

⁵⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/170.

⁵⁰² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/342; Muhammed Abdülhak b. Şâh el-Hindî Hanefî, *el-İklil 'alâ Medâriki't-Tenzîl ve Hakâiki't-Te'vîl*, thk. Muhyiddin Üsâme el-Bayrakdâr (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1971), 7/432.

⁵⁰³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/216.

⁵⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/120.

⁵⁰⁵ el-Furkân 25/25.

⁵⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/182; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 264.

⁵⁰⁷ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 898.

⁵⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/182; Halîl B. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 2/346.

⁵⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/143; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/291.

⁵¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 24/230.

birbirinden uzaklaşacağı⁵¹¹ ve beyaz bulutları andıran bir bulutla çatlayıp yarılacağı⁵¹² şeklinde tefsir etmekte ve şu rivâyeti delil olarak ileri sürmektedirler: İbn Abbas: Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Gök samanyolundan yarıp çatlayacaktır. Samanyolu göğün kapısıdır.”⁵¹³ Kimi müfessirler تَفْرَقَ fiilinin انشَقَّ manasında olduğunu ve göğün darmadağın olup birbirinden ayrılacağını ifade ederken kimi müfessirler ise kinaye yoluyla ‘yumuşaklık’ manasında olduğunu ve göğün katı halden yumuşak hale gelerek çökmeye yüz tutacağını dile getirmekte ve bu yorumlarını şu ayet ile desteklemektedirler:⁵¹⁴ “O dehşet günü gökleri yazılı kâğıt tomarlarını dürer gibi düreriz...”⁵¹⁵

فَرَجَ kelimesi sözlükte duvar yarığı,⁵¹⁶ çatlak,⁵¹⁷ iki şey arasındaki boşluk⁵¹⁸ gibi anlamlara gelmektedir. Müfessirler, semânın açılıp parçalanacağını “gök açılıp kapı kapı olacak”⁵¹⁹ ayetiyle tefsir etmekte ve tâbiûndan aktarılan “katlanıp dürülmek üzere ayrıldığı zaman” diye açıklanan bu rivâyetle görüşlerini temellendirmektedirler.⁵²⁰ Kimi müfessire göre ise göğün parçalanması, yarıp her tarafının birbirinden ayrılarak çevreye dağılacağı şeklinde yorumlanmaktadır.⁵²¹

Semânın kapılarının açılması⁵²² meselesinde birkaç görüş zikredilmektedir. Tâbiûndan gelen nakille gökler kafirlerin ruhları için açılmayacak olup ilgili konuda şu rivayetler esas alınmaktadır:⁵²³ “Ondan, yeryüzünde görülmüş en pis kokan leş gibi bir koku çıkar. (Görevli melekler) ruhunu alıp yukarı doğru çıkarırlar. Meleklerden her bir topluluğun yanından geçtikleri her seferinde mutlaka melekler: Bu kötü ve pis ruh da ne oluyor, derler. Onlara bu filan oğlu filandır diyerek dünyada kendisine

⁵¹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/200.

⁵¹² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 22/157.

⁵¹³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 22/157; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/115.

⁵¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/60-61.

⁵¹⁵ el-Enbiyâ 21/104.

⁵¹⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 375.

⁵¹⁷ İsmâil b. Hammâd Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 4/1687.

⁵¹⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, 6/147.

⁵¹⁹ en-Nebe 78/19.

⁵²⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/499.

⁵²¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/221.

⁵²² Semânın kapılarının açılmasına ilişkin ayetler: el-A'râf 7/40, el-Hicr 15/14, el-Kamer54/11, en-Nebe 78/19.

⁵²³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 10/182; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 9/218.

verilen isimlerin en çirkinini zikrederler. Nihayet o ruh ile dünya semâsına ulaşırlar. Kapının açılmasını isterler. Fakat kapı onlara açılmaz.”⁵²⁴ diğ er bir rivâyet ise: “Kafirin ruhu alındıktan sonra, yeryüzünde bulunan melekler o ruhu dö verler. O, göğ e doğru çıkar. Oraya ulaşınc a da gökteki melekler onu dö verler, o yeryüzüne iner. Yine yeryüzü melekleri onu dö verler. O, yukarı çıkar, göğ e ulaşınc a da gökteki melekler onu dö verler. O ruh da yeryüzünün en alt tabakasına iner...”⁵²⁵ Başka bir yorum ise semânın kapıları kafirlerin amel ve dualarının⁵²⁶ göğ e yükselmesi için⁵²⁷ açılmayıp müminler için açılacağı⁵²⁸ yönündedir. Buna ilaveten kafirlere cennetin kapılarının açılmayacağı,⁵²⁹ gökyüzünün çirkin ve pis şeylerin mekânı olmadığı bilakis iyi ve temiz şeylerin karargâhı olduğundan burada gerçek anlamının zikredilmeyip temsili ifadeye başvurulduğu şeklindeki izahlara rastlanılmaktadır.⁵³⁰

Göğün kapılarının bardaktan boşanırcasına inen yağmura açılması,⁵³¹ bol bol akıp dökülen⁵³² ve bir bulut olmaksızın kırk gün süreyle kesintisiz sağanak sağanak,⁵³³ yerle gök arasında görülmeyen bir denizden⁵³⁴ yağ an yağmurun şiddetini ve çokluğunu ifade eden bir temsil olduğu⁵³⁵ şeklinde tefsir edilmektedir.

Göğün açılıp kapı kapı olmasını⁵³⁶ kimi müfessirler, yarı lıp parça parça olacağına⁵³⁷ dağı lacağına,⁵³⁸ yollarının açılacağına,⁵³⁹ aralarında boşluklar bulunacağına, kuzeyden gelen soğuk bir rüzgâr la parçaların birbirinden ayrılacağına⁵⁴⁰

⁵²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/502. Detaylı rivâyet için bkz: Taberî, *Câmi`u`l-beyân`an te`vîli`âyi`l-Kur`ân*, 10/185-186.

⁵²⁵ Taberî, *Câmi`u`l-beyân`an te`vîli`âyi`l-Kur`ân*, 10/183.

⁵²⁶ Taberî, *Câmi`u`l-beyân`an te`vîli`âyi`l-Kur`ân*, 10/183; Kurtubî, *el-Câmi` li-ahkâmi`l-Kur`ân*, 9/210; İbn Kesîr, *Tefsîru`l-Kur`âni`l-Azîm*, 6/295.

⁵²⁷ Süyûtî, *ed-Dürrü`l-menşûr fi` t-tefsîr bi`l-me`şûr*, 6/384.

⁵²⁸ Beyzâvî, *Envârü` t-tenzîl ve esrârü` t-te`vîl*, 3/13; Süyûtî, *ed-Dürrü`l-menşûr fi` t-tefsîr bi`l-me`şûr*, 6/384-385.

⁵²⁹ Kurtubî, *el-Câmi` li-ahkâmi`l-Kur`ân*, 9/219; Mâtürîdî, *Te`vîlâtü`l-Kur`ân*, 5/244.

⁵³⁰ Mâtürîdî, *Te`vîlâtü`l-Kur`ân*, 5/244-245.

⁵³¹ el-Kamer 54/11.

⁵³² Kurtubî, *el-Câmi` li-ahkâmi`l-Kur`ân*, 20/81; Süyûtî, *ed-Dürrü`l-menşûr fi` t-tefsîr bi`l-me`şûr*, 14/74.

⁵³³ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü`l-kebîr*, 4/178; Kurtubî, *el-Câmi` li-ahkâmi`l-Kur`ân*, 20/81.

⁵³⁴ Mâtürîdî, *Te`vîlâtü`l-Kur`ân*, 14/232-233.

⁵³⁵ Beyzâvî, *Envârü` t-tenzîl ve esrârü` t-te`vîl*, 5/165.

⁵³⁶ en-Nebe 78/19.

⁵³⁷ Beyzâvî, *Envârü` t-tenzîl ve esrârü` t-te`vîl*, 5/279; Kurtubî, *el-Câmi` li-ahkâmi`l-Kur`ân*, 22/14.

⁵³⁸ Mâtürîdî, *Te`vîlâtü`l-Kur`ân*, 17/13.

⁵³⁹ Taberî, *Câmi`u`l-beyân`an te`vîli`âyi`l-Kur`ân*, 24/19-20.

⁵⁴⁰ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü`l-kebîr*, 4/561.

yorumlarken kimileri de ‘şak, feth, infitâr’ kelimelerinin hepsinin aynı manaya geldiğini ve burada kullanılan ‘feth’ sözcüğünün ise o gün olacak korkunun dehşetini betimlemek için olduğunu belirtmektedirler.⁵⁴¹

Göklerin kitap gibi dürülmesi⁵⁴² ayetinde geçen طوي kelimesi sözlükte dürmek,⁵⁴³ katlamak⁵⁴⁴ anlamına gelmektedir. Müfessirlerin bir kısmı açma ve yaymanın zıttı katlama, dürme anlamına geldiğini “Gökler ise O’nun sağ eli ile dürülmüş olacaktır.”⁵⁴⁵ ayetiyle desteklemekte, bir kısmı ise saklamak, silmek ve bilinmez hale getirmek manasına geldiğini “Güneş dürülüp karardığında”⁵⁴⁶ ve “Gökyüzü sıyrılıp açıldığında”⁵⁴⁷ ayetlerini dayanak göstermektedir.⁵⁴⁸ Öte yandan “Bir gün gelecek yer başka yere, göklerde başka göklere dönüştürülecek”⁵⁴⁹ ayetinde belirtildiği gibi göklerin dürülmesinin değişik aşamalardan geçerek farklı şekillere bürüneceği şeklinde yorumlanmaktadır.⁵⁵⁰ İlgili ayeti öncesiyle inceleyen kimi müfessirler ise ayetteki ifadenin inkarcıların vaat edilmiş günün ne zaman olacağı sorusuna verilmiş cevap niteliğinde olduğunu, o dehşet gününde kağıt tomarları dürer gibi dürüleceğini haber verdiğini ifade etmektedir.⁵⁵¹ Ayette zikredilen “sicil” kelimesiyle ilgili müfessirlerin müfret görüşleri bulunmaktadır. Sicilin melek olduğu ve kendine gelen amel defterlerini dürdüğü,⁵⁵² üçüncü semâda olduğundan hafaza meleklerinin o defterleri her pazartesi ve Perşembe ona çıkarttığı ve yardımcıları arasında Harut ve Marut’un da bulunduğu⁵⁵³ görüşlerine ek olarak sahife,⁵⁵⁴ yazılı belge⁵⁵⁵ anlamına geldiği de zikredilmektedir. Bunun yanı sıra sicilın vahiy katibinin

⁵⁴¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Ḳur’ân*, 17/13.

⁵⁴² el-Enbiyâ 21/104.

⁵⁴³ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 312-313.

⁵⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 15/18; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Ḳâmûs*, 38/511.

⁵⁴⁵ ez-Zümer 39/67.

⁵⁴⁶ et-Tekvîr 81/1.

⁵⁴⁷ et-Tekvîr 81/11.

⁵⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Ḳur’ân*, 14/298.

⁵⁴⁹ İbrâhîm 14/48.

⁵⁵⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Ḳur’ân*, 9/330.

⁵⁵¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Ḳur’ân*, 9/329.

⁵⁵² Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vil*, 4/62.

⁵⁵³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Ḳur’ân*, 14/297; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 10/396.

⁵⁵⁴ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü’l-kebîr*, 3/96; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 10/396.

⁵⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Ḳur’ân*, 14/297.

adı olduğu rivayetleri dile getirilse de müfessirler tarafından muteber bir görüş olarak değerlendirilmemektedir.⁵⁵⁶

Göklerden parçaların düşürülmesi⁵⁵⁷ konusunda müfessirler semânın bir tarafının, bir parçasının ya da azabın düşürülmesi şeklinde yorumlamaktadır.⁵⁵⁸ Ayetin nüzulüne ilişkin Mekke’de yaşayan Ebû Cehil, Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia gibi kafirler toplanarak peygamberi davet etmiş ve ondan yerden pınarlar fişkırtmasını, nehirler akıtmasını, göğü parça parça edip üzerlerine düşürmesini, altından ev yapip göğe çıkmasını veya Allah ve melekleri göstermesini istemişlerdir. Peygamberin yalnızca bir insan olduğu ve bunları gerçekleştirmenin Allah’ın elinde olduğunu beyan etmesi üzerine bu ayet nazil olmuş ve Allah müşriklerin inkarına karşılık Rasûlünü bu şekilde teselli etmiştir.⁵⁵⁹ Müşriklerin “Eğer doğru sözlü isen, haydi üstümüze gökten azap yağdır.”⁵⁶⁰ sözleriyle “Yahut -iddia ettiğin gibi- göğü üzerimize parça parça düşürmelisin veya Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmelisin.”⁵⁶¹ sözlerine cevap olsun diye Allah Teâlâ “Gökten bir kütlenin düşmekte olduğunu görseler, yine de ‘Bunlar üst üste yığılmış bulutlar’ derler.”⁵⁶² ayetini inzal etmiştir. Bu da müşriklerin inatlaşmaları olarak değerlendirilebilir.

Gökten azabın indirilmesi ayetlerinde⁵⁶³ yer alan ‘ricz/ رجز’ kelimesi sözlükte titremek, sarsıntı; ‘رجز الشيطان’ şeytanın çağırdığı küfür, iftira, fesat⁵⁶⁴ anlamlarına gelmektedir. Kimi dilci âlimler “Kalplerinde hastalık olanlara gelince, bu onların (mânevî) kirlerine kir katmıştır ve onlar inkârcı olarak ölüp gitmişlerdir”⁵⁶⁵ ayetinde geçen ‘rics/رجس’ kelimesiyle aynı manaya geldiğini ve anlamının pislik, kokuşmuşluk olduğunu ifade ederken kimi âlimler ise tapılan putun ismi olarak tanımlandığını

⁵⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 9/454-455; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 10/397; Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Kur’ân*, 14/297.

⁵⁵⁷ el-İsrâ 17/92, eş-Şuarâ 26/187, Sebe’ 3/9, et-Tûr 52/44.

⁵⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 9/79-80.

⁵⁵⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 15/79; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 9/444; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 9/79-80.

⁵⁶⁰ eş-Şuarâ 26/187.

⁵⁶¹ el-İsrâ 17/92.

⁵⁶² et-Tûr 52/44.

⁵⁶³ İlgili ayetler için bkz: el-Bakara 2/ 59, el-A’râf 7/54, el-Enfâl 8/32, el-Ankebût 29/34.

⁵⁶⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 187-188.

⁵⁶⁵ et-Tevbe 9/125.

“*Rucz'den uzak dur*”⁵⁶⁶ ayetiyle desteklemektedirler.⁵⁶⁷ Bazı müfessirler gökten azabın indirilmesi, semâdan kızgın taşların yağması, ülkenin altının üstüne getirilmesi,⁵⁶⁸ dolu isabet etmesi,⁵⁶⁹ yıldırım ve şiddetli ses⁵⁷⁰ şeklinde yorumlarken birtakım müfessirler ise azapla kastedilenin Taun veya diğer hastalıklar olduğunu dile getirmekte ve şu rivayetleri delil olarak öne sürmektedirler.⁵⁷¹ “İsrailoğullarına ‘kapıdan secde ederek girin’ denildiğinde onlar kışları üzerine sürünerek içeri girdiler. Zalimler kendilerine söylenen sözü değiştirip başka şekle koydular. Onlar (حبة في شعرة) diyorlardı.”⁵⁷² Rivâyeti esas alan müfessirler parantez içindeki hiçbir anlamı olmayan bu ifadeyi söyleyerek Allah’tan af dilemeyi reddeden İsrailoğulları’nın, Allah’ın cezalandırması sonucu kendilerinden yetmiş bin kişinin Taun hastalığı sebebiyle öldüğünü naklederken bir kısmı ise bunun Taun hastalığına dair kesin bir delil teşkil etmeyeceğini ama bazı tâbiûna göre bu yorumun daha makul olduğunu ve Peygamber’in aynı hastalık hakkındaki şu rivâyetin esas alındığını zikretmektedirler.⁵⁷³ “Şüphesiz ki bu sizden önceki ümmetlerin uğratıldığı bir azaptır.”⁵⁷⁴

I.IV. Şems ve Kamerin Mahiyeti

Şems ve kamerin mahiyetine ilişkin Kur’ân-ı Kerîm, güneşin ve ayın aydınlatıcı, ışık kaynağı ve lamba olmasından, gece ve gündüzün nişanı sayılmasından bahsetmekte, hesaplama aracı olmasını veya bir hesaba göre hareket etmesini vurgulayarak kendi rotasında yüzdüğü, yörüngesinde akıp gittiği ve emrine boyun eğdirip hizmetine verdiği şeklinde ifade etmektedir.

⁵⁶⁶ el-Müddessir 74/5.

⁵⁶⁷ Kurtubî, *el-Câmi ‘li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/134.

⁵⁶⁸ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 18/396.

⁵⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 1/422.

⁵⁷⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 1/138.

⁵⁷¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1/724-725.

⁵⁷² Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 2.

⁵⁷³ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 1/730-732.

⁵⁷⁴ Buhârî, “Enbiyâ”, 54.

Güneşin aydınlatıcı, ışık kaynağı, parlak bir lamba ayın ise ışık veren aydınlık olması ve bu ikisinin gece ve gündüzün nişanı sayıldığı ifade edilen ayetlerde⁵⁷⁵ ضياء منير نور kelimeleri kullanılmaktadır.

Parlak cisimlerden yayılan şey anlamındaki kökünden hareketle ضياء kelimesi sözlükte ateş ve aydınlık saçmak, ışık vermek manasına gelmektedir.⁵⁷⁶ Görmeyi sağlayan ve yaygın haldeki ışık manasına gelen نور kelimesi, dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki türdür. Gözle görülebilen ve ışık saçan ay, yıldız gibi cisimlerden yayılan nurdur.⁵⁷⁷ Güneş için ziya ve ay için nur kelimelerinin seçilmesi ziyanın nura göre daha özel bir anlam ifade etmesindedir.⁵⁷⁸ Ziya kelimesi konum ve kullanım olarak daha kuvvetli olmakla birlikte ziya sözcüğü bizzat ışık vermesinden ötürü güneşe, nur kavramı ise araz ile ışık verdiği için aya nispet edilmiştir.⁵⁷⁹ Aynı kökten gelen nur ve nâr (نار - نور) kelimeleri arasındaki fark ise nârın dünyada güçlü insanların faydalanacağı nurun ise ahirette faydalanılacağı bir şey olmasından ibarettir.⁵⁸⁰ انار fiilinden ismi fail olan منير kelimesi aydınlatıcı anlamına gelmektedir. Tefsirlerde şems ve kamerin ön yüzlerinin yedi semâvâttakiler için ışık saçarken arka yüzlerinin yedi arzın sakinlerini aydınlattığı,⁵⁸¹ güneşin bizzat ışık kaynağı ayı da güneşten ışık alan şeklinde yaratıldığı,⁵⁸² güneşin yazın dördüncü, kışın yedinci semâda Allah'ın arşının yakınında olduğu, şayet dünya semâsında olsaydı hiçbir şeyin ona dayanamayacağı⁵⁸³ ifade edilmektedir. Ay için ise doğduğunda hem yeryüzünü⁵⁸⁴ hem de semâyı⁵⁸⁵ aydınlattığı, bazılarının göre sadece yerdekiler için bir ışık olarak yaratıldığı semâdakiler için bir şey olmadığı,⁵⁸⁶ ayın yedi kat göklere nispet edildiği ama sadece dünyaya en yakın semânın ışık kaynağı olduğu⁵⁸⁷ ve yalnızca geceleri⁵⁸⁸ aydınlık yaptığı şeklinde yorumlanmaktadır. İlgili ayetlere binaen şu rivâyet de

⁵⁷⁵ Yûnus 10/5, el-Furkân 25/61, en-Nebe 78/13, Nûh 71/16, el-İsrâ 17/12.

⁵⁷⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 300; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/112.

⁵⁷⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 508.

⁵⁷⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 508.

⁵⁷⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Furûku Hakkî* (İstanbul: Şeriket-i Sahâfiye-i Osmâniyye, 1310), 152.

⁵⁸⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 508.

⁵⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 10/454.

⁵⁸² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 3/105.

⁵⁸³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/258.

⁵⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 15/461.

⁵⁸⁵ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 14/710.

⁵⁸⁶ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 14/711.

⁵⁸⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/138.

⁵⁸⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 4/122.

zikredilmektedir: “Yüce Allah iki kelime söyledi ve bunlardan biri güneş diğeri ay oldu. Her iki de nurdan olmuştur ve kıyamet gününde cennete döneceklerdir.”⁵⁸⁹

سراج bir fitil veya yağla ışık veren parlayan her şey, lamba anlamına gelmektedir.⁵⁹⁰ Tefsirlerde ışık kaynağı, kandil, چراغ diye çevrilen sirâc kelimesiyle güneşin,⁵⁹¹ ışık saçan yıldızların, Zühre, Müşteri, Zuhâl gibi gezegenlerin kastedildiği görülmektedir.⁵⁹² Farklı bir yorum olarak kimi müfessirler, güneşin lambasının yeryüzündeki karanlığı izale ettiğinden temsili bir anlatımın benimsendiğini ileri sürmektedirler.⁵⁹³ وهج sözcüğü ateş ve güneş gibi varlıklardan ışık ve sıcaklık meydana gelmesi, yayılması, aydınlatmak manasına gelmektedir.⁵⁹⁴ Tefsirlerde bu kelime parlamak,⁵⁹⁵ aydınlatan ışık saçan⁵⁹⁶ alev alev yanan⁵⁹⁷ enerji kaynağı⁵⁹⁸ şeklinde yorumlanmaktadır.

Gece ve gündüzün ayeti, nişanı, alâmeti, delili diye tercüme edilen اية الليل – اية النهار kelimelerinden kasıt kimi müfessirler bu ikisinin güneş ve ay olduğunu ifade etmekte,⁵⁹⁹ kimileri ise sadece gece ve gündüzün kastedildiğini⁶⁰⁰ dile getirmektedir. Gecenin nişanının silinmesi, gecenin karanlığı,⁶⁰¹ görünmez kılınması,⁶⁰² ışık giderici ve karartıcı olması⁶⁰³ şeklinde yorumlanmaktadır. Ayın beneği ya da siyahlığı veya ayın ışığının güneşten az olması, silik olması şeklinde tefsir eden müfessirler ise şu rivayetleri delil olarak zikretmektedirler:⁶⁰⁴ “İbn Abbas’tan rivâyetle: Allah güneşi

⁵⁸⁹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 7/230-231.

⁵⁹⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 229.

⁵⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*, 17/484; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ḳur'ân*, 15/460, 22/8; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/279; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*, 17/11.

⁵⁹² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ḳur'ân*, 15/461.

⁵⁹³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/249.

⁵⁹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 533.

⁵⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ḳur'ân*, 22/8.

⁵⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*, 24/10-11.

⁵⁹⁷ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 15/193.

⁵⁹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*, 17/11.

⁵⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*, 14/517; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-Azîm*, 8/442; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*, 8/236.

⁶⁰⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 3/250; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-Azîm*, 8/443; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*, 8/237.

⁶⁰¹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 9/269; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-Azîm*, 8/442.

⁶⁰² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ḳur'ân*, 13/37.

⁶⁰³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*, 8/237; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 3/250.

⁶⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ḳur'ân*, 13/37; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Ḳur'ân*, 8/237; Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*, 14/515-516; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 9/269-270; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-Azîm*, 8/443.

yetmiş cüz ayı da yetmiş cüz kılmıştır. Ayın nurundan altmış dokuz cüz sildi ve bunları güneşin ışığına kattı. O yüzden güneş yüz otuz dokuz, ay ise bir cüz aydınlığına sahiptir. Yine ondan nakille: Allah arşının nurundan iki güneş yarattı. Ezeli ilminde güneş olarak yaratacağını takdir buyurduğu ismi, dünya ve onun doğusu ve batısı arasındaki uzaklık kadar yarattı. Ayı da güneşten küçük yarattı. Cebrail'i gönderdi. O da kanadını ayın üzerinden üç defa geçirdi. Ay da o gün bir güneş idi. Onun aydınlığı giderildi nuru kaldı. İşte ayda gördüğünüz bu siyahlık silmenin izidir. Eğer ayı da güneş olarak bırakmış olsaydı gece gündüzden ayırt edilemezdi.”⁶⁰⁵ Diğer bir rivâyet ise İbn el-Kevvâ, Ali İbn Ebi Tâlib'e sorarak şöyle demiştir: “Ey müminlerin emiri, ayda bulunan bu lekeler nedir? Hz. Ali de: Vay sana, Kur'ân okumaz mısın? Kur'ân ne diyor: ‘Gece ayetini silip’ buyuruyor ki bu, işte onun silinmesidir.”⁶⁰⁶ Başka bir rivâyet: “Hirakl, Muaviye'ye içinde üç soru olan bir mektup yazdı. Birinci soru: ‘Hangi yerde namaz kılırsan kibleye dönmediğini düşünürsün?’ İkincisi: ‘Hangi yere güneş bir defa çıkmış ve ne daha ince ne daha sonra oraya çıkmamıştır?’ Üçüncü soru: ‘Aydaki karanlık nedir?’ şeklindedir. Muaviye bu soruları İbn Abbas'a sordu ve şöyle cevap yazdı: ‘Sorduğun ilk yer Kâbe'nin damıdır. İkinci yer Allah'ın Musa'ya yarmış olduğu denizdir. Aydaki karanlık ise silinen yerdir.”⁶⁰⁷ Gündüzün nişanının aydınlatıcı, gösterici kılınması, güneşin etrafın görünmesi için aydınlatıcı,⁶⁰⁸ ışık verici,⁶⁰⁹ şua sahibi⁶¹⁰ olması şeklinde tefsir edilmektedir.

Güneş ve ayın bir hesaplama aracı olması veya bir hesaba göre hareket etmesi ayetlerde⁶¹¹ حساب kelimesiyle ifade edilmektedir. حساب sözcüğü sözlükte sayıların kullanılması, zaman ölçme birimi demektir. Aynı zamanda ateş ve azaba, afete uğramak manasından hareketle insanın ameli sebebiyle hesaba çekilmesi ve cezalandırılması anlamına da gelmektedir.⁶¹² حساب kelimesine kimi müfessirler

⁶⁰⁵ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 9/267-268; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/37-38; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/237. Kurtubî ikinci rivâyeti kesin bir dil kullanmayarak ‘haberde yer aldığına göre’ şeklinde nakletmektedir.

⁶⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/442.

⁶⁰⁷ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 9/269.

⁶⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/38; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/443.

⁶⁰⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/237.

⁶¹⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 3/250.

⁶¹¹ Yûnus 10/5, el-En'âm 6/96, er-Rahmân 55/5, el-İsrâ 17/12.

⁶¹² Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 116.

aydınlık, ateş anlamı verirken⁶¹³ kimileri de akmak, seyir halinde olmak⁶¹⁴ manasını vermektedirler. Kimileri ise azap ve kısa oklar⁶¹⁵ manasına geldiğini dile getirerek şu ayeti örnek göstermektedir: “*Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak haline gelir.*”⁶¹⁶ Tefsirlerde namaz vakitlerinin, yaz ve kış aylarının güneşle, ay ve yılların ise ayla bilineceği ve bu ikisinin birbirinin yerini tutamayacağı ifade edilmektedir. Kimi müfessirler Allah’ın, güneşi değişimin faydası, zamanları tanıma ve nesnelere olgunlaşması, kendilerini göstermeleri şeklinde iki fayda olarak, ayı ise ayların yılların hesabının bilinmesi ve nesnelere olgunlaşması olarak yarattığını zikretmektedirler.⁶¹⁷ Bir ölçüye göre dönmeleri,⁶¹⁸ artıp eksilmeyen bir hesapla yaratması,⁶¹⁹ ay ve güneşin hiç dinlenmeden yörüngelerinde dönmesi, sürekli seyir halinde olması,⁶²⁰ ikisinin kanunlaşmış ve ölçülü bir hesapla yürüyüp değişmemesi, sapmaması,⁶²¹ insan eceli gibi kendi ecellerine doğru akıp gitmesi,⁶²² kadere göre hareket etmesi,⁶²³ şeklinde yorumlandığı görülmektedir.

Güneş ve ayın kendi rotasında yüzmesi, yörüngesinde akıp gitmesi veya hizmetine vermesi, ayetlerde سَبَّحَ جَرَى سَحَّرَ fiiliyle ifade edilmektedir. Güneşin ve ayın kendi rotasında yüzmesi ayetinde⁶²⁴ سَبَّحَ fiili kullanılmaktadır. Bu sözcük, suda ve havada hızlıca gitmek, yüzmek manasına gelmekteyken ayetlerde, istiare yoluyla yıldızların yörüngelerdeki geçişleri, atların koşması ve çalışmaya hızlıca koyulmak anlamında kullanılmaktadır.⁶²⁵ Tefsirlerde ay ve güneş gibi gezegenlerin suda yüzmek

⁶¹³ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 8/468.

⁶¹⁴ Mâtürîdî, *Te ‘vilâtü ‘l-Kur’ân*, 5/153.

⁶¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 20/114.

⁶¹⁶ el-Kehf 18/40.

⁶¹⁷ Mâtürîdî, *Te ‘vilâtü ‘l-Kur’ân*, 7/16.

⁶¹⁸ Süyûtî, *ed-Dürrü ‘l-menşûr fi ‘t-tefsîr bi ‘l-me ‘sûr*, 6/145.

⁶¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 8/468.

⁶²⁰ Mâtürîdî, *Te ‘vilâtü ‘l-Kur’ân*, 5/153.

⁶²¹ İbn Kesîr, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-Azîm*, 6/116.

⁶²² Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 20/114.

⁶²³ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-beyân ‘an te ‘vîli ‘âyi ‘l-Kur’ân*, 22/171.

⁶²⁴ el-Enbiyâ 21/33.

⁶²⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 221.

gibi hızlıca akıp yol alacağı,⁶²⁶ iğın iğ⁶²⁷ ağırşığı⁶²⁸ içinde dönmesi gibi döneceği,⁶²⁹ bir yörüngede çalışacağı,⁶³⁰ batı tarafından batıp yerin altından akarak doğu tarafından çıkacağı⁶³¹ şeklinde yorumlanmaktadır. Kimi müfessirler güneş ile ayın deniz ya da nehrin içinde yüzdüğünü, orada doğup battığını ifade etmekte ve şu rivâyetle desteklemektedir: “Allah dünya semâsının altında üç fersah miktarında bir deniz yaratmıştır. Bu dökülmesi engellenmiş ve Allah’ın emriyle havada durmaktadır. Ve ondan bir damla bile damlamamaktadır. Denizlerin tümü sakindir. Ama bu deniz ok hızıyla akmaktadır. Sonra onun havadaki durumu düzdür. Sanki doğu ile batı arasında uzatılmış bir dağ gibidir ve güneş, ay ve tüm yıldızlar (hunnes) bu denizde yüzmektedir.”⁶³² Müfessir ilgili rivâyeti herhangi bir kaynakta bulamadığını fakat rivayetin astronominin verileriyle uyduğuna, deniz kelimesinin mecaz, üç fersahın da ‘çok’ anlamında kesretten kinaye olarak kabul edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Burada şu değerlendirmeyi yapmak yerinde olacaktır ki müfessirin, Hz. Peygamber’e isnat ettiği rivayetin kaynağını bulamadığı halde yalnızca astronomi ilminin verileriyle örtüştüğü için kabul etmesi pek tutarlı olmasa gerektir. Zira günümüz astronomi bilimi güneş ve aya dair böylesine bir veri sunmamaktadır. Öyleyse bu bilgilerden hareketle müellifin ilgili rivâyeti, yaşadığı dönemde kabul gören bir görüşe dayandığını söylemek mümkündür. Başka bir yorum ise güneş ve ayın kendi halinde olup hareket etmediği fakat feleğin akıp gittiği şeklindedir. Bunu da şayet güneş ve ay hareket etseydi bir süreliğine ortaya çıkıp gizlenmez her durumda gözükmesi gerekirdi şeklinde ispatlamaktadırlar.⁶³³ Bu iddia, o dönemde astronomi biliminin yeterince gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira gündüz ayın, gece de güneşin insan gözüyle görülememesi bu ikisinin gizlendiği veya battığı anlamına gelmemekte bilakis çıplak gözle görülse de görülme de güneş ve ayın mevcut konumlarını korunduğu gözlemlenmektedir.

⁶²⁶ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi ‘l-Kur ‘ân*, 14/200.

⁶²⁷ Ağaçtan yapılmış, pamuk, yün ve benzeri şeyleri eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri bir araç.

⁶²⁸ İğın üzerine yerleştirilen tahta veya demirden bir sap.

⁶²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru ‘l-Kur ‘âni ‘l-Azîm*, 9/403.

⁶³⁰ Mâtürîdî, *Te ‘vilâtü ‘l-Kur ‘ân*, 9/277.

⁶³¹ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru ‘l-kebîr*, 3/77.

⁶³² Mâtürîdî, *Te ‘vilâtü ‘l-Kur ‘ân*, 9/277.

⁶³³ Mâtürîdî, *Te ‘vilâtü ‘l-Kur ‘ân*, 9/278.

Güneşin ve ayın kendisine ait bir yörüngede akıp gitmesi⁶³⁴ جرى fiiliyle ifade edilmektedir. Sözlükte hızlı geçiş veya suyun geçişi demek olan bu kelime kendi akışıyla akıp giden olarak tanımlanmaktadır.⁶³⁵ Tefsirlerde güneşin kendisi için belirlenmiş karar yeri olan arşın altına akıp gittiği şu hadislerle desteklenmektedir:⁶³⁶ Ebû Zer'den rivâyetle Hz. Peygamber bir gün şöyle buyurmuştur: “Şu güneşin nereye gittiğini biliyor musunuz?” Onlar, Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dediler. Şöyle buyurdu: “Bu güneş arşın altında kendisi için belirlenmiş karar yerine ulaşınca kadar akıp gider. Oraya vardı mı secdeye kapanır. Kendisine kalk ve geldiğin yere geri dön denilinceye kadar bu halde devam eder. O vakit oraya geri döner ve doğduğu yerden yine sabah vakti doğar. Sonra arşın altında kendisi için belirlenmiş karar yerine ulaşınca kadar akıp gider ve secdeye kapanır. Yine kalk ve geldiğin yere geri dön denilinceye kadar bu halde kalır. Tekrar yerine geri döner ve doğduğu yerden sabah vakti yine doğar. Sonra da yine akıp gider, insanlar onda alışkın olmadıkları bir hal görmezler. Nihayet arşın altındaki o karar yerine tekrar ulaşır, ona kalk ve battığın yerden sabah vakti doğ denilir. O da sabah olunca battığı yerden doğar.”⁶³⁷ Bir başka rivâyet: “Güneş battığı vakit arşın altında bir mihraba girer ve sabah oluncaya kadar Allah'ı tesbih eder. Sabah olunca rabbinden doğmaktan affedilmesini ister. Rabbi ona ‘O da neden?’ diye sorunca şöyle der: Ben doğduğum vakit seni bırakıp bana ibadet ediyorlar. Allah şöyle der: Sen çık bundan dolayı sana bir sorumluluk yoktur. Ben onlara cehennemi çekip sürükleyecek yetmiş bin melek göndereceğim onlar da cehenneme gireceklerdir.”⁶³⁸ Bir kısım müfessirler durmadan devamlı kendi hedefine doğru akıp gitmesi,⁶³⁹ özel bir tarzda denge meydana getirmesi⁶⁴⁰ şeklinde yorumlamaktadır. Bir kısım müfessirler ise Rasûlullah'tan şu rivâyeti nakletmektedir: “Cenâb-ı Hak güneşe doğması ve yükselmesi için izin verdiğinde Cibril ona arşın ışığından yapılmış bir elbise getirir, yazın günlerin uzunluğu kışın da kısalığı ölçüsünde, bahar ve güz mevsimlerinde de ortalama sürede o elbiseyi giyer, tıpkı

⁶³⁴ Yâsîn 36/38-40.

⁶³⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 92.

⁶³⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 17/442-445; Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 19/434-435; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 11/361-362; Süyûtî, *ed-Dürri'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 12/346-348.

⁶³⁷ Müslim, “İmân”, 76; Buhârî, “Tevhîd”, 22.

⁶³⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 443-444.

⁶³⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 12/82.

⁶⁴⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 4/268.

sizden birinin elbisesini giydiği gibi.”⁶⁴¹ Burada şu değerlendirmeyi yapmak gerekirse mufessirin söz konusu rivayetin kaynağını bulamadığı halde kendi görüşüne uygun düştüğü için eserinde zikretmesi rivâyet etiğine uygun düşmemektedir. Öte yandan sahih hadis kitaplarında da geçen bu tip rivayetler değerlendirildiğinde bu bilgilerin Hz. Peygamber’in, muhataplarının seviyesine uygun ve anlayabileceği ölçüde bilgiler verdiği düşünülebilir.

Güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren hizmetine veren ayetleri⁶⁴² için سَخَّرَ fiili kullanılmaktadır. Sözlükte bir şeyi ait olduğu amaç için zorla sevk etme, hizmetine ve emrine verme anlamındadır.⁶⁴³ Tefsirlerde güneş ve ayın Allah’ın emriyle ram olduğu, müsahhar kılındığı,⁶⁴⁴ yaratılanların menfaati için yörüngelerinde hareket etmeye devam edeceği,⁶⁴⁵ güneş ve ayın doğup batmaları ve Allah’a iman etmeleri,⁶⁴⁶ ekinin yetişmesi veya yol bulma gibi halkın kendi başına idrak etme gücü bulunmayan faydaların insanlar için yaratılması,⁶⁴⁷ tek bir yönetimin varlığının delili⁶⁴⁸ şeklinde ifade edilmektedir. Bazı mufessirler, ayette sabit yıldızların en büyüğü ve şerefli olan yedi seyyare yıldızının en parlak olanları güneş ve ayın dile getirilmesinin, Allah’ın bu ikisini buyruğu altına almasıyla diğer yıldızların da buyruğu altına girmelerinin evleviyetle gerekli olduğunu zikretmektedir.⁶⁴⁹

Özetle mufessirlerin ayetler hakkındaki görüşlerinin biri zaman diğeri mekân olmak üzere iki ana ekseninde toplandığı görülmektedir. Mekânı esas kabul edenlere göre güneş, belli bir yere veya noktaya kadar hareket edeceği, bunun da arşın altında bir nokta olduğu yönüdeyken zamanı esas alanlar için güneş, belli bir vakte kadar akıp gideceği bunun ise kıyamete kadarki zamanı veya güneşin yıllık ve günlük hareketi olduğu şeklinde dir.

⁶⁴¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 12/82-83.

⁶⁴² el-A’râf 7/54, er-Ra’d 13/2, İbrâhîm 14/33, en-Nahl 16/12, el-Ankebût 29/61, Lokmân 31/29, Fâtur 35/13, ez-Zümer 39/5.

⁶⁴³ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 227.

⁶⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-aĥkâmi'l-Kur’ân*, 9/241-242.

⁶⁴⁵ Taberî, *Câmi’u'l-beyân ‘an te’vîli âyi'l-Kur’ân*, 13/411.

⁶⁴⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 5/383-384.

⁶⁴⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 8/83.

⁶⁴⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 12/25.

⁶⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, 8/103.

I.V. Kıyamet Alameti Olarak Şems ve Kamer

Kur'ân'da güneş ve ayın kıyamet esnasında alacağı duruma ilişkin tutulup birleşeceği, dürülüp tortop edileceği ve yarılacağına dair tasvirler bulunmaktadır. Müfessirlerin bu betimlemelere ilişkin izahları detaylı bir şekilde incelenecektir.

Mevzubahis edilen ayın tutulup güneşle ayın birleştirilmesi ayeti⁶⁵⁰ için خسف ve جمع fiilleri kullanılmaktadır. جمع kelimesi sözlükte bir şeyin bazısını bazısına yaklaştırarak onları birleştirmek toplamak anlamına⁶⁵¹ gelmekteyken خسف ay tutulması, ışığın bir kısmının kaybolması ve batmak manasına⁶⁵² gelmektedir. Ayın tutulması ifadesini kimi müfessirler ışığın kaybolması,⁶⁵³ sönmesi,⁶⁵⁴ şeklinde yorumlamakta kimileri ise ışığın geri gelme ihtimali olmadan gitmesi⁶⁵⁵ anlamında olduğunu “Sonunda biz onu ve evini barkını yerin dibine geçirdik”⁶⁵⁶ ayetiyle delillendirmektedirler. Güneşle ayın birleştirilmesini ise bazı müfessirler ışıklarının söndürülmesi konusunda ikisinin de eşit olacağı,⁶⁵⁷ kıyamet günü birleştirilerek Allah'ın büyük ateşi olan denize atılacağı,⁶⁵⁸ fonksiyonlarını yerine getiremeyeceği,⁶⁵⁹ her ikisinin de batıdan doğacağı,⁶⁶⁰ dürülüp arasının birleştirileceği⁶⁶¹ şeklinde izah etmekteyken bazılarıysa ilgili ayetleri insanlara arız olan ölüm emareleri olarak açıklamaktadır.⁶⁶² Buna göre ayın tutulması gözün ışığının gitmesi, güneş ve ayın birleştirilmesi ise göz ışığından sonra ruhun onu takip etmesidir.⁶⁶³ Güneş ve ayın kıyamet gününde birbirine yakın iki deve ya da öküz gibi bir araya getirileceği veya cehennem ateşinde azap edilecekleri iddialarını reddeden müfessirler bu ikisinin, Allah'ın yarattığı nesnelere olduğu ve ona itaat ettikleri “Düzenli seyreden güneşi ve

⁶⁵⁰ el-Kıyâmet 75/8-9.

⁶⁵¹ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 96.

⁶⁵² Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 148.

⁶⁵³ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 23/481.

⁶⁵⁴ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 15/100.

⁶⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/411-412.

⁶⁵⁶ el-Kasas 28/81.

⁶⁵⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 23/481; Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/412.

⁶⁵⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 23/482; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 15/101.

⁶⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/290.

⁶⁶⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/266.

⁶⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/194.

⁶⁶² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/266.

⁶⁶³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/266.

ayı sizin için yararlı kılan, gece ile gündüzü faydalanacağınız biçimde yaratan O'dur.”⁶⁶⁴ ayetiyle desteklemekte ve yaratıklara azap edilmesinin mümkün gözükmediğini öne sürmektedirler.⁶⁶⁵ Farklı bir yorum olarak birbirlerinden ayrılmamak üzere güneşle ayın bir araya getirilmeleri, insanlara yakınlaştırılmaları bu sebeple insanların aşırı sıcaktan dolayı terlemeleri veya gece ile gündüzün arka arkaya gelmesi gibi anlamlara geldiği de ifade edilmektedir.⁶⁶⁶

“Güneş dürülüp karardığında”⁶⁶⁷ ayetinde geçen كور fiili sözlükte bir şeyin etrafından dolanıp bir kısmını bir kısmına bağlayıp eklemek⁶⁶⁸ manasındadır. Güneşin tortop edilip dürülmesi; arşın içine sokulması, ışığının gitmesi, sarığın sarılması gibi dürülüp bir kenara atılması, ters yüz edilip altüst edilmesi,⁶⁶⁹ güneşin dağılıp yok olması veya batıp kaybolması,⁶⁷⁰ karanlığa gömülüp sönmesi,⁶⁷¹ yıkılıp çökmesi,⁶⁷² batırılması, toprağa düşmesi⁶⁷³ dış yüzünün silinmesi daha sonra çözümlenip dağılması,⁶⁷⁴ görevinin sona ermesi⁶⁷⁵ şeklinde yorumlanmaktadır.

Ayın yarılması⁶⁷⁶ ayetinde geçen شق fiilinin kök anlamının çatlak, yarık manasına geldiği, bu kökten müştak اُنشَقَ fiilinin ikiye bölmek, ayrılmak anlamında olduğu önceki bölümlerde izah edilmiştir.⁶⁷⁷ Ayın yarılması mevzuunda müfessirlerin hakiki ve mecazi olmak üzere iki farklı görüş serdettikleri görülmektedir. Bir kısım müfessirler, peygamberin apaçık mucizesi olarak ayın yarıldığını ve bu olayın Mekke’de görüldüğünü nakletmektedirler.⁶⁷⁸ Abdullah b. Mes’ûd: “Rasûlullah döneminde ay iki parçaya yarıldı. Bir parçası dağların üzerinde kaldı diğer parçası

⁶⁶⁴ İbrâhîm 14/33.

⁶⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16/290.

⁶⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 21/413.

⁶⁶⁷ et-Tekvîr 81/1.

⁶⁶⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 443.

⁶⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 22/93-94.

⁶⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 24/129-139.

⁶⁷¹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 15/258.

⁶⁷² Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 15/260.

⁶⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/257.

⁶⁷⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 17/66.

⁶⁷⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 5/289.

⁶⁷⁶ el-Kamer 54/1.

⁶⁷⁷ Detaylı bilgi için önceki bölümde geçen ‘Semânın Kıyamet Esnasındaki Durumu’ adlı başlığa bakınız.

⁶⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 20/71-72; Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 22/103-112; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 14/63-70; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13/286-293.

aşağı indi ve Rasûlullah ‘Şahit olun’ dedi.”⁶⁷⁹ Enes b. Malik: “Mekkeliler kendilerine Rasûlullah’tan mucize göstermesini istediler. Rasûlullah da onlara ayın yarılmasını gösterdi.”⁶⁸⁰ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin naklettiğine göre: Bize Ebû Avaâe’nin... Abdullah İbn Mes‘ûd’dan rivayetine göre şöyle demiştir: “Allah Rasûlü’nün zamanında ay yarıldı. Kureyşliler: Bu, İbn Ebû Kebşe’nin büyüsidür, dediler. Dışardan, seferden gelenlerin getireceği haberi bekleyin; şüphesiz Muhammed bütün insanları büyüleyebilecek değildir, diye de ilave ettiler. Seferden gelenler bu durumu aynen haber verdiler.”⁶⁸¹ Zikredilen rivayetlerin, peygamber döneminde gerçekleşmiş olsa herkesin bilip tevatürle nakletmesi gerekeceğini ve bu olayın kimseye gizli kalmayacağını ileri süren kimi müfessirler ise ayette ifade edilen ‘ayın yarılmasının’ henüz gerçekleşmediğini kıyamet esnasında meydana gelecek olup burada kıyametin yaklaştığını haber veren bir mecaz olduğunu dile getirmektedirler.⁶⁸² Farklı bir görüş olarak ayın yarılması, bir işin açıklık kazanması veya ortaya çıkması ya da ayın karanlık bir esnada doğmasıyla karanlığı yarması şeklinde yorumlanmakta ve Arap şiirinden de istişhadda bulunmaktadır.⁶⁸³

I.VI. Yıldızların Mahiyeti

Kur’ân-ı Kerîm’de necm kelimesi çoğuluyla birlikte toplam 13 yerde geçmekte⁶⁸⁴ mahiyetine ilişkin yıldızlara yemin edilmesi, yollarını onlar sayesinde bulmaları, yıldızlarla göğün süslenmesi, Allah’ın nurunun parlak bir yıldızla benzetilmesi ve necm manasında kullanılan şihâb, mesâbîh kelimeleriyle özel isim olarak bahsedilen Şi‘râ sözcüğü zikredilmektedir.

Battığı zaman delip geçen yıldızlara ve yerlerine yemin edilmesi,⁶⁸⁵ ayetlerde necm ve târik gibi isimlerle ifade edilmektedir. Sözlükte نجم kelimesi doğan yıldız

⁶⁷⁹ Buhârî, “Tefsîr”, 54/1.

⁶⁸⁰ Buhârî, “Tefsîr”, 54/1.

⁶⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 13/293.

⁶⁸² Mâtürîdî, *Te`vilâtü’l-Kur’ân*, 14/225-226; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 20/72; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te`vîl*, 5/164.

⁶⁸³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 20/73.

⁶⁸⁴ Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, 688-689.

⁶⁸⁵ en-Necm 53/1, et-Târik 86/1-3, el-Vâkıa 56/75.

manasına gelmektedir.⁶⁸⁶ Tefsirlerde tan yeriyle birlikte batan aslında sayıca çok olmakla birlikte Arapların tek bir yıldız olarak adlandırdığı Süreyyâ yıldızı kastedilmektedir.⁶⁸⁷ Kimilerine göre altısı görünüp biri gizli olan yedi yıldız topluluğu olarak tanımlanmakta kimileri ise Hz. Peygamber'in Süreyyâ yıldızında on bir yıldız gördüğünü dile getirmektedir.⁶⁸⁸ Bazı müfessirler, Araplardan bir topluluğun taptığı Zühre (Venüs) yıldızının veya şeytanın taşlandığı yıldızın kastedildiğini bazıları ise yıldızların kıyamet gününde döküleceği vakti⁶⁸⁹ ifade ettiğini dile getirmektedir. Hangisi olduğu fark etmeksizin genel olarak necmden yıldızların kastedilmesi, insanların başlarına gelen her şeyi, bolluğu darlığı, fayda ve zararı yıldızlara bağlamaları neticesinde onları yaratanın Allah olduğu vurgulanmakta ve ayetin devamında zikredilen Hz. Muhammed'in sapıtmamış ve yolunu kaybetmemiş olduğu ifade edilmektedir.⁶⁹⁰ Bir başka açıdan yıldız ile Hz. Muhammed kastedilmekte ve batması ise Miraç gecesi semâdan yere indiği zaman şeklinde yorumlanmaktadır.⁶⁹¹ Akıp gitmekte olan yıldızla yemin edilmekte ve necm kelimesine Kur'ân, heva kelimesine Kur'ân'ın inmesi yorumunu yapanlar için ayetin manası "İndiği zaman Kur'ân'a yemin olsun ki" anlamına gelmektedir.⁶⁹² Necm ile Kur'ân'ın kastedildiği ve parça parça veya peyderpey indirilmesine yemin edildiği⁶⁹³ yorumlarına ek olarak sapı ve gövdesi olmayan bitki manasını verenlere göre bitkinin toprağa düşüp yükselmesine yemin edildiği⁶⁹⁴ şeklinde tefsir edilmekte ve çeşitli ayetlerle⁶⁹⁵ desteklenmektedir.

Delip geçen yıldız olarak tanımlanan ayetin öncesinde Târik'a yemin edilmektedir. Sözlükte yolda yürüyen anlamına gelen طارق kelimesi, örfte gece gelen manasında kullanılmakta ve sadece gece görünmesinden dolayı yıldızda da bu isim

⁶⁸⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 483.

⁶⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/6; Süyûtî, *ed-Dürri'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 14/7.

⁶⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/6.

⁶⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/7.

⁶⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 14/189-190.

⁶⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/7.

⁶⁹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 22/6.

⁶⁹³ Yahyâ b. Ziyâd Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî – M. Ali en-Neccâr (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 3/96; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 14/189.

⁶⁹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 22/174-176; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/7; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 5/157.

⁶⁹⁵ er-Ra'd 13/15.

verilmektedir.⁶⁹⁶ Tefsirlerde hangi yıldızın kastedildiğine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi müfessirler, bunun yedinci semâda bulunan Zuhâl (Satürn) veya Ülker yıldızı olduğunu yahut da oğlağın kastedildiğini⁶⁹⁷ ifade ederken kimi müfessirler de bunun sabah yıldızına, şeytanın taşlandığı⁶⁹⁸ veya gece parlayıp gündüz gizlenen⁶⁹⁹ yıldızla işaret ettiğini belirtmektedir. Ayetin devamında delip geçen olarak açıklanmakta ve bunun için ثاقب kelimesi kullanılmaktadır. Sözlükte bu kelime, aydınlığı ve ışığıyla üzerine düştüğü her şeyi delen yakıcı, aydınlatıcı anlamına gelmektedir.⁷⁰⁰ Tefsirlerde bu kelime ışık, alev ve hararet saçması,⁷⁰¹ akarak şeytanları yakan⁷⁰² şeklinde açıklanmaktadır.

Yıldızların yerlerine yemin edilmesi ise düştükleri ve battıkları, konaklama yerleri,⁷⁰³ menzilleri,⁷⁰⁴ yörüngelerinde devam ederken geçtiği noktalar, akıp gittiği yerler⁷⁰⁵ şeklinde yorumlanmakta ve tesiri yok olmayan bir müessirin varlığına işaret ettiği⁷⁰⁶ dile getirilmektedir. Bunların dışında Kur'ân'ın kısım kısım indirilmesi⁷⁰⁷ veya muhkem ayetleri⁷⁰⁸ olarak tefsir edenler de bulunmaktadır.

Yıldızların mahiyetine ilişkin bir diğer konu insanların hizmetine sunulması olup kara ve denizin karanlıklarında yollarını onunla bulmaları ayetleri⁷⁰⁹ müfessirler tarafından Allah'ın kudretini beyan ettiği,⁷¹⁰ yıldızların semâya süs, şeytanları taşlama ve yol bulmak için yaratıldığı⁷¹¹ şeklinde izah edilmektedir. Yıldızların hangileri olduğu konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte Oğlak takım yıldızı, Ferkadân⁷¹²

⁶⁹⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 303.

⁶⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 22/201.

⁶⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 22/202-203.

⁶⁹⁹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 15/348; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 17/156.

⁷⁰⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 79.

⁷⁰¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 22/203-204.

⁷⁰² Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 24/289; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 14/316.

⁷⁰³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 20/218.

⁷⁰⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 5/182.

⁷⁰⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 22/361.

⁷⁰⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 5/182.

⁷⁰⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 22/359; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 20/219.

⁷⁰⁸ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 14/220.

⁷⁰⁹ el-En'âm 6/97, en-Nahl 16/16.

⁷¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 8/469; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 5/153.

⁷¹¹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 6/149.

⁷¹² Kuzey kutup yıldızı ile onun yanında onun gibi sabit diğer yıldızlar.

veya Süreyyâ yıldızı⁷¹³ olduğunu zikreden müfessirlerin yanı sıra belli bir yıldız olmayıp genel olarak yıldız cinsi⁷¹⁴ olduğunu savunan müfessirler de mevcuttur. Bunun yanı sıra ayetteki zamirden Kureyş'in kastedildiği, seyahatleri sırasında yön belirleme ve yol bulmada meşhur olduğu, ayette yıldızın önce zikredilmesinin tahsis manasına ve devamındaki 'onlar' hitabının özellikle belirtilmesinin Kureyş'e bir karine olduğu dolayısıyla ibret alma ve şükretme hususunda öncelikle onlara elzem ve vacip⁷¹⁵ olduğu ifade edilmektedir.

Dünya semâsının yıldızlarla⁷¹⁶ kandillerle⁷¹⁷ süslenmesi ayetlerinde كوكب ve مصابيح kelimeleri kullanılmaktadır. كوكب kelimesi sözlükte yıldız manasına⁷¹⁸ gelmekteyken مصباح kelimesinin çoğulu olan مصابيح sözcüğü, sözlükte lamba veya lambanın konulduğu yer anlamında olmakla birlikte ayetlerde yıldızlar olarak geçmektedir.⁷¹⁹ Tefsirlerde aydınlık saçan yıldız,⁷²⁰ hem semânın süsü hem de şeytanlardan koruyan vasıtalar,⁷²¹ lambaların karanlıkları ışıması gibi geceleri aydınlatan yıldızlar⁷²² şeklinde yer almaktadır. Ayetlerde مصابيح kelimesinin yer almasını ise bazı müfessirler Allah'ın yeryüzündeki güzel manzarasını göktekiyle değiştirip üstün kıldığı,⁷²³ lambaların azametine işaret ettiği⁷²⁴ şeklinde yorumlamaktadırlar.

Allah'ın nurunun inciye andıran bir yıldız⁷²⁵ benzetilmesi ayetindeki kevkeb kelimesini müfessirler büyük bir yıldız,⁷²⁶ ışık saçan parlak yıldız⁷²⁷ veya başta Zühre yıldızı⁷²⁸ olmak üzere toplamda beş yıldız olan Utarid (Merkür), Müşteri (Jüpiter),

⁷¹³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 12/305-306.

⁷¹⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 3/222.

⁷¹⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 3/222-223.

⁷¹⁶ es-Sâffât 37/6.

⁷¹⁷ Fussilet 41/12, el-Mülk 67/5.

⁷¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/721.

⁷¹⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 273.

⁷²⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 18/400.

⁷²¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 20/394.

⁷²² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 5/229.

⁷²³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 15/293.

⁷²⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 5/229.

⁷²⁵ en-Nûr 24/35.

⁷²⁶ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 11/68.

⁷²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 10/167.

⁷²⁸ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 11/69; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 15/258.

Behram (Merih), Zühal (Satürn)⁷²⁹ olarak açıklamaktadırlar. Işığında veya aydınlığında bir yıldız andırması gibi arılığı ve özündeki mükemmellikten dolayı bizatihi böyle olduğu kastedilmektedir.⁷³⁰ Diğer bir açıdan Rasûlullah'ın göğsü ya da müminin Kur'ânla aydınlanmış kalbi,⁷³¹ her türlü güzel hasletleri kendinde toplayan mümin⁷³² parlak bir yıldızla benzetilmekle birlikte cennet ehlinin ışıltılı parlayan yıldız gibi cenneti aydınlayacağı hadislerde geçmektedir.⁷³³

Yıldız işaret eden شهاب şihâb kelimesi, Kur'ân'da toplam beş ayette geçmekte⁷³⁴ bunların dördü yıldız anlamında⁷³⁵ kullanılmaktadır. Sözlükte yanan ateşten yükselen ve gökte beliren alev anlamına gelmektedir.⁷³⁶ Tefsirlerde ışık saçan⁷³⁷ lamba gibi parlayan⁷³⁸ yakıcı⁷³⁹ yıldız, aydınlatıcı ateş⁷⁴⁰ şeklinde yorumlanmaktadır. Bunlara ilaveten parçalanmış yıldız gibi görünen şey, esir tabakasına doğru yükselip alev alan buhar, meteor⁷⁴¹ yorumları da yapılmaktadır.⁷⁴² Kimi müfessirler ilgili ayetin öncesinde geçen burûc kelimesinin yıldız manasına geldiği ve devamında gelen şihâb kelimesinin onun sıfatı olduğu şeklinde değerlendirmektedirler.⁷⁴³

Kur'ân-ı Kerîm'de tek bir yerde özel isim olarak zikredilen Şi'râ yıldızı⁷⁴⁴ müfessirler tarafından çok sıcak zamanlarda el-Cezvâ'dan sonra doğan aydınlık yıldız⁷⁴⁵ veya Süheyl yıldızının kız kardeşleri olarak adlandırılan ve el-Ğumeysa'ya

⁷²⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/170.

⁷³⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/258.

⁷³¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 17/301-302.

⁷³² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/168.

⁷³³ Detaylı bilgi için bkz: Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 10/170.

⁷³⁴ Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 388.

⁷³⁵ el-Hicr 15/18, es-Sâffât 37/10, el-Cin 72/8-9.

⁷³⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 267.

⁷³⁷ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 2/426; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/188; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/19.

⁷³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 14/31.

⁷³⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/286.

⁷⁴⁰ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 3/602.

⁷⁴¹ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 15/21.

⁷⁴² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 5/6.

⁷⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/17; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 8/596-597; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/186-190; Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 2/426.

⁷⁴⁴ en-Necm 53/49.

⁷⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/62; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 14/55; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13/282; Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 4/166.

göre daha parlak⁷⁴⁶ olan cahiliye Araplarının taptığı yıldız⁷⁴⁷ olarak açıklanmaktadır. Ayette özellikle Şi‘râ’nın zikredilmesi, bu yıldıza ibadet eden Himyer ve Huzaalılarını yanı sıra peygamberin soyundan olan Ebû Kebşe’nin putlara tapmada Kureyş’e muhalefet etmesini, peygamberin müşriklere karşı gelerek Allah’a davet etmesine benzetmelerinden ötürü peygambere Ebû Kebşe’nin oğlu diye hitap etmeleri gibi bu yıldıza tapan veya tapmayıp tazim göstererek kâinattaki etkisine inananlara karşı Şi‘râ’nın rabbi olduğunu hatırlatmadır.⁷⁴⁸

I.VII. Yıldızların Kıyamet Esnasındaki Durumu

Kıyamet esnasında yıldızların alacağı durum Kur’ân-ı Kerîm’de ışığının sönmesi, dökülmesi ve dağılıp saçılması şeklinde tasvir edilmektedir. Müfessirlerin bu betimlemelere ilişkin görüşleri detaylıca izah edilecektir.

Necmin ışığının söndürülmesi,⁷⁴⁹ dökülmesi,⁷⁵⁰ dağılıp saçılması⁷⁵¹ طمس, انكدر ve انتشار fiilleriyle ifade edilmektedir. Sözlükte طمس bir şeyin izini silip yok etmek, kör etmek anlamındadır.⁷⁵² كدر kök anlamı itibarıyla bulanıklık, can sıkıntısı, üzüntü manasına gelmekteyken bundan müştak انكدر bir şeyin darmadağın olmasından meydana gelen bir çeşit değişme, bir topluluğun dağınık olarak bir şeye yönelmesi manasındadır.⁷⁵³ نشر bir şeyi yaymak ve dağıtmak anlamına gelirken bundan türeyen انتشار saçıp savrulmak anlamındadır.⁷⁵⁴

Yıldızların ışığının söndürülmesi, aydınlıklarının kitabın silinmesi gibi silinmesi,⁷⁵⁵ dağılması,⁷⁵⁶ parlak iken kararması⁷⁵⁷ şeklinde tefsir edilmektedir.

⁷⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 20/62; Beyzâvî, *Envârü‘t-tenzîl ve esrârü‘t-te‘vîl*, 5/162.

⁷⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 20/62; Süyûtî, *ed-Dürrü‘l-menşûr fi‘t-tefsîr bi‘l-me‘şûr*, 14/55; İbn Kesîr, *Tefsîru‘l-Kur‘âni‘l-Azîm*, 13/282; Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü‘l-kebîr*, 4/166; Mâtürîdî, *Te‘vîlâtü‘l-Kur‘ân*, 14/217.

⁷⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 20/62; Beyzâvî, *Envârü‘t-tenzîl ve esrârü‘t-te‘vîl*, 5/162.

⁷⁴⁹ el-Mürselât 77/8.

⁷⁵⁰ et-Tekvîr 81/2.

⁷⁵¹ el-İnfîtâr 82/2.

⁷⁵² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 307.

⁷⁵³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 426-427.

⁷⁵⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 482.

⁷⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, 21/499.

⁷⁵⁶ Mâtürîdî, *Te‘vîlâtü‘l-Kur‘ân*, 16/339.

⁷⁵⁷ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü‘l-kebîr*, 4/543.

Yıldızların dökülmesi, müfessirler tarafından ‘düşmek’ anlamında yorumlanmakta bu konuda şu rivayetler esas alınmaktadır: Ebû Salih’in İbn Abbas’tan rivâyetle Rasûlullah buyurdu ki: “O gün semâda yere düşmedik hiçbir yıldız kalmayacaktır. Öyle ki yedinci yerde bulunanlar en üstte bulunan arzın başına gelen ve ona isabet edenlerden korkup dehşete kapılacaklardır.” ed-Dahhak’ın İbn Abbas’tan şöyle dediği rivâyet edilmektedir: “Yıldızlar ardı arkasına düşecektir. Yıldızlar semâ ile arz arasında nurdan zincirlerle asılı kandillerdir. Bu zincirler de nurdan meleklerin elindedir. Sûr’a birinci defa üfürüleceğinde yerde ve gökte bulunan herkes ölecek. İşte bu yıldızlar etrafa dağılacak ve meleklerin ellerinden zincirler peş peşe düşecek, çünkü onları tutanlar ölmüş olacaktır.”⁷⁵⁸ Ubey b. Kâb’dan nakille: “Kıyamet kopmadan önce altı alamet görülecektir. İnsanlar çarşı pazardayken güneşin ışığı birden kaybolacak yine onlar bu haldeyken yıldızlar birden dökülverecek...”⁷⁵⁹ Kimi müfessirler yıldızların dökülmesini dağılması, düşmesi, değişmesi, gökten yeryüzüne atılması,⁷⁶⁰ izlerinin yok edilmesi⁷⁶¹ şeklinde yorumlarken kimileri ise yerinden sökülüp sağa sola saçılması,⁷⁶² önce ışığının gitmesi ardından darmadağın olup yok olması⁷⁶³ şeklinde tefsir etmektedir. Yıldızların dağılıp saçılması ayeti ardı arkasına düşmesi,⁷⁶⁴ gökler için bir süs niteliğinde olan yıldızların göklerin yarılıp darmadağın olmasıyla süse ihtiyacının kalmaması⁷⁶⁵ şeklinde yorumlanmaktadır.

Sonuç olarak Klasik Tefsirlerde Gök Cisimleri başlığı altında gök cisimlerinin yaratılışı, mahiyeti ve özellikleri, gök cisimlerinin kıyamet esnasındaki durumları müfessirlerin ayetleri tefsir etmede kullandıkları Kur’ân ve sünnet metodu ve hadis rivâyetlerindeki nakillerin sıhhati mercek altına alınmıştır.

⁷⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 22/94.

⁷⁵⁹ Taberî, *Câmi‘ u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 24/128; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 14/259.

⁷⁶⁰ Taberî, *Câmi‘ u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân*, 24/132-133; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 14/259.

⁷⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 22/94-95.

⁷⁶² Süyûtî, *ed-Dürrü’l-menşûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, 15/258.

⁷⁶³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 17/66; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 22/95.

⁷⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 22/120; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 14/274.

⁷⁶⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 17/87.

II. MODERN TEFSİRLERDE GÖK VE GÖK CİSİMLERİ

Bu bahiste bilimsel veriler mihverinde görüş beyan eden müfessirlerin yaklaşım tarzları ele alınacaktır. Kanıtlanmış olsun ya da olmasın söz konusu bulgulara dayanarak ileri sürülen deliller, belli bir mantıki çerçevede incelenecek akabinde müfessirlerin, ilk dönem müelliflerine yaptıkları eleştiriler izah edilmeye çalışılacaktır. Bir önceki bölümde olduğu gibi bu bölümde de semânın yaratılışı, semâ, şems, kamer ve yıldızların mahiyeti ile kıyamet esnasında alacağı durumlar ilgili ayetler ekseninde incelenecektir.

II.I. Semânın Yaratılışı

Bu başlıkta, semânın sudan yaratılması, duman halinde olması ve yoktan yaratılması konuları ilgili ayetler çerçevesinde bilimsel verilerden hareketle müfessirlerin görüşleri değerlendirilecektir.

Semânın sudan yaratılması⁷⁶⁶ konusunda müfessirlerin farklı görüşlerinin olduğu görülmektedir. Kimi müfessir, ilgili ayette kastedilen suyun parantez kabilinden cevap olsun diye ifade edilmiş bir soru cümlesi olduğunu dile getirdikten sonra suyun türüyle ilgili bir netlik olmadığını belirtmekte ve suyla kastedilenin herkesin bu isimle tanıdığı bir sıvı olma ihtimalinden bahsederek maddenin şimdiki haline dönüşmeden önceki akışkan durumunu simgelediği ihtimali üzerine durmaktadır.⁷⁶⁷ Kimi müfessirler ise önceki bölümde zikredilen rivayetleri ele aldıktan sonra arşın göklerden ve yerden daha büyük olmasına rağmen su üzerinde bulunması, altında bir direk ve üstünde bir bağ olmaksızın yedi kat göğün üzerinde durması gibi öncülleri sıralayarak Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin mükemmel olduğuna dair bir delil olduğunu zikretmektedir.⁷⁶⁸ Bir başka açıdan dikkat çeken yorum ise ayette kastedilen zamana göre su kelimesinin farklı anlamlara gelebileceği yönündedir. Şayet bu zaman dilimi kâinatın yaratılışından önce ise su kelimesinin burada bir istiarenden ibaret olduğunun ve mahiyetinin bilinemeyeceğinin sonucu çıkmaktayken kâinatın ilk

⁷⁶⁶ Hûd 11/ 7.

⁷⁶⁷ Ebü'l-A'îlâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Şur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 2/376.

⁷⁶⁸ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 17/194-195.

yaratılış aşamasının kastedilmesi halinde dünyadaki su kavramına çok benzerlik arz edeceği şeklindedir. Çünkü kâinatın sıfır hacim ve sonsuz yoğunlukta, trilyonlarca derece sıcaklıkta bir kozmik çorbadan yaratılmış olduğu ve daha sonra da adım adım atom parçacıklarının inşa edildiği bugün bilim dünyasının ortak kanaatidir. Kâinatın dörtte üçünün hidrojen olduğu hesaplanmakta, hidrojenin ise suyun hammaddesi olduğu, kâinatın uzun çağlar boyunca ağırlıklı olarak hidrojen üzerinde tecelli eden ilahî irade ile şekillendiğini ve suyun hammaddesi ile göklerin ve yerin yaratılarak bugünkü halini aldığı yorumlanmaktadır. Şayet ayetteki ibâre “yerin yaratıldığı” zamana işaret etmekteyse o zaman dünyadaki bilinen suya daha da yakınlaşmış olduğu görülmektedir. Bu üç durumda da suyun yaratılışının önemi aşikâr olduğu müşahade edilmektedir. Arş ve su kelimesi arasındaki ilişki Allah’ın kudret ve hâkimiyetinin açık bir tezahürüdür. Bu nedenle Allah’ın ilim, irade, kudret ve rahmetinin eserleri, bütün ihtişamıyla hayat üzerinde kendilerini göstermekte ve hayatın suya bağlı olduğu apaçık bir gerçeğe ortaya çıkmaktadır.⁷⁶⁹ İlk insan olan Hz. Adem’in sıvı yapışkan bir balıktan yaratılması hayatın suda başladığına dair büyük bir ipucu vermektedir.⁷⁷⁰

Farklı açıdan bazı müfessirler, görüşlerini Tevrat’tan getirdikleri şu delillerle desteklemektedir:⁷⁷¹ “Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu; ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı; ve Allah’ın ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu.”⁷⁷² Buna karşın kimi müfessirler söz konusu ayeti, “sünnetullah” çerçevesinde değerlendirerek semâ ve arzın ilk yaratılış günlerinde ilahî saltanatın adetsiz cereyan ettiğini ve daha sonra nazil olan “sonra arş üzerine istiva etti” ayeti ekseninde düzenli tecellilerle saltanatını sürdürdüğünü yani Allah’ın yaratılışla ilgili kanun ve kurallarının ancak yaratılıştan sonra açığa çıktığını iddia etmektedir.⁷⁷³ Burada müfessire ilk yaratılıştan sonra meydana gelen kural dışı ve mucizevi olayların mevcut olması gibi eleştiriler yöneltilebilir. Müfessirin bu tarz eleştirileri göz önünde bulundurduğu düşünülmektedir. Öyle ki müfessir, görüşlerinin devamında bu

⁷⁶⁹ Ömer Çelik, *Hakk’ın Dâveti Kur’ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 2/468.

⁷⁷⁰ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1987), 6/2801.

⁷⁷¹ Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri* (İstanbul: Milliyet, 1995), 3/1269; Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadîş* (Kahire: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2000), 3/506.

⁷⁷² *Kitabı Mukaddes: Tevrat, Zebur, İncil* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2014), Yar.1/1-2.

⁷⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4/520-521.

durumun henüz hiçbir tabiat kanununun bulunmadığı durumla büyük bir fark olduğunu, ilk yaratılış esnasında evrenin sırf bir tufan halinde olduğunu dile getirdikten sonra “arşı su üstündeydi” ifadesinin sözlük anlamının değil kinaye yoluyla ifade edilmek istediği mecaz anlamının alınması gerektiğini belirtmekte ve böyle anlamının tüm yönlerden uyum sağlayacağını vurgulamaktadır.⁷⁷⁴ Müfessir, görüşlerinin akabinde ilgili konunun hakikat anlamında olmadığını göstermek amacıyla yaratılış sırasında suyun bilfiil mevcut olması gerekmediğini ancak suyun özellikle seçilmiş olmasında suyun önemine işaret eden bir incelik ve nüktenin bulunduğunu ve “*Biz her canlı şeyi sudan yarattık*”⁷⁷⁵ ayetinde suyun faydalarını düşünmeye sevk eden bir işaret olduğunu ifade etmektedir.⁷⁷⁶ Bir başka açıdan ilgili ayetteki canlı maddenin özü olan suyun aslında Fussilet Sûresinin 11. ayetinde ifade edilen duman, rüzgâr metni veya gaz bulutu olduğu, bunun da astronomi biliminin nebula, sedîm teorisiyle örtüştüğü iddia edilerek şu ayetle desteklenmektedir:⁷⁷⁷ “*İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi?*”⁷⁷⁸

Kimi müfessir anâsır-ı erbaadan biri olan bu suyun fonksiyonunu belirterek üç görüntüsünü zikretmektedir. Ona göre mutedil olandan hayvanlar su içmekte bitkiler sulanmakta bu da sıcaklığın normal olduğu halde gerçekleşmektedir. Sıcaklık belli bir dereceye indiğinde kar veya buz, sıcaklık arttığında buhar, yoğunlaştığında sis ve pus olmaktadır. Başka bir şey karıştığında ise duman adını almaktadır.⁷⁷⁹ Buna ilaveten müfessir arşın, maddi duyularla idrak edilemeyecek gayb âleminde olduğunu ve bu sebeple onu kavramanın mümkün olmadığını dile getirdikten sonra bunu beşerî ölçü ve düşünceyle tevile kalkışanların ne kadar cahil olduğunu zikrederek şiddetle eleştirmektedir.⁷⁸⁰ O halde müfessire göre ayetin ibaresi yaratılmış olan arşın söylendiği gibi şimdi suyun üzerinde olduğunu ifade etmemekte, böyle şeyleri haber vermenin o dönem için faydası olsa bile arşın manası göz önünde bulundurulduğunda

⁷⁷⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/521.

⁷⁷⁵ el-Enbiyâ 21/30.

⁷⁷⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/521.

⁷⁷⁷ Daha detaylı bilimsel açıklamalar için bkz: Muhammed Mahmud Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: İlim Yayınları, ts.), 3/94-95; Vehbe Zühaylî, *Tefsîrû'l-Münîr* (Kudüs: Dâr'ul Fikr, 2009), 6/328-329.

⁷⁷⁸ el-Enbiyâ 21/30.

⁷⁷⁹ Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr* (Mısır: Matbaatü'l-Menar, 1353), 12/18.

⁷⁸⁰ Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 1353, 12/16.

faydası geri planda kalmaktadır. Müfessir görüşlerin akabinde arş izahının antropoloji, biyoloji ve astronomi bilimleriyle uyuştüğunu, eski astronomi biliminin prensiplerine ve peşin kabullere dayanan medeni toplumlarca malum olan bilgilere ise tamamen zıt olduğunu aktararak cümlelerini sonlandırırken bu tespitlerin her zaman ve mekânda ortaya çıkan Kur’ân’ın enteresan verilerinden sayıldığının altını çizmektedir.⁷⁸¹ Kimi müfessir ise ayetteki suyun semâ ve arz yaratılmadan önce dönen yayılmış bir duman olduğunu iddia etmektedir. Yaratılmadan önceki boşluğun güneş sistemini oluşturduğunu dile getirerek bilim adamlarının âlemde kendi etrafında dönen altmış bin toz gözlemlediğini ve şimdiki güneş ve gezegenler gibi bunların da seneler sonra oluşacak güneş ve gezegenler olacağını daha sonra sırayla önce gezegenler en son güneş olmak üzere her şeyin yok olacağını zikrettikten sonra Klasik Tefsirlerde Gök Cisimleri bölümünde bahsedilen hadis rivâyetlerinin sırrının bu olduğunu getirdiği bilimsel örneklerle delillendirmektedir.⁷⁸² Müfessirin yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda günümüz bilim dünyasına yakın örnekler sunduğu gözlemlenmektedir.

Günümüz bilimsel tefsir öncüleri, suyu oluşturan 2 hidrojen + 1 Oksijen bileşiminin Kur’ân’ın nazil olduğu çağda insanların bu iki gazdan bir şey anlayamayacaklarını buna karşın suyun herkes tarafından bilinebildiğini iddia ederek ilk yaratılan maddelerin suyu oluşturan gazlar veya gazlardan biri olabileceğini İbn Abbas’ın rüzgâr gövdesi/ rüzgârın sırtı rivâyetiyle desteklemektedir.⁷⁸³ Kur’ân’ın muhataplarının gaz kavramını bilmeyerek rüzgâr tabirini kullanmaları iddiası pek tutarlı olmasa gerektir. Çünkü burada “...Ne altında hava vardı ne üstünde hava vardı...” rivâyetiyle kastedilenin sadece Allah’ın mevcut olup ondan gayrı hiçbir şeyin mevcut olmadığı şeklindedir. Yine günümüz tefsir müellifleri tarafından sıvıların toparlanma ve yuvarlanma özelliğinin mevcut olduğu bu sebeple gök cisimlerinin şeklinin yuvarlak olmasında sıvı halde yaratılmasının etkili olduğu dile getirilmektedir. Evrendeki cisimlerin özünde sıvıdan katıya geçişin söz konusu olduğu bunun da yanardağ patladığında ilk olarak sıvı halde lav akıp sonrasında katılaşp

⁷⁸¹ Reşîd Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 1353, 12/17.

⁷⁸² Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 6/128-129.

⁷⁸³ Celal Yeniçeri, *Uzay ve Varlık Âyetleri Tefsiri İslam Açısından Kâinat ve İmkanları* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2005), 77.

taşlaşmasıyla örneklendirildiği görülmektedir.⁷⁸⁴ Arşın üstünde bulunan suyun mahiyetine ilişkin pek çok görüş ileri sürülmektedir. Bir kısmı bu suyun, ölüleri diriltecek hayat suyu olduğunu bir kısmı tüm canlılar için hayat kaynağı olan anâsır-ı erbaadan biri olduğunu ifade ederken kimileri mahiyetinin yalnızca Allah tarafından bilineceğini kimileri de mecazi manada olduğunu iddia etmektedir.⁷⁸⁵

Semânın duman halinde olması⁷⁸⁶ ayetine ilişkin kimi müfessirler, önceki bölümde İbni Abbas'tan nakledilen sudan duman çıkıp köpüğe dönüşmesi rivayetinin Kur'ân'da mevcut olmadığını bu yüzden de doğru ve sağlam bir delil kabul edilemeyeceğini dile getirmekte ve Tevrat'ta yer alan “Allah gökleri karanlık parçalardan yaratmıştır” ifadesinin ise makul olduğunu belirtmektedir.⁷⁸⁷ Bu görüşünü ise ışık alanı içinde oturan kimsenin karanlıkta oturan kimseyi göremeyeceğini fakat karanlıkta oturan kişinin ışığın içinde oturması da havayı da aydınlık göreceği örneğiyle desteklemektedir. O halde karanlığın, havanın sıfatı olması durumunda bakan kişilerin durumuna göre farklılık arz etmemesi bilakis karanlığın ışıksızlıkla sabit olması gerektiğini ifade etmektedir. Allah Teâlâ, ışığı yaratmadan önce bölünmeyen cüzleri yaratmasıyla onlarda nirsuzluk, karanlık mevcut olmakta ve onları bir araya getirerek gökler, yıldızlar, güneş ve ayı yaratıp daha sonra onlara ışık sıfatı halkederek aydınlatmış olmaktadır. Böylece güneş ve ay yaratılmadan önce karanlık sabit olmakta ve onlara “duhân-duman, buhar” vasfının verilmesi yerinde olmaktadır. O zaman duhân, ‘bu birine bitişmemiş, ışıksız, ayrı ayrı parçalar’ manasıyla örtüşmektedir.⁷⁸⁸ Tefsirlerde duman kelimesi, ilk maddenin yaratıldığı hal veya yeryüzünün gökyüzünden ayrıldığı esnada ateş halinde olması ve sonra bu ateşten semâya doğru duman halinde gazların püskürmesi,⁷⁸⁹ Allah'ın suyu yarattıktan sonra rüzgâr gönderip duman çıkarması ya da yeri yarattıktan sonra ateş gönderip duman yükselmesi⁷⁹⁰ şeklinde izah edilmektedir. Günümüz tefsir ehli dumanı kâinatın şekillenmesinden

⁷⁸⁴ Anadolu İlahiyat Akademisi, “‘Hûd Sûresi’ (1-24) Ayetlerin Tefsiri”, YouTube (11 Ekim 2017), 57:15-59:34.

⁷⁸⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Arş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1991), 3/406-409.

⁷⁸⁶ Fussilet 41/11.

⁷⁸⁷ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 27/101.

⁷⁸⁸ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 27/101.

⁷⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/548.

⁷⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 7/245.

önceki madde,⁷⁹¹ maddi unsurların kaynağını teşkil eden asal bir element olarak görülen hidrojen gazı,⁷⁹² bu gazın oluşturduğu enerji bulutu⁷⁹³ veya sudan sonraki ikinci aşama⁷⁹⁴ şeklinde yorumlanmaktadır.

Göklerin ve yerin yaratılması hususunda خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ifadesine dair kimi müfessirler takdir etmek anlamından hareketle Allah'ın bütün kâinata ulaşan ve her şeyde geçerli olan ilim sıfatına işaret ettiği bunun yanı sıra malumatı varlık âlemine girmeden önce bildiği, Kudret isminin tecellisi olarak gökleri ve yeri yarattığını ifade etmektedirler.⁷⁹⁵ Kimi müfessir ise hâlıkın tekvinle inşa edilmiş takdir ve tesviye manasının olduğunu bunun yanı sıra yaratılanın her yönünü, özel kaderini yoktan var ve takdir eden öncü bir ilim ve ister bir maddeden isterse madde olmaksızın yapan ve düzen veren anlamına geldiğini dile getirmektedir.⁷⁹⁶ Diğer bir yönden bazı müfessirler ayette müşrikler için 'semâ ve arzın yaratıcısının Allah olduğunu kabul edip nasıl başka tanrılara tapar, secde edersiniz ve kurban keser yardım dilersiniz' diyerek bir seslenme olduğunu öne sürmektedir.⁷⁹⁷

Kur'ân'da gökler ve yerin yaratılmasına ilişkin bir diğer ayette geçen فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ifadesidir. Müfessirler gökler ve yeri varlık âlemine çıkararak,⁷⁹⁸ yoktan yaratan,⁷⁹⁹ halk (yaratma) manasının ikinci cüz'ü, bilfiil olarak ilk icat ve var eden; hem yapıp yaratan hem de muhtaç olunan tüm ihtiyaçları bahşeden⁸⁰⁰ ve göklerin

⁷⁹¹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 5/181.

⁷⁹² Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 972.

⁷⁹³ Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri*, 4/332. Detaylı olarak bkz: 11. âyette geçen دخان (duhân), sözlükte "duman" anlamına gelmektedir. Tefsirlerde bu kelime "su buharı" olarak izâh edilmektedir. Günümüz ilmî gelişmeleri ışığında "hidrojen gazı" olarak yorumlanmaktadır. İşte kâinatın başlangıcını teşkil eden madde budur. Cenâb-ı Hak önce bu maddeyi yaratmış, bundan da tüm kâinatı var etmiştir. Bilim adamlarının izahına göre, gök cisimleri gazların yoğunlaşması ile yaratılmıştır. Önceleri uzayı dolduran gayet sıcak bir gaz bulutu vardı. Bu gaz kütlelerinin parça parça yoğunlaşp sıkışmasıyla yıldızlar meydana geldi. Kâinatta hala bir kısım yıldızlar doğarken bir takımları dağılmakta ve başka yıldızlar tarafından yutulmaktadır. Aslında yaratılışın başlangıcını teşkil eden bu gazın hadsiz hesapsız güçteki bir enerji bulutu olduğu anlaşılmaktadır. Zaten maddenin de enerjinin yoğunlaşmasından oluştuğu artık bilinmektedir. İşte Kur'ân'ın beyanına göre gök cisimleri, duman görünümündeki bu gaz (enerji) bulutundan yaratılmıştır.

⁷⁹⁴ Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, 54.

⁷⁹⁵ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 12/154.

⁷⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/379.

⁷⁹⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1/533.

⁷⁹⁸ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 13/61.

⁷⁹⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/367.

⁸⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/396.

halkedildiği ana madde olan dumanı yarmak suretiyle yaratan⁸⁰¹ şeklinde yorumlamaktadırlar. Diğer bir yönden kimi müfessirler, kendinde yarma, parçalama ve telifin meydana geldiği bir terkiyle mucidi ve var edeni olması, kelimenin aslı olan yarmak anlamından hareketle ıslah ve ifsat halinde olması,⁸⁰² kudret sıfatına dair bir işaret olup Rab ve Mürebbi olması⁸⁰³ şeklinde tefsir etmektedirler. Günümüz Kur’ân araştırmacıları, ilgili ayetleri ‘yarıp bölerek yaratan Allah’ şeklinde tercüme etmekte, bu ifadenin yedi ayrı surede geçtiğini ve bu şekilde bir bölünmeyle yedi semâ ve arzın oluştuğuna dair bir işaret sayıldığını iddia etmektedir. Gökler için kullanılan bu fiilin sadece kütle halinde bölünüp ayrılma olarak görülmemesi bilakis madde bölünmesi olarak ele alınması gerektiği ifade edilmektedir. O halde Kur’ân’da geçen فَطَّرْ ifadesinin hücre ve molekülleri bölüp çeşitlendirme, çoğaltma ve bir şeyden diğerini yaratma olarak düşünülmesinin daha doğru olacağı ileri sürülmektedir.⁸⁰⁴

Gökler ve yerin eşsiz yaratıcısı olan بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ifadesine yönelik müfessirler, misali bulunmaksızın var eden⁸⁰⁵ ulvi ve süfli âlemde hiçbir şey yokken benzersiz meydana getirip yaratan ve onun varlığı olmadan yokluğun meydana gelmesi mümkün olmayan yüce yaratıcı⁸⁰⁶ şeklinde tefsir etmektedirler. Kimi müfessirler Bedî‘ sıfatının mübalağa anlamını içerdiği ve Allah’ın bir şeyi yapmazken dahi, yaratmanın O’nun şanından olan bu sığata müstahak olduğunu dile getirmektedir.⁸⁰⁷ Bunun yanı sıra kimi müfessirler ise gökleri ve yerin örneksiz yaratılmış olmasının, baştan sona dengi ve benzeri bulunmayan tek ve emsalsiz yaratıcının semâ ve arz değil onların eşsiz yaratıcısının Allah olduğuna dikkat çekmektedir. Öyle ki burada semâ ve arzın izafi güzellikleri benzersiz bir yaratıcının varlığına, sanatın sanatkârına ya da malulün yapıcı illetine delaleti gibi nisbi ve intikali bir delili veya alameti olduğunun anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır.⁸⁰⁸ Öte yandan günümüz tefsir ehlinin bazıları ilgili ayetleri gökleri, yeri ve bütün evreni Allah’ın bir asıl, kaynak ya da kendi zatından veya parçasından çıkarmadığının bilakis

⁸⁰¹ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr* (Mısır: Matbaatü'l-Menar, 1367), 7/563.

⁸⁰² Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 12/178.

⁸⁰³ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 12/154.

⁸⁰⁴ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 62.

⁸⁰⁵ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 13/124; Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 1367, 7/649.

⁸⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/481.

⁸⁰⁷ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 4/27.

⁸⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/482.

yoktan yarattığının delili saymakla birlikte⁸⁰⁹ Bedî‘ kelimesinin bir şeyi alete, maddeye, zaman ve mekâna ihtiyaç duymadan eşsiz mükemmellikte yaratan anlamına geldiğini ve sadece Allah için kullanılabileceğini ifade etmekte, öncesindeki ayetlerde müşriklerin ileri sürdüğü Allah’ın birliğine aykırı düşen yakıştırmalardan münezzehtir olduğunu akabinde gelen ‘göklerin ve yerin eşsiz yaratıcı’ ifadesiyle tenzih gerekçesinin açıklandığını⁸¹⁰ zikretmektedir.

II.II. Semânın Mahiyeti

Klasik Tefsirlerde Gök cisimleri bölümünde zikredilen kategorik ayırım bu başlık altında modern verilerin, bilimsel ispatların ışığında ele alınacaktır.

Klasik tefsirler bölümünde bahsedilen ‘hubük’ kelimesi, bilimin ilerlediği dönemde müfessirler tarafından yıldızların yolları, yörüngeleri, burçları ve yıldızlarla gökte oluşan şekiller kastedilmekte,⁸¹¹ önceki bölümde delil olarak ileri sürülen ayetlerin aksine burada müfessirlerin, yıldızlarla süslü gök manasından hareketle “*Burçlu göğe yemin olsun ki ...*”⁸¹² ayetini, sağlamlığından ve kuvvetinden ötürü “*Dönüş sahibi olan göge....*”⁸¹³ ayetini delil getirdiği görülmektedir.⁸¹⁴ Birtakım bilimsel bulgulardan hareketle yol kelimesinin kara deliğe işaret ettiği ve bu yolların diğer âlemlere giden geçitler olduğu şeklinde farklı yorumlar da bulunmaktadır.⁸¹⁵ Ayeti siyak sibak ilişkisiyle değerlendiren bazı müfessirler ise gökyüzünün, yıldızların düzgün ve sağlam, üzeri menevişli bir kumaşa benzetilmiş olması ile onun genel manada tevhide delalet ettiği, yaratıcısının birlik ve kudretini gösterdiği uyum ve ahengin hatırlatılarak devamındaki ayette zikredilen ‘sözleri değişik olanlara’ bir yasaklamada bulunduğu ve görüş ayrılıklarının tevhide dönüştürülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁸¹⁶ Bir başka açıdan semânın yolları iki kısımda incelenmekte,

⁸⁰⁹ Komisyon, *Kur’an Yolu Tefsiri*, 1/196.

⁸¹⁰ Komisyon, *Kur’an Yolu Tefsiri*, 2/448.

⁸¹¹ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 28/197; Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/609-610.

⁸¹² el-Burûc 85/1.

⁸¹³ et-Târık 86/11.

⁸¹⁴ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 28/197.

⁸¹⁵ Fethullah Han, *Kur’ân ve Kâinat Ayetleri*, çev. Safiye Gülen, Oya Morçay (İstanbul: İnkılab, 1998), 37.

⁸¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/253.

gezegen yolu olarak özelleştirilen ilk kısımda ilim ve marifete götüren akıl yolunun makul olduğu, yıldız yolu olarak öne sürülen ikinci kısımda ise görünümü güzel, nakışlı elbise gibi gökyüzünün de yıldızlarla süslediği zikredilmektedir.⁸¹⁷

Göğün bina edilmesi ayetinde geçen yed /ﻱ kelimesi “*Davud’u o kuvvet sahibi zatı hatırla*”⁸¹⁸ ayetiyle ilişkilendirilerek aynı manada olduğu vurgulanmakta, “*Şüphesiz rızık veren güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah’tır*”⁸¹⁹ ayetiyle de kuvvet kudret anlamında olduğu teyit edilmektedir.⁸²⁰ Bir başka vecihte Allah’ın göğü bina etmesi, delili önce zikredilerek sanki “Siz, bizi bizzat tanımazsanız bunun vasıtası olan ve kendinden şüphe edilmeyen o süslü semâyı biz yaptık” sadedinde açıklanmakta bu da Allah’ın vahdaniyetinin ispatı şeklinde özetlenmektedir.⁸²¹ Genişletilmesi meselesinde ise pek çok görüş zikredilmektedir. Kudretinin genişliği şeklinde yorumlayanlara göre mevzubahis ayet “*Orada artık biz ne bir yorgunluk duyarız ne de bize bir bıkkınlık gelir.*”⁸²² ve “*Onun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır*”⁸²³ ayetleriyle desteklenmektedir.⁸²⁴ Zenginlik, nimet ve rızık vermedeki genişlik şeklinde tefsir edenlere göre “*...zenginin gücü yettiği kadar, fakirin gücü yettiği kadar...*”⁸²⁵ ayetiyle temellendirilmektedir.⁸²⁶ Genişletmekten kastın yerle gök arasının,⁸²⁷ yaratılanların yönetiminin genişliği,⁸²⁸ her an yaratmanın mevcut olduğu⁸²⁹ genişlik ve kudret sahibi,⁸³⁰ ve evrenin genişletilmesi⁸³¹ şeklinde yorumlanmaktadır. Nitekim modern bilimin insanlara sunduğu verilerden hareketle Dr. Hubble’in yıldız kümelerinin tamamının mesafelerine paralel biçimde artan bir hız ile birbirinden

⁸¹⁷ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 23/117.

⁸¹⁸ Sâd 38/17.

⁸¹⁹ ez-Zâriyât 51/58.

⁸²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/264.

⁸²¹ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 28/225.

⁸²² Fâtır 35/35.

⁸²³ el-Bakara 2/255.

⁸²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/265.

⁸²⁵ el-Bakara 2/236

⁸²⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, 14/150.

⁸²⁷ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’an ve i’râbüh*, 5/57; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, 14/150; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 23/119.

⁸²⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, 14/150; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, 8/41.

⁸²⁹ Çelik, *Hakk’ın Dâveti Kur’an-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri*, 4/548.

⁸³⁰ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 28/226.

⁸³¹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, 1071; Mehmet Yaşar Kandemir vd., *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur’an-ı Kerîm Meâli* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 2/1794; Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 112.

uzaklaştığını keşfettiği çalışması, evrenin genişlemesi adı altında Hubble kanunu olarak literatüre girmiştir.⁸³² Galaksi tayfinin kırmızıya doğru dizgesel hareket ettiği gözlemlenen kâinatın, güneş sisteminde birbirinden uzaklaştığı, sabun köpüğü ve balonun genişlemesi gibi genişlediği tespit edilmiştir.⁸³³

Göklerin ve yerin ağlamasıyla ilgili birkaç görüş öne sürülmektedir. Önceki bölümde zikredilen rivâyetlere ilaveten kelamın takdiri olarak izah edilmekte, muzafın hazfedilip ayetin manası “onlara ne melekler ne de müminler -kimse- ağlamadı. Tam aksine helak olmalarına sevindiler” şeklinde yorumlanmaktadır.⁸³⁴ Bir başka açıdan ayette ifade edilen lafzın hakiki manasının değil mecaz anlamının kastedildiği,⁸³⁵ kafirlerin toptan köklerinin kazınması dolayısıyla geride onlar için ağlayacak kimsenin kalmadığı⁸³⁶ şeklinde tefsir edilmektedir. Farklı bir yorum olarak ayetteki bu kalıbın kafirler için bir istihza edası taşıdığı, kendilerini büyük sanan kimselerin ölmelerine göğün ve yerin hiçbir zaman ağlamayacağı, bu kişilerin Allah katında hiçbir değerinin olmadığı, bu sözün ancak tahakküm ve alay için söylenmiş olabileceği ifade edilmektedir.⁸³⁷

Göklerin ve yerin orduları hakkında önceki bölümde dile getirilen yorumlara ek olarak tefsirciler, göklerdeki melekler, yerdeki canlılar ve cinler, gökten parçalar düşürme, yere batırarak imha etme gibi semâ ve arzla ilgili sebepler olarak açıklık getirmektedirler.⁸³⁸ Göklerin ve yerin ordularının Bedir ve Uhud’da gönderilen melekler⁸³⁹ olduğuna dair Ahzâb 33/9, Enfâl 8/9 ve Âl-i İmrân 3/124-125 ayetleri delil olarak öne sürülmektedir.⁸⁴⁰ Tüm bunların dışında Allah’ın onların bazısını bazısına musallat etmesi ve kimi zamanda aralarında sulh meydana getirmesi,⁸⁴¹ kafirlere azap etmesi için yanlarından ayrılmayan cehennem melekleri, müminleri cennete sokmakla

⁸³² Han, *Kur’ân ve Kâinat Ayetleri*, 34.

⁸³³ Kırca, *Kur’ân ve Fen Bilimleri*, 157.

⁸³⁴ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 21/15; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi’l-Gayb*, 27/247; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/72.

⁸³⁵ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi’l-Gayb*, 27/247; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 21/15.

⁸³⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 13/309.

⁸³⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi’l-Gayb*, 27/247; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 13/309.

⁸³⁸ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi’l-Gayb*, 28/81.

⁸³⁹ Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 4/266.

⁸⁴⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/536.

⁸⁴¹ Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 5/126; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 22/12; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/159.

görevli melekler⁸⁴² olarak yorumlanmaktadır. Ayetleri bütünlüğü içerisinde değerlendiren bazı müfessirler ise onun ordularının müminlerin kalbine indirdiği sekinet⁸⁴³ olduğu veya gökten ordunun değil azabın inmesi⁸⁴⁴ şeklinde yorumlamaktadırlar. Ayetin nüzul sebebine ilişkin bazı müfessirler, bir münafığın arkadaşına söylediği “Muhammed Allah’ın kendisini bağışladığını, düşmanlarına muzaffer kılacağını ve ona güçlü bir şekilde yardım edeceğini iddia ediyor. Onun düşmanlarının sayısı pek çoktur. Nerede İranlılar ve Rumlar? Onlar sayıca çok fazladır.” sözünden ötürü indiğini dile getirmektedirler.⁸⁴⁵

II.III. Semânın Kıyamet Esnasındaki Durumu

Evrenin yaratılışı gibi yok oluşu da bilim ile Kur’ân’ın örtüştüğünü göstermektedir. Kaos ve karmaşayla meydana gelecek ve her şeyi dehşet biçimde etkileyecek olan kıyamete dair astrofizik ve kozmoloji biliminin verileriyle Kur’ân-ı Kerîm’in benzeşmesi, pek çok bilim adamı tarafından mucize olarak değerlendirilmektedir. Astrofizik biliminin kâinatın çöküşü olarak tanımladığı hadise, Kur’ân-ı Kerîm’de kıyamet günü vuku bulacak olaylar şeklinde tasvir edilmektedir. Bu sebeple semânın kıyamet esnasındaki durumu, modern bilim ve müfessirlerin bu verilerden hareketle yaptığı yorumlar vuzuha kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Klasik Tefsirlerde Gök Cisimleri bölümünde gerek Rahmân’a çocuk nispet edilmesinin çirkinliğini ortaya koymak gerekse söylenen sözün büyüklüğünü göstermek olsun akli melekeleri olmayan semânın, akletme kabiliyeti olsa dahi yine bu sözün kabalığından ötürü göklerin yarılıp parçalanacağı zikredilmiştir. Buna mülhak müfessirler, insanoğlunun bu kavlından dolayı daha önce kusur ve noksanlığı bulunmayan göklerde, yerde ve dağlarda bozukluk ve çatlaklık meydana geldiğini ifade etmektedirler.⁸⁴⁶ Bazı müfessirler, bir kimsenin yalvarıp yakararak veya bir şahsın keramet sahibi olduğunu iddia ederek işlerini düzeltereğine inanmasının yahut da şeyhinin koyduğu haramı helal, helali haram kabul etmesinin kişiyi şirke

⁸⁴² Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 22/12; Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 28/84.

⁸⁴³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/158.

⁸⁴⁴ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 26/61.

⁸⁴⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 14/13-14.

⁸⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 21/199.

düşüreceğini ve Allah'a yapılmış bir küstahlık olarak değerlendirileceğini, bu yüzden de semânın o kimselerin başları üzerinden parçalanacağını ifade etmektedirler.⁸⁴⁷

Göğün yarılması eriyip harap olması,⁸⁴⁸ sisteminin çatlaması,⁸⁴⁹ göğü oluşturan etmenlerin, koruyucu unsurların bozulması, yasalarının bağlayıcılığından kurtulması yani nizamının dağılması,⁸⁵⁰ semâ dahil bütün gök cisimlerinin içine çökmesi⁸⁵¹ ve kuvvetlerinin zayıflayıp ya da tamamen ortadan kalkıp güç boşluklarının oluşmasıyla dengelerin sarsılması şeklinde izah edilmektedir.⁸⁵² Buna ek olarak dünyanın içine kadar girecek bir gaz kütesinin tehdidiyle başlayacak ve dağılarak buluta benzer bir yapıya bürünecek yıldızlar sebebiyle gökte gedik ve çatlaklar oluşacağı bunun da günümüzde kara noktalar olarak adlandırılan çekim gücüyle gerçekleşeceği zikredilmektedir.⁸⁵³

Müfessirlerin bir kısmı göklerin 'üstlerinden' çatlamasına dikkat çekmekte, Allah'ın yüksekliğinin semâların üstünde olmasından mütevellit⁸⁵⁴ çatlamanın göklerin veya yeryüzünün üst tarafından başlayacağını yahut da inkarcılarının küfür sözlerinin çok tehlikeli olmasından ötürü 'bırakın alt tarafı neredeyse üstünden çatlayacak' şeklinde mübalağalı bir anlatımın kullanıldığını dile getirmektedir.⁸⁵⁵ Diğer bir kısım müfessirler ise göğün yarılmasının mecerreden⁸⁵⁶ başlayacağı bu da semânın en yüksek mevkiinden gerçekleşeceği, başlangıcının bu çatlamayla sonunun ise "O gün biz göğü kitap sayfalarını dürer gibi düreceğiz"⁸⁵⁷ ayetinde belirtildiği gibi dürülmeyle olacağını zikretmektedir.⁸⁵⁸

⁸⁴⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 5/215.

⁸⁴⁸ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 29/116.

⁸⁴⁹ Muhammed Abduh, Muhammed Reşîd Rızâ, *Menâr Tefsiri*, çev. Ali Rıza Temel, Halil Çelik (İstanbul: Ekin Yayınları, 2014), 14/273.

⁸⁵⁰ Muhammed Abduh, Muhammed Reşîd Rızâ, *Menâr Tefsiri*, 14/294; Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/3679; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 6/80; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/45.

⁸⁵¹ Han, *Kur'an ve Kâinat Ayetleri*, 266; Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/444-445.

⁸⁵² Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, 341.

⁸⁵³ Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, 351-352.

⁸⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/10.

⁸⁵⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/393.

⁸⁵⁶ Mecerre: Hz. Ali'den gelen rivâyetle göğün kapısı, gökbilimcilere göre ise gözle görülemeyen birçok yıldız olarak tanımlanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/81.

⁸⁵⁷ el-En'âm 6/104.

⁸⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/80-81.

Göğün kapıları önceki bölümde izah edildiği üzere kafirlerin dua amel ve ruhlarına, cennete girmelerine açılmayacağı rivâyetlerine ek olarak onların üzerine Allah'ın hayır ve bereketinin inmeyeceği, yağmur dualarına icabet edilmeyeceği şeklinde yorumlanmaktadır.⁸⁵⁹ Buradaki ifade müfessirlere göre kafirler için en büyük vaid ve tehdit olarak değerlendirilmektedir.⁸⁶⁰ Semânın kapılarının açılmasının hakiki manada olduğu görüşlerinin yanı sıra istiare-teşbih yoluna başvurulduğu ve 'gökyüzünün olukları aktı' anlamındaki gibi şiddetli ve iri taneli yağmurun kastedildiği mütalaa edilmektedir.⁸⁶¹ Bununla birlikte Allah'ın, kafirlerin yıllardır talep edip beklediği yağmurla semâvi afetlerini yeryüzüne gönderdiği⁸⁶² böylelikle onlardan intikamını alıp onları cezalandırdığı ve helak ettiği düşünceleri geçerlilik kazanmaktadır.⁸⁶³ Farklı bir yorum olarak evrenin düzeninin bozulup gezegenler sistemindeki çalkantılar nedeniyle ruhlarla orantılı olarak açılan göğün kapılarının irtibatı kopacağı ve süfli evrenle ulvi evrenin yerle bir olacağı ifade edilmektedir.⁸⁶⁴

Göğün açılıp kapı kapı olması hakkında müfessirlerin bir kısmı “*Yeryüzünü de pınar pınar fişkırttuk.*”⁸⁶⁵ ayetindeki gibi semânın açılmış kapılardan ibaret olacağını⁸⁶⁶ dile getirmekteyken bir kısmı ise “*gökyüzü sıyrılıp açıldığında*” mealindeki gibi semânın açılarak hiçbir şeyin kapatamayacağı yollara dönüşeceğini izah etmektedir.⁸⁶⁷

Göğün dürülmesi meselesinde semânın bükülüp dürüleceği,⁸⁶⁸ görülmeye alışılan evrenin dürülerek yeni bir dünya ve evrenin kurulacağı,⁸⁶⁹ izlerinin silinip yıldızların karararak güneşin köreltilmesiyle gerçekleşeceği,⁸⁷⁰ defter sayfasının katlanması gibi semânın katlanacağı⁸⁷¹ ve mevcut halinin yok olacağı⁸⁷² şeklinde yorumlanmaktadır. Bilimin son verilerinden hareketle Wheeler'in 'Büyük Çatırtı'

⁸⁵⁹ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 14/80; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/441.

⁸⁶⁰ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 14/81.

⁸⁶¹ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 29/37; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/347.

⁸⁶² Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 7/16.

⁸⁶³ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 29/37.

⁸⁶⁴ Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rızâ, *Menâr Tefsiri*, 14/232-233.

⁸⁶⁵ el-Kamer 54/12.

⁸⁶⁶ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 31/12; Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/299.

⁸⁶⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/299.

⁸⁶⁸ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 22/228.

⁸⁶⁹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2399.

⁸⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 5/394.

⁸⁷¹ Derveze, *et-Tefsîrü'l-ḥadîs*, 5/294.

⁸⁷² Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/703.

adını verdiği, gökler dahil tüm kâinatın mikroskobik boyutlara doğru küçüleceği, büyük patlama öncesinde evrende hiçbir şeyin olmadığı gibi büyük çatırtı sonrasında da bir şeyin kalmayacağı teorisi, semânın dürülerek ilk haline geleceğinin bilimsel ispatı olarak değerlendirilebilir.⁸⁷³ İlgili ayetteki sicil kelimesine yazı yazılan kâğıt tomarı, kitap, mektup,⁸⁷⁴ sayfa rulosu⁸⁷⁵ gibi anlamlar verilmektedir.

Gökten parçaların düşürülmesi konusunda cahiliye inanışında yer alan ‘yerin özelliğinin oluşma, göğün özelliğinin ayrılıp çözülmeye mâni olması’ düşüncesini Allah Teâlâ, “*Dilesek onları yerin dibine geçirir veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz*”⁸⁷⁶ ayetiyle onların fikirlerini çürütmekte ve onlara bir reddiye olarak cevap vermektedir.⁸⁷⁷ Parçalardan kastın tepelerine inen bir kütle,⁸⁷⁸ göktaşı parçaları veya yıldızın çarpması,⁸⁷⁹ meteor düşüşü, kozmik ışınlar⁸⁸⁰ şeklinde yorumlanmaktadır.

Gökten azap indirilmesi ayetlerinin yorumlarına ilişkin bazı müfessirler ayetteki رجز kelimesinin azap anlamına geldiğini “*Azap üzerlerine çökünce, bizden azabı kaldırırsan..*”⁸⁸¹ ayetiyle desteklemekte fakat ayette azabın mahiyetine ilişkin bir bilgi bulunmadığından tâbiûndan gelen ‘yirmi dört- yirmi beş bin kadar kişinin vebadan öldüğü’ rivayetinin esas alındığını zikretmektedirler.⁸⁸² Ricz kelimesinin Taun veya veba olduğuna dair sahih bilginin olmadığını benimseyen kimi müfessirler ise bu sözcüğün anlamının can yakan nişanlanmış taş⁸⁸³ veya aynı kelimenin ilk anlamından hareketle insanların kalplerini titreten ve kendi işlerinde ve yaşantılarında istikrarsızlığa, huzursuzluğa sebep olan her türden azap⁸⁸⁴ olduğunu dile getirmektedirler.

⁸⁷³ Han, *Kur’ân ve Kâinat Ayetleri*, 270.

⁸⁷⁴ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 22/228; Derveze, *et-Tefsîrü’l-ḥadîs*, 5/293.

⁸⁷⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/168.

⁸⁷⁶ Sebe’ 34/ 9.

⁸⁷⁷ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 25/246.

⁸⁷⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/631.

⁸⁷⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/350.

⁸⁸⁰ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, 873.

⁸⁸¹ el-A‘râf 7/134.

⁸⁸² Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 3/97-98; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/273-274.

⁸⁸³ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/577.

⁸⁸⁴ Reşîd Rızâ, *Tefsîrü’l-Menâr*, 1367, 7/94.

II.IV. Şems ve Kamerin Mahiyeti

Şems ve kamerin mahiyetine ilişkin müfessirlerin ilgili ayetlere getirdiği yorumlar günümüz verilerinden hareketle değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Müfessirler منير نور ضياء وهاج سراج kelimelerini klasik tefsirler bölümündeki anlamlara ek olarak şu şekilde tefsir etmektedirler. Nur ziyaya göre daha geniş kapsamlıyken ziya nura göre daha belirgin ve kuvvetlidir. Ziyada aşırı bir parlama, kuvvetli yayılma ve şiddet varken nurda karanlığa karşılık bir revnak ve yumuşak yayılma söz konusudur. Karanlığın en yakın karşıtı nur iken ziyada ısı ve yakıcılık da mevcuttur.⁸⁸⁵ Sirâc güneş ve büyük yıldızlar olarak münir ise ay ışığı ile dopdolu⁸⁸⁶ şeklinde yorumlanmaktadır. Vehhac ise cevher ve kıymetli taşın parlaması gibi son derece mükemmel bir aydınlık, ateşin ve güneşin harareti, ısıda ileri bir derece,⁸⁸⁷ parıl parıl,⁸⁸⁸ ışıl ışıl,⁸⁸⁹ alev alev yanan⁸⁹⁰ veya yakıtını kendi içinden alıp dış yüzeyinde yakan⁸⁹¹ bir güneş olarak tefsir edilmektedir.

Gece ve gündüzün iki ayet olmasını bazı müfessirler, değişme ve birbirini takip etmesi, Allah'ın kudretinin nişanı olması, karanlık veya ışık ya da güneş ve ay,⁸⁹² gece ile gündüzün kendisi⁸⁹³ şeklinde yorumlarken ayeti öncesiyle değerlendiren kimi müfessirler ise çok aceleci insanı karanlıktan aydınlığa aydınlıktan karanlığa geçen âleme benzetmektedir.⁸⁹⁴ Gecenin alametinin silinmesi, karanlığın, ayın ya da gece güneşinin⁸⁹⁵ veya ayın yüzündeki lekelerin, pürüzlerin,⁸⁹⁶ siyahlığın⁸⁹⁷ silinmesi, ışığının artıp eksilmesi yani kameri ayın son üç gününün silinip yeni bir hilal olarak

⁸⁸⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/446.

⁸⁸⁶ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 24/106; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/85; Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/366.

⁸⁸⁷ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 31/9.

⁸⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/495; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 12/203.

⁸⁸⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/295.

⁸⁹⁰ Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rızâ, *Menâr Tefsiri*, 14/230.

⁸⁹¹ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 237.

⁸⁹² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/295; Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerim Meâli ve Tefsiri*, 3/101; Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 237.

⁸⁹³ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 20/165.

⁸⁹⁴ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 20/165.

⁸⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/295-296.

⁸⁹⁶ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 20/165.

⁸⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 5/14.

ortaya çıkması,⁸⁹⁸ dünyanın aydınlanması⁸⁹⁹ şeklinde tefsir edilmektedir. Gündüzün ayetinin gösterici olması, güneşin ışıkla parlak yapılması,⁹⁰⁰ aydınlatıcı olması,⁹⁰¹ ışınli kılınması⁹⁰² şeklinde yorumlanmaktadır.

Güneş ve ayın bir hesaplama aracı olması veya bir hesaba göre hareket etmesini kimi müfessirler, güneşin devrini bir senede ayın ise devrini bir ayda tamamlayacak şekilde takdir edildiğini bu sebeple dört mevsimin oluşup âlemin işlerinin bir nizam içerisine girerek meyvelerin olgunlaşması, kazançlar elde edilmesi gibi pek çok insanın ihtiyaç duyacağı şeylerin hasıl olmasına binaen bu hesaplamaların insanların faydasına olduğunu zikretmektedir.⁹⁰³ Kimi müfessirler ise değirmen taşını döndüren yörüngeye benzeterek güneş ve ayın yörüngeleri sayesinde dönüp hareket ettiğini,⁹⁰⁴ bu dönüş hareketlerinin çok ince bir ölçüye göre hesaplandığını,⁹⁰⁵ takvim ilminin de yine bu dönüşler neticesinde belirlendiğini⁹⁰⁶ dile getirmektedir. Bazı müfessirler de farklı bir perspektifle, insanların bütün işlerini kameri veya şemsi hesaba göre yapmalarını göz önünde bulundurarak buna dair birtakım ayetler zikretmekte ve bu ayetlerin astronomi ve astronomik coğrafya gibi bilimlere bir teşvik niteliğinde olduğunu dile getirmektedirler.⁹⁰⁷ Öte yandan doğumla ölüm arasında geçen ömrün akışının sene, ay ve gün olarak hesaplanması veya dünyaya güvenip ahiret hesabını unutmamak için⁹⁰⁸ dünyada yapılan amellerin muhasebe edilmesi şeklinde yorumlandığı da görülmektedir.⁹⁰⁹

Başka bir açıdan bazı müfessirler, Hz. Peygamberin de ay ve güneş yıllarına uyan basit bir ibadet hesabı yaptığını dile getirir. Hz. Peygamber'in "Kim Ramazan orucunu tutar ve sonra da Şevval ayından altı gün daha eklerse, bütün seneyi oruçla geçirmiş gibi olur."⁹¹⁰ hadisinde bütün seneden kastın 1 yıl olduğu ve bu hesabı

⁸⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/296; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20/165.

⁸⁹⁹ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/467-468.

⁹⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/296.

⁹⁰¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20/166; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 5/14.

⁹⁰² Zemahşerî, *Keşşâf*, 3/498.

⁹⁰³ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 13/104.

⁹⁰⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 29/88.

⁹⁰⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/377.

⁹⁰⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/6.

⁹⁰⁷ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr* (Mısır: Matbaatü'l-Menar, 1349), 11/303.

⁹⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/295.

⁹⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/447.

⁹¹⁰ Müslim, "Sıyam", 204.

Kur'ân'ın bire on sevap ilkesinden hareketle yaptığı, böylelikle Ramazanda tutulan 30 günün 300 güne, Şevvalde tutulan 6 günün 60 güne tekabül ettiği ve oruç tutmanın haram edildiği beş günün bu sayılara eklenip çıkarılmasıyla toplamda 355 ay senesi, 365 güneş senesini elde ettiğini öne sürmektedir.⁹¹¹ Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de 27 kere kamer isminin geçmesi, bir yerde 'hilaller' diğesinde 'gece nişanesi' olarak toplamda 29 defa zikredilen bu sayının kameri ayın en az gün sayısına eşdeğer olduğunu ifade etmektedir. Başka bir iddiaya göre 27 defa kamer isminin geçmesi kamerin yörünge dolanımının bu kadar günde tamamladığına ve bu sayının ayın bir safhada arka arkaya iki kez bulunması için halk arasında 29.5 gün olarak bilinen süreden 2 gün daha kısa olduğuna, iki farklı ayette ayrı bir isimle ifade edilmesinin de her ayın iki gününün örtülü kalışına işaret etmektedir.⁹¹² Yine aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'de, güneş için ifade edilen 'gündüz nişanesi' ve 'sirâc' sözcükleri haricinde şems kelimesi, 31 ayette yer almakta ve bu bir aydaki en çok güne tekabül etmektedir.⁹¹³ Burada şu değerlendirmeyi yapmak yerinde olacaktır ki şems kelimesi, iki farklı ayette iki kez tekrarlanarak 33 kez⁹¹⁴ geçmektedir. Bilimsel verilerle örtüşmesi için ay kelimesine iki ayetin eklenmesi veya güneşe nisbet edilen iki ayetin çıkarılması pek tutarlı olmasa gerektir.

Güneşin ve ayın kendi rotasında yüzmesini bazı müfessirler, önceden bilinen şems ve kameri yörünge hareket ettirdiği görüşünü reddederek ayette güneş ve ayın kendilerinin bir yörünge etrafında yüzdüğünü dile getirmektedir.⁹¹⁵ Güneşin yörüngesinde akıp gitmesi, geceden sonra gelen gündüz nimetine işaret olduğu,⁹¹⁶ ısı ve ışık yaymasını da onun bir cereyanı kabul edildiği⁹¹⁷ bunun yanı sıra çekirdeğinde üretilen enerji, spikül diye adlandırılan fişkirtların yükselmesi ve renkküre beneklerinde ara ara ortaya çıkan ansızın parlamaları⁹¹⁸ şeklinde yorumlanmaktayken güneş ve ayın insanların hizmetine verilmesi ayetinin ise müşriklerin iddialarına cevap

⁹¹¹ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 201.

⁹¹² Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 202-203.

⁹¹³ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 203.

⁹¹⁴ Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 387.

⁹¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/451; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 10/191, 17/148.

⁹¹⁶ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 26/71.

⁹¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/416.

⁹¹⁸ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/490-496.

niteliğinde olduđu⁹¹⁹ veya güneş ve ayın boyun eğen köleye benzetildiđi⁹²⁰ şeklinde tefsir edilmektedir.

Güneşin kendi etrafında, Vega yıldızına veya Herkül burcuna doğru birde gökadayla birlikte dönüşü olmak üzere bilinen üç hareketi mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm'de göklerin tesbihinin de hareket olarak kabul edildiği takdirde üçüncü bir hareket sayılacağı görüşünü benimseyenler de bulunmaktadır. Onlara göre cereyan جريان fiili düz bir hareketi ifade etmekte, bu hareketin ebedileştirilmeyip belli bir süreye bağlandığı dile getirilmektedir. O halde güneşin belli bir noktadan geri döneceği ya da daire çizeceği veyahut da o noktada ömrü biteceği düşünölmektedir.⁹²¹ Bunlara ek olarak Ebû Zerr'in peygamberden naklettiği hadiste⁹²² güneşin sürekli bir tarafa doğru gitmesinin gece ve gündüz hareketini oluşturduğu, son noktada tersine dönmesiyle dünya ile ters düşüp batıdan doğacağının anlaşıldığı ve son noktadaki dönüşün peygamber tarafından secde olarak ifade edildiği şeklinde yorumlanmaktadır. Güneşin⁹²³ 4,6 milyar yıllık yaşında ve 250 milyon yılda bir gerçekleştirdiği hareketinin 19. seyahatini yapmakta olduğu ve uzun süreli düz veya dairevi hareketler için Kur'ân'ın جرى fiilini kullandığı, düz hareketler dışında gerçekleşen hareketler içinse yüzüp gitme manasındaki سبح fiilinin kullanıldığı iddia edilmektedir.⁹²⁴ Öte yandan dönme fiili yerine yüzme سبح fiilinin kullanılmasının ise söz konusu dönüşün uzayın aynı mekânını kullanmasına izin vermediği şeklinde yorumlanmaktadır.⁹²⁵ Kur'ân'da güneşin dairevi hareketi bir feleğe bağlanmakta bu da güneşin önce kendi çevresinde sonra da yörünge üzerinde döndüğünü göstermektedir. Güneşin yörünge hareketi 250 milyon yılda bir tamamlanırken kendi etrafındaki hareketi orta bölgelerde 25, kutuplarda 34 günde tamamlandığı dile getirilmektedir.⁹²⁶

⁹¹⁹ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 26/11.

⁹²⁰ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20/4.

⁹²¹ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 191.

⁹²² İlgili hadis için Klasik Tefsirlerde Gök Cisimleri Bölümünün 'Şems ve Kamerin Mahiyeti' başlığına bakınız.

⁹²³ Güneşin değil güneş sisteminin kastedildiği şeklinde yorumlar da mevcuttur bkz: Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/490-496.

⁹²⁴ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 194.

⁹²⁵ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 197.

⁹²⁶ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 198.

II.V. Kıyamet Alameti Olarak Şems ve Kamer

Güneş ve ayın kıyamet esnasında alacağı duruma ilişkin tutulup birleşeceği, dürülüp tortop edileceği ve yarılabacağı şeklindeki tasvirler müfessirlerin yorumları, astrofizik ve kozmoloji biliminin verileriyle kıyaslanarak vuzuha kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Ayın tutulması nurunun yok olup puslu ve mahzun bir görünümde olması, kararması, gözden kaybolup görünmez olması⁹²⁷ şeklinde tefsir edilmektedir. Kamer ve şemsin birleştirilmesi meselesinde güneşten ışığını alan ayın, güneşin ışığının sönmesiyle birlikte ikisinin de bir olacağı, yeryüzünün aniden ters dönmesi ya da ayın yer çekiminden çıkarak güneşe çarpacağı,⁹²⁸ ayrı yörüngelerde dönen şems ve kamerin bir araya gelerek düzeninin bozulacağı,⁹²⁹ görünen yüzleri mercilerinden oynatılarak çalkalanacağı,⁹³⁰ diğer gök kütleleriyle birlikte dünya enkazının da onlarla bütünlüşeceği,⁹³¹ bir tabakasının veya kütleli varlığının etkileneceği biçimde bir gazın içine doğru çökeceği,⁹³² dürülmüş ve siyahlaşmış biçimde bir araya geleceği⁹³³ şeklinde yorumlanmaktadır.

Güneşin dürülmesi, ışığının ortadan kalkması veya görünmez hale gelmesi, yörüngesinden atılması,⁹³⁴ eriyip gitmesi, yaratıldığı yere geri dönmesi,⁹³⁵ içine çökmesi,⁹³⁶ katlanması, sönüp kararması, uzayın derinliklerinde kaybolup giderek parçalanıp dağılması⁹³⁷ gibi tefsir edilmektedir. Bununla birlikte kimi müfessirler tarafından tekvir, insanın içinde olan bir olay olarak değerlendirilmekte ve ruhların bedenlerinden ayrılmasını da bu minval üzere yorumlanmaktadır.⁹³⁸

⁹²⁷ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 346.

⁹²⁸ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6/535.

⁹²⁹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 6/3769.

⁹³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/440.

⁹³¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 8/419; Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 362.

⁹³² Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 347.

⁹³³ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 30/220.

⁹³⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 31/67; Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/320; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/10-11; Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri*, 5/299.

⁹³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 9/38.

⁹³⁶ Han, *Kur'ân ve Kâinat Ayetleri*, 266.

⁹³⁷ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 345.

⁹³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/11.

Ayın yarılması⁹³⁹ münasebetine ilişkin kimi müfessirler, önceki bölümde zikredilen bir işin açıklık kazanmasında ya da ayın doğmasıyla karanlığı yarması yorumlarını tutarsız bularak eleştirmekte ve Kur'ân'ın bu gibi aykırı manalardan uzak tutulması gerektiğini dile getirmektedir.⁹⁴⁰ Müfessirler bu olayı kıyametin yaklaştığına ve kâinatın çökmeye başladığına bir işaret olarak değerlendirmektedir.⁹⁴¹ Kimi müfessirler, bu olayın alışılmemiş optik bir yanılsamadan veya kısmi ay tutulmasından ibaret olduğu görüşünderken⁹⁴² kimileri ise ayın Arap müşriklerinin timsali sayıldığını, peygamberin bu olaya işaret eden ve ayın bölündüğünü gösteren parmaklarının aslında Arap şirk cephesinin yarıldığı ve yok olmaya mahkum olduğunu gösterdiği yönünde görüşler ileri sürmektedir.⁹⁴³ Ayın yarılması olayına yüz bin millik mesafeden ayrılıp tekrar birleşmesinin mümkün olmayacağı ya da dünya tarihi veya yıldız bilimi kitaplarına geçmesi gerektiği şeklinde eleştiriler yöneltilmektedir. Bunlara cevap olarak kimi müfessirler, patlama sonrası parçalara ayrılan büyük yıldızların tekrar çekim kuvvetiyle birleştiğini, bu olayın bir patlama olmadığından ötürü her yerde herkes tarafından görülmeyeceğini ve o dönemde tarih, astronomi biliminin günümüzdeki kadar gelişmediğinden kayıtlara geçmediğini dile getirmektedirler.⁹⁴⁴

I.VI. Yıldızların Mahiyeti

Şems ve kamerin mahiyetine ilişkin müfessirlerin ilgili ayetlere getirdiği yorumlar günümüz verilerinden hareketle değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Necmin battığı zamana yemin edilmesi tefsirlerde semâda sabit olup yol göstermeye yarayan yıldız,⁹⁴⁵ belli bir sınırlama olmaksızın yıldız olarak nitelenen gök

⁹³⁹ Burada ayın yarılması hakkında yapılan tartışmalar etraflıca ele alınmayacak olup sadece kıyamet esnasındaki durumu mevzubahis edilecektir. Söz konusu konuyla ilgili detaylıca bir çalışma için bkz: İlyas Çelebi, "İnşikâku'l-kamer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000); Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/179-184.

⁹⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/337.

⁹⁴¹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6/45; Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/654-655; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 23/248.

⁹⁴² Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, 1087; Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 238.

⁹⁴³ Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* (İstanbul: Bilgi, 1955), 2/818.

⁹⁴⁴ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6/48.

⁹⁴⁵ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 28/279.

cisimleri⁹⁴⁶ veya Şi'râ yıldızının⁹⁴⁷ kastedildiği şeklinde yorumlanmaktadır. Yıldız anlamı verilen kevkeb kelimesiyle nücûm kelimeleri arasında son dönem tefsirlerinde ayrıma gidilerek kevkeb sözcüğüne gezegen manası verilmekte ve aralarında belli başlı farkların olduğu iddia edilmektedir. Necm, ayetlerde ışık kaynağının kendisi olduğu ve sonlarının ışıklarının sönmesi şeklinde gerçekleşeceği ifade edilmekle birlikte kevkeb kelimesi için sadece parçalanıp dağılmasından söz edilmektedir. Yine kevkeb kelimesi için ayetlerde en yakın göğün onlarla süslendiği vurgulanmaktayken insanların yıldızlardan faydalanması ve yollarını onunla bulmasına ilişkin kevkeb sözcüğü yerine necm kelimesi kullanılmaktadır.⁹⁴⁸ Öte yandan necm kelimesine gövdesiz bitki anlamı veren kimi müfessirler ayetin öncesinde zikredilen güneş ve ayı göğün iki nimeti olarak tanımlarken necm ve ağaçları da yerin iki nimeti olarak yorumlamaktadır. Akabinde müşriklerin 'ağır cisimler yukarıya doğru çıkmaz' iddialarına karşılık gövdesiz bitki olarak tanımlanan necmin yukarıya doğru dikey olarak çıktığı bunun da Allah'ın kudretiyle olduğu ifade edilmektedir.⁹⁴⁹

Delip geçici bir yıldız ifadesindeki ثاقب kelimesini müfessirler önceki bölümde zikredilen görüşlere ek olarak diğer yıldızların üstüne çıkan yükselen yıldız,⁹⁵⁰ Cediyy veya sabah yıldızı⁹⁵¹ manası vermektedirler. Yıldız yemin ederek başlanmasının ise devamındaki ayette belirtildiği üzere insanın dünya hayatında sürekli bir denetleyicisinin, koruyucusunun kontrolünde olduğu gerçeğine dikkat çekildiğini ifade etmektedirler.⁹⁵²

Yıldızların yerlerine yemin edilmesi hususunda kimi müfessirler doğu batı ya da sadece batıya düşmesi veya kıyamet gününde yıldızlar saçıldığında düştüğü yerler⁹⁵³ olarak açıklarken kimileri ise melek, peygamber ve hafızların kalpleri veya Kur'ân'ın yazıldığı sayfa⁹⁵⁴ şeklinde izah etmektedir. Bunlara ek olarak bazı müfessirler ise yıldızların gecenin sonunda batma konumundayken Allah'ın özel

⁹⁴⁶ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/157-158.

⁹⁴⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/288.

⁹⁴⁸ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 131-133.

⁹⁴⁹ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 29/90.

⁹⁵⁰ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 31/127.

⁹⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/106.

⁹⁵² Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/596-597.

⁹⁵³ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20/189; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/411.

⁹⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/411.

işlerinin olduğu veya meleklerin ibadet zamanı yada salih kulların teheccüd vakti olduğu ve tüm bunların rahmet ve rızanın indiği özel zamanlar olması hasebiyle Allah'ın yıldızların konumlarına yemin etmesini akabinde büyük bir şey olduğunu vurgulamasını dile getirmektedir.⁹⁵⁵ Öte yandan astrofizik uzmanlarının kara delik olarak tanımladıkları büyük yıldızlarının ömürlerinin bitmesi sonucu vuku bulan farazi gök cisimlerine ya da aslen yıldız olmayıp uzaydaki gaz kütlelerinin sıkıştırılmasının sebep olduğu oluşumlara işaret edildiği, bugün bazı Kur'ân araştırmacıları tarafından ifade edilmektedir.⁹⁵⁶

Yıldızlarla yollarını bulmalarını kimi müfessirler geceleyin kibleyi,⁹⁵⁷ maddi manevi yolunu⁹⁵⁸ bulma veya sadece deniz yolculuğuna mahsus olduğunu dile getirirken kimi müfessirler de ayetin hem kara hem deniz yolculuğunu içeren genel bir ifade olduğunu ve bu görüşün daha isabetli⁹⁵⁹ kabul edildiğini belirtmektedirler. Önceki bölümde zikredilenlere ek olarak bu yıldızın Benât-ı Na'ş⁹⁶⁰ yıldızı olduğundan da bahsedilmektedir.⁹⁶¹ Ayetin başında yer alan '*daha nice işaretler koydu*' ifadesinden henüz bilinmeyen ama zamanla belli başlı bilimlerin gelişmesiyle keşfedilecek yeni sırlara işaret edildiği de vurgulanmaktadır.⁹⁶²

Dünya semâsının yıldızlar, kandillerle süslenmesini müfessirler Cevzâ, Süreyyâ yıldızının olduğu, karanlık bir gecede mücevher ve çiçek gibi şeylere ya da masmavi gökyüzünde parlayan incilere benzetildiği,⁹⁶³ ikizler gibi yıldız şekillerinin veya yıldızların doğuş yeri ve seyir alanlarının kastedildiği,⁹⁶⁴ gezegen ve sabit görünen bütün yıldızlar⁹⁶⁵ şeklinde yorumlamaktadırlar. Kimi müfessirler en yakın göğü üç boyut sahası,⁹⁶⁶ yerden bakıldığı zaman gözlenen gökyüzü⁹⁶⁷ olarak tanımlamaktayken kimileri de eski astronomi âlimlerinin ay yörüngesi olarak

⁹⁵⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/37-38.

⁹⁵⁶ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/229.

⁹⁵⁷ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20/10.

⁹⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/470.

⁹⁵⁹ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20/10-11.

⁹⁶⁰ Benât-ı Na'ş: Büyük ve küçük ayı takımlarıdır.

⁹⁶¹ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 20/10.

⁹⁶² Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/384.

⁹⁶³ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 26/120.

⁹⁶⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/201.

⁹⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/206.

⁹⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/430.

⁹⁶⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/521.

adlandırdığı yedi gökten biri olup aşağıda bulunan ve en yakın birinci gök şeklinde izah etmektedirler.⁹⁶⁸ Mesâbîh kelimesi müfessirler tarafından Allah'ın gökte yarattığı ve yalnızca kendisinin bildiği ışık, sır ya da bir özellik verdiği aydınlatıcı olarak tanımlanırken⁹⁶⁹ arzın boşluğunda fişek gibi parlayıp kayıp düşen ateş parçaları olarak tanımlayanlara karşılık bazı müfessirler ilgili ayetin devamında ayrıca zikredilen 'şihâb-ı sakıb' ifadesinin süsleme açısından mesâbîhi (kandilleri) şihâblara (alevlere) hasretmenin doğru olmayacağını dile getirmektedir.⁹⁷⁰ Öte yandan ayet muhataplarına yönelik insanların evlerini mescitlerini kandillerle tezyin etmesi gibi 'İçinde bulunduğunuz dünya evinin tavanını da biz süsledik, öyle ki ısıtma bakımından sizin kandilleriniz onlarla boy ölçüşemez' mesajını vermektedir.⁹⁷¹ Bir başka açıdan bu kandillerin sadece bizim dünyamızı aydınlatmayıp güneş sisteminde yer alan diğer gezegenler için de ışık kaynağı olabileceği ve bu sebeple 'mesâbîh' kelimesinin kullanıldığı ifade edilmektedir.⁹⁷²

Modern bilimin verileri ışığında şihâb kelimesi, müfessirler tarafından yıldız kayması gibi görünen alev,⁹⁷³ meteor,⁹⁷⁴ yakıcı ışık yumağı,⁹⁷⁵ apaçık hüsrân veya muhrik bir düş kırıklığı,⁹⁷⁶ uzayda sürüler halinde hareket eden küçük cisimler, kıvılcımlar ve bunların atmosferin yüksek kesimleriyle temas etmesi sonucunda sürtünmenin meydana getirdiği ısıyla tutuşup göktaşlarının düşmesi, parçalanmış kuyruklu yıldızların döküntüsü,⁹⁷⁷ bilinen yıldızlar gibi büyük olmamakla birlikte necm cinsinden sayılan ve küme küme dolaşan gök cisimleri,⁹⁷⁸ nitelik itibariyle necm, taş ve ateş manasına gelen göğe ait mermiler,⁹⁷⁹ herhangi bir nedenle yıldız ve gezegenlerden kopup uzaya dağılan maden ve taş parçacıkları⁹⁸⁰ şeklinde yorumlanmaktadır. Bunlara ilaveten günümüz gök bilimcilerinin ortaya koyduğu

⁹⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/203.

⁹⁶⁹ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 27/110.

⁹⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/205.

⁹⁷¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/171-172.

⁹⁷² Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 132-133.

⁹⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/200.

⁹⁷⁴ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 2/567.

⁹⁷⁵ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu, 2014), 302.

⁹⁷⁶ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, 517.

⁹⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/200.

⁹⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/431.

⁹⁷⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/201.

⁹⁸⁰ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 138.

nötron yıldızları ile şihâbların benzer özellik taşıdığı görülmektedir. Onlara göre dünyadan ve güneşten çok daha ağır olan bu yıldızlar ağırlığını koruyarak 10 km. çapına kadar küçülebilmekte güçlü bir hızla dönüp mıknatıs alanı oluşturmaktadır.⁹⁸¹ Öte yandan kimi müfessirler konuya dair iki farklı ihtimali göz önüne almaktadırlar. Birinci ihtimale göre şihâbla kastedilenin yıldızlar olmadığı şayet olsalardı o zaman gökteki yıldızların sayısının çokça eksilmesi gerekeceği yönündeyken ikinci ihtimale göre buradaki kastın göğün boşluğunda meydana gelen uzun süre bozulmaktan ve değişmekten uzak olan necm cinsi olduğunu ifade etmektedirler.⁹⁸² Diğer bir yorum ise şeytanlara atılan şihâbın ruhani olduğu ve bununla kastedilenin de peygambere rekabete kalkışanların, dinler uydurmaya çalışanların uğrayacakları maddi manevi yenilgi ve perişanlıkları, şeytanların durumuna benzetilmek suretiyle anlatılmaktadır.⁹⁸³ Buna ilaveten peygamberlik nuru ve Kur'ân ayetleriyle batıl fikirlere karşı fırlatılan ve ateşi andıran uyarılar şeklinde de tefsir edilmektedir.⁹⁸⁴

Sirius kelimesinden gelen Şi'râ için müfessirler, gökyüzünü boyuna kesen⁹⁸⁵ aydınlatan Yemani yıldızı,⁹⁸⁶ Akyıldız, Avcı takım yıldızı,⁹⁸⁷ Büyük Köpek takımına ait olan⁹⁸⁸ yorumunda bulunmaktadır. Güneşten 23 kat daha parlak, 50 kat daha büyük ve dünyadan 8,7 ışık yılı uzaklıkta olan bu yıldızın Nil'in bereketini artırdığına inanan Mısırlılar gibi insan hayatına etkisi olduğunu düşünen cahiliye Araplarının Şi'râ'ya tapmalarıyla⁹⁸⁹ Allah Teâlâ, bu yıldızın Rab değil merbub olduğunu⁹⁹⁰ ، رَبُّ الشَّعْرَى buyruğuyla ifade etmektedir.

⁹⁸¹ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 140-141.

⁹⁸² Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 26/120-121.

⁹⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/431.

⁹⁸⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/378.

⁹⁸⁵ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 23/232.

⁹⁸⁶ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 29/23-24.

⁹⁸⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/649.

⁹⁸⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, 1085; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/324.

⁹⁸⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6/39; Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir*, 12/228.

⁹⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/324.

I.VII. Yıldızların Kıyamet Esnasındaki Durumu

Kur'ân-ı Kerîm'de ışığın sönmesi, dökülmesi ve dağılıp saçılması şeklinde tasvir edilen yıldızların kıyamet esnasındaki durumu, müfessirlerin bu betimlemelere olan bakış açıları detaylıca incelenecektir.

Yıldızların ışığının sönmesi, yok edilmesi, ışıksız halde dağılıp dökülmesi,⁹⁹¹ nuru giderilip kendisinin noksanlaştırılması,⁹⁹² silikleşmesi, ateşinin söndürülmesi, kütleli varlıklarının kaybolması⁹⁹³ şeklinde tefsir edilmektedir.

Yıldızların dökülmesi, saçılması, gökte hiçbir yıldız kalmayınca kadar yağmur gibi yağıp yeryüzüne düşmesi,⁹⁹⁴ tapanların görmesi için cehenneme atılması,⁹⁹⁵ güneşten ışığını alan yıldızların bulanıp sönmesi, alev yağmurları halinde dökülüp düşmesi,⁹⁹⁶ dört bir yana dağılıp parıldılarının ortadan kalkması,⁹⁹⁷ dağılıp göçmesi,⁹⁹⁸ yörüngelerinden kayarak uzay boşluğunda birbirlerine çarpıp gitmesi⁹⁹⁹ ve yıldızları oluşturan gaz ve atomların patlayıp yanması¹⁰⁰⁰ şeklinde yorumlanmaktadır. Buna ilaveten kimi tefsirciler انكدر fiilinin hızlanma anlamını esas alarak ayeti “Yıldızlar hızlarını artırdığı zaman” şeklinde tercüme etmektedirler.¹⁰⁰¹

Yıldızların dağılıp saçılması, gökyüzünün yapısının ve düzeninin bozulmasıyla yeryüzüne doğru düşmesi,¹⁰⁰² çekim dengesinin bozularak yok olması,¹⁰⁰³ parçalanması¹⁰⁰⁴ olarak tefsir edilmektedir. Modern bilimin ortaya sunduğu veriler, termonükleer enerjilerin yakıtlarının tükenmesiyle yıldızlarda meydana gelecek çekim gücünün kendi içlerine doğru ezilip büzülmesine yol açacağını göstermektedir. Öyle ki güneş büyüklüğündeki bir yıldızın dünya büyüklüğünde beyaz cüceye dönüşeceği, çekim kuvvetinin etkisiyle büyük yıldızların (nötron yıldızları) nohut tanesi boyutuna

⁹⁹¹ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 30/269.

⁹⁹² Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/287.

⁹⁹³ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 342.

⁹⁹⁴ Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 31/68.

⁹⁹⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/321.

⁹⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/12.

⁹⁹⁷ Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rızâ, *Menâr Tefsiri*, 14/262.

⁹⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 9/38.

⁹⁹⁹ Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*, 5/299.

¹⁰⁰⁰ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 343.

¹⁰⁰¹ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 343.

¹⁰⁰² Râzî, *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 31/78.

¹⁰⁰³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/46; Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*, 5/307.

¹⁰⁰⁴ Yeniçeri, *Uzay Âyetleri Tefsiri*, 341.

gelene kadar küçüleceği bilimin ispatladığı veriler arasında yer almaktadır.¹⁰⁰⁵ Reader's Digest'in 1977 Kasım sayısında çıkan J.L.Wilhelm'in makalesinde Kur'ân-ı Kerîm'de kâinatın sonu hakkındaki tasvirlerle uyduğu görülmektedir. Makaleye göre kuğu takımyıldızından gelen yoğun gaz akıntısının kustuğu şiddetli x ışını patlamaları teleskopla kaydedilmiş, bu gaz akıntılarının yıldızlardan görünmez bir cisme doğru atıldığı gözlemlenmiştir. Bu görünmez cisimler, maddeyi yutan evreni büken kara deliktir. Sonsuz bir çekim gücüne sahip olan bu kara delik, alevi sönüp çökmüş bir yıldız kalıntısından ibarettir. Bir zamanlar devasa büyüklükte olan bu yıldız, çekim gücüyle önce golf topu boyutuna en sonunda hiçliğe giderek gözle görünmez hale gelmiştir. Bazı bilim adamları günümüzde samanyolu galaksisi dahil olmak üzere pek çok galaksinin merkezinde dev yıldızları yutan kocaman kara delikler bulunduğunu ve merkezlerini kemirdiğini düşünmektedirler. Kara deliklerin oluşabilmesi için gerekli iki şarttan birisi dev kütleyle sahip olmak, diğeri bu kütlein çok küçük bir alanda yoğunlaşmasıdır. Büyük yıldızların yaşlanarak içlerinde termonükleer enerjilerin tükenmesiyle dıştan içe doğru gelen çekim kuvvetine karşı koyamamakta ve büzülmektedir. Bu da Newton'un 'katlamalı ters orantı kanunu'na göre çekim kuvvetinin artmasıyla içe çöküşün hızlandığını göstermektedir.¹⁰⁰⁶ Nihayetinde yıldızların içine çökmesi, bilimsel olarak bu şekilde açıklanmaktadır.

Sonuç olarak Modern Tefsirlerde Gök Cisimleri başlığı altında incelenen gök cisimlerinin yaratılışı, mahiyeti ve özellikleri, gök cisimlerinin kıyamet esnasındaki durumları gibi konular, bilimsel keşiflerin ilerlediği dönemde tefsir çalışmaları yapan müfessirlerin ve Kur'ân araştırmacılarının ayetlere olan bakış açıları ve ortaya koydukları modern yorumlar ele alınmış, son olarak da bu bilgilerin ne kadar geçerli olup olmadığı günümüz biliminin verileriyle kıyaslanarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

¹⁰⁰⁵ Han, *Kur'ân ve Kâinat Ayetleri*, 268.

¹⁰⁰⁶ Han, *Kur'ân ve Kâinat Ayetleri*, 254-256.

SONUÇ

Bilimsel Tefsir sahasında kaleme alınan müstakil tefsir kitapları bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Söz konusu çalışmaya bir ön hazırlık olarak birinci bölümde bilimsel tefsire yönelik yaklaşımlar tetkik edilmiş ve neticede ilmî tefsire dair yaklaşımların yapılan tanımları doğrudan etkilediği ve bilimsel tefsiri savunanlar ve reddedenler şeklinde iki grup oluşturduğu tespit edilmiştir. Bilimsel tefsir taraftarlarının Kur'ân'dan ve sünnetten getirdiği örneklerin yanı sıra mantiki değerlendirmelerde bulunduğu da görülmüştür. Kur'ân'da hiçbir şeyin eksik bırakılmadığını ve her şeyin var olduğunu ifade eden ayetleri baz alan müfessirler, insanların hidayetine vesile olacak bilimsel verilerin mu'ciz bir şekilde Kur'ân'da yer aldığını belirtmişlerdir. Buna mukabil bilimsel tefsir karşıtları, Kur'ân'dan delil getirilen ayetlerin yorumunun farklı olduğunu öne sürerek bu ayetlerin Levh-i Mahfuz'u kast ettiği şeklinde eleştirmiştir. Akabinde devamlılık vasfı olmayıp meselelere bütüncül bakılmadığından, bilim kitabı yerine öğüt kitabı olduğundan ve bu durumun Müslümanları savunma psikolojisine sevk ettiğinden Kur'ân'ın bilimsel yorumlanmayacağına dair iddialar geliştirmişlerdir.

İkinci bölümde ise İslâm öncesi dönemde gök cisimlerinin Arap kültüründeki yeri ve bunun Kur'ân'a yansımaları ele alınmış akabinde İslâm'la birlikte değişen ve dönüşen toplumun gök cisimlerine bakışı hadisler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buradan hareketle gök cisimlerinin hangi sebep ve hikmete binaen Kur'ân'da yer aldığı kısa başlıklar halinde incelenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de sayıca en fazla gök kelimesinin tekil olarak 120, çoğul olarak 190 yerde, Güneş'in 31, Ay'ın 26 kere geçtiği tespit edilmiştir. Bunu takiben Necm 4, Nücûm 9, Şi'râ 1, Târık 1, Kevkeb 3, Kevâkib 2, Burç 4 yerde zikredilmiştir. Bu sayısal veriler tablo eşliğinde görsellendirilmiştir. Ayetlerin çoğunluğunun Mekkî surelerde yer aldığı belirlenmiştir. Kur'ân'da en fazla gök kavramının yer alması bedevilerin hayat düzenini göğe göre kurduğu, gündüz güneşin ışığından ve ısısından yararlandıkları, gece de en çok ayın ışığından faydalanıp yıldızlarla ıssız çöllerde yollarını buldukları saptanmıştır. Kur'ân'ın nüzulünden önce toplum gök ve gök cisimlerine uzak kalmamış ihtiyaca binaen ortaya çıkan bilgiler zaman içerisinde bir bilim dalı haline gelmiştir.

Son bölümde ise ilk olarak Kur'ân'ı Kur'ânla veya hadisle tefsir eden ilk dönem müelliflerinden olan Taberî, Kurtubî, Süyûtî, İbn Kesîr gibi müfessirlerin gök cisimlerine olan yaklaşımları irdelenmiştir. Bu esnada konuya dair getirilen hadis delillerinin sıhhati incelenerek gerekli görülen yerlerde görüş beyan edilmiştir. İkinci olarak bilimin ilerlediği ve gök cisimlerine dair pek çok keşfin yapıldığı dönemde eser veren Râzî, Zemaşerî, Tantâvî Cevherî, Elmalılı Hamdi Yazır, Reşîd Rızâ, Mevdûdî, Seyyid Kutub, Celal Yeniçeri gibi müelliflerin söz konusu ayetleri kendi dönemlerinin bilimsel verileri çerçevesinde yorumladıkları tespit edilmiştir. Gerek ilgili ayetlere yaptıkları yorumlar gerek ilk dönem müelliflerine getirdikleri eleştiriler tarafsız bir şekilde ele alınmıştır. Yapılan yorumların, günümüz astronomi bilimi verileriyle kesişen ve ayrışan noktaları saptanmış, zaman zaman da bu yorumlara destekleyici mahiyette bilgiler ilave edilmiştir. Diğer bir açıdan çoğu müfessirin öncelikle ilk dönem tefsirlerindeki rivayetleri esas aldığı ardından varsa kendi görüşünü ilave ettiği tespit edilmiştir. Konunun muhteviyatının genişliği, çalışma zamanının kısıtlı olması ve sınırlı kaynaklara ulaşma gibi sebepler ilgili çalışmanın kapsamının daraltılmasını zorunlu kılmıştır.

Bu çalışmada Kur'ân'da geçen gök ve gök cisimlerinin tefsire yansımaları bir bütün halinde ortaya konulmuştur. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse müfessirlerin farklı çağlarda yaşamış olmaları yaptıkları bilimsel yorumların da farklı olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Öyleyse bilimsel yorumlar değerlendirilirken dönemin şartları, bilimsel gelişmişlik düzeyi göz ardı edilmemeli bununla birlikte bu tür çalışmalar hem İslamî ilimlerde hem de müsbet bilimlerde otorite olmuş kimselerle müşterek yapılmalı ve Kur'ânî verilerle bilimsel veriler mukayese edilmelidir. Ayrıca bu çalışmalar gerek Kur'ân gerekse hadis ekseninde olsun müstakil olarak ele alınmalıdır. Astronomi alanına giren bu tür konuların ilgili ayetleri tespit edilip uzay bilimi sahasında da araştırmalar yapılmalıdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında söz konusu yorumlara ilişkin kati bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemekte bilakis yeni keşiflerle birlikte ilmî tefsire dair pek çok farklı yorumların yapılacağı bu çalışmanın ulaştığı en önemli sonuçtur.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulgâkî**, M.Fuat. *el-Mu'cemü'l-müfehres*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2007.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Akbaş**, Ahmet. “Bilimsel Tefsire Dair Tartışmaların Güncel Değeri”. *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/15 (Mart 2016), 77.
- Akgül**, Muhittin. “Kitap Tanıtımı: “et-Tefsîru'l-İlmiyyü Li'l-Kur'ân fi'l-Mîzân”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2006).
- Akpınar**, Ali. *Kur'an Coğrafyası*. Ankara: Fecr Yayınları, 2002.
- Âlûsî**, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî*. thk. Muhammed Münîr ed-Dîmeşkî. 30 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1353.
- Anadolu İlahiyat Akademisi**. “‘Hûd Sûresi’ (1-24) Ayetlerin Tefsiri”. YouTube (11 Ekim 2017). 57:15-59:34.
- Apak**, Adem. *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Askerî**, Ebû Hilâl. *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*. nşr. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, 1. Basım, 2007.
- Ataç**, Tamer. “Güneş Tutulmaları Hakkında Genel Bilgi”. Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi Ve Deprem Araştırma Enstitüsü Astronomi Laboratuvarı, ts.
- Ateş**, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*. İstanbul: Milliyet, 1995.
- Babaî**, Ali Ekber. “Bilimsel Tefsir Ekolü, Deliller ve Eleştiriler”. *Misbah-İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi* 3/9 (Sonbahar 2014).
- Baş**, Erdoğan. “Sema”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/453-455. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2009.
- Beyzâvî**, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1998.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasr. 9 Cilt. b.y: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422.

- Bursevî**, İsmâil Hakkı. *Furûku Hakkî*. İstanbul: Şeriket-i Sahâfiye-i Osmâniyye, 1310.
- Cerrahoğlu**, İsmail. “Fahrüddin er-Râzi ve Tefsiri”. *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 0/2 (1977).
- Cevâd Ali**. *Mufaşşal fî târîhi'l-'Arab kıable'l-İslâm*. 10 Cilt. Beyrût: Bağdat Üniversitesi, 2. Basım, 1993.
- Cevherî**, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Corcî Zeydân**. *Târîhu't-temeddüni'l-İslâmî*. 5 Cilt. Beyrût: Dâr-u Mektebeti'l-Hayât, ts.
- Çağatay**, Neşet. *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Ü. İlahiyat F. Yay., 1957.
- Çağrııcı**, Mustafa. “Yaratma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/329-331. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013.
- Çalışkan**, İsmail. “Kur'an Muhtevasının Epistemolojik Taksimi -Kur'an'da Her Bilginin Var Olduğu Söylemine Eleştirel Yaklaşım-”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2003).
- Çelebi**, İlyas. “İnşikâku'l-kamer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/343-345. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000.
- Çelebi**, Muharrem. “Envâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11./257-258. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1995.
- Çelik**, Ömer. *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Çiçek**, Halil. “Kur'an'da Sema Kavramı”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları* 9/1 (2007).
- Dâmegânî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*. nşr. Muhammed Hasan Ebü'l-Azm ez-Zefitî. 2 Cilt. Kahire: İhyâi't-türâs, 1992.
- Dâmegânî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Ķâmûsü'l-Ķur'an*. thk. Abdülazîz Seyyidü'l-ehl. Beyrût: Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 2. Basım, 1983.
- Demir**, Şehmus. “Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. ed. Bilal Gökçır vd. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 1. Basım, 2010.

- Demirci**, Kürşat. “Burç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/421-422. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992.
- Demirci**, Muhsin. *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*. 3 Cilt. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Demirci**, Sabri. “İlmî / Fennî Tefsir ve Örnekleri”. *ATLAS Journal International Refereed Journal On Social Sciences* 6/26 (2020). <https://doi.org/10.31568/atlas.409>
- Derveze**, Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş. *et-Tefsîrû’l-ḥadîs*. 10 Cilt. Kahire: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2000.
- Doğrul**, Ömer Rıza. *Tanrı Buyruğu*. 2 Cilt. İstanbul: Bilgi, 3. Basım, 1955.
- Draz**, Muhammed Abdullah. *Initation au Qur’an*. thk. Mohamed Abdel-Azim. Kuveyt: Dâru’l Kalem, 1984.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî**, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *el-Bahrü’l-muḥîṭ*. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrût- Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1993.
- Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Cevâhirü’l-Kur’ân*. thk. Şeyh Muhammed Reşîd Rızâ el-Gabbânî. Beyrût: Dâru İhya’il-Ulûm, 1986.
- Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İḥyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn*. thk. Ahmet Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974.
- Fayda**, Mustafa. “Ensâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/244-249. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1995.
- Fazlurrahman**. *Ana Konularıyla Kur’an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Fehd**, Tevfik. “İlm-i Felek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/126-129. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000.
- Ferrâ**, Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni’l-Kur’ân*. 3 Cilt. nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî – M. Ali en-Neccâr. Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, 3. Basım, 1983.
- Fîrûzâbâdî**, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ*. thk. Muhammed Na’îm el-‘Araksûs. Beyrût: Mektebetü’t-Tahkîkû’t- Tûrâs, 2005.
- Gengil**, Veysel. “Hz. İbrahim ve Gök Cisimleri Bağlamında Kıssalar”. *B.Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014).

- Gezer**, Süleyman. “Kur’an’ı Bilimsel Verilerle Yorumlamanın İmkânı”. *Dergiabant* 9/1 (30 Mayıs 2021).
- Gördük**, Yunus Emre. “Bilimsel Tefsir ve 20. Yüzyıldaki Meşhur Temsilcileri Perspektifinden Hasan Basri Çantay’ın Açıklamalı Meâli”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Şubat 2014).
- Güç**, Ahmet. “Güneş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/288-291. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996.
- Güllüce**, Veysel. “Kur’an’a Bilimsel Yaklaşımın Değerlendirilmesi”. *Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar*. ed. Bilal Gökür vd. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, 2010.
- Güngör**, Mevlüt. “Kur’an Bağlamında İslam Öncesi Mekke Toplumundaki Tanrı ve Ahiret İnancı”. *Dini Araştırmalar* 8/23 (ts.).
- Güngör**, Mevlüt. “Kur’ân ve Kâinat Kitabı”. *TASAVVUF:İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 7/16 (2006).
- Hâkim**, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ‘ale’s-Şahîhayn*. nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrût: Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, 1990.
- Halîl B. Ahmed**, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî). *Kitâbü’l-Ayn*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- Han**, Fethullah. *Kur’ân ve Kâinat Ayetleri*. çev. Safiye Gülen, Oya Morçay. İstanbul: İnkılab, 2. Basım, 1998.
- Hanefî**, Muhammed Abdülhak b. Şâh el-Hindî. *el-İklîl ‘alâ Medâriki’t-Tenzîl ve Hakâiki’t-Te’vîl*. thk. Muhyiddin Üsâme el-Bayrakdâr. 7 Cilt. Beyrût: Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, 1971.
- Harman**, Ömer Faruk. “İbrâhim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/266-272. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000.
- Hicâzî**, Muhammed Mahmud. *Furkan Tefsiri*. 3 Cilt. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: İlim Yayınları, ts.
- Işık**, Emin. “Burûc Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/462-463. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992.
- Işık**, Emin. “Fâtır Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1995.

- İbn Âşûr**, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dârü't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Kesîr**, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. 15 Cilt. Kahire: Mektebetü'l Evladiş-Şeyh lit'Tûras, 2000.
- İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Ġarîbü'l-Kur'ân*, nşr. Seyyid Ahmed Sakr. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Kuteybe**, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*. nşr. Seyyid Ahmed Sakr. Kahire: Dârü't-türâs, 1973.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. 7 Cilt. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Darü İhyâü'l-Kütubi'l-'Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr**, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. thk. M. Züheyr eş-Şâviş. 9 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1984.
- Kandemir**, Mehmet Yaşar vd. *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. 2 Cilt. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4. Basım, 2014.
- Kandemir**, Yaşar. "Sahîhayn'e Yöneltilen Tenkidlerin Değeri". *Sünnetin Dindeki Yeri*. Ensar Neşriyat, 1997.
- Karlı**, İbrahim Hilmi. "Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Diyanet İlmi Dergi* 46/3 (2012).
- Kaya**, Mahmut. "Ay". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/182-183. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1991.
- Kaya**, Mehmet. "Bilimsel Tefsir ve Değişim, Mütefekkir". *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/5 (Haziran 2016).
- Kazıcı, Ziya - Şeker, Mehmet**. *İslam-Türk Medeniyet Tarihi*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Kılıç**, Hulusi. "Belâgat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992.
- Kırca**, Celal. "Aksâmü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/290-

291. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1989.
- Kırca**, Celal. *Kur'ân ve Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2005.
- Komisyon**. *Kur'an Yolu Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Köktaş**, Yavuz. "Hadîsleri Anlamada Dikkat Edilmesi Gereken Bazı İlkeler". *Diyanet İlmî Dergi* 38/4 (2002).
- Kurtubî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 2006.
- Kurukız**, Mustafa. *Bilimsel Tefsir Anlayışı ve Gazalî*. Rize: Rize Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kutluer**, İlhan. "Burç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/422-424. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992.
- Mâtürîdî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu. 17 Cilt. İstanbul: Darul Mizan, 2005.
- Mevdûdî**, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Muhammed Abduh- Muhammed Reşîd Rızâ**. *Menâr Tefsiri*. 14 Cilt. çev. Ali Rıza Temel, Halil Çelik. İstanbul: Ekin Yayınları, 2014.
- Muhammed Esed**. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 5. Basım, 2002.
- Mukâtil b. Süleyman**, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr. *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Bağdat: Cem'ati'l-Mâcîd li's-Sekâfeti ve't-Türâs, 1. Basım, 2006.
- Mukâtil b. Süleyman**, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr. *et-Tefsîrü'l-kebîr*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrût: Müessesetü't-Tarihî'l-Arabî, 1. Basım, 2002.
- Müslim**, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1955.
- Mütercim Âsım Efendi**. *Kâmus Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2013.
- Nesefî**, Ebü'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-Tenzîl*

ve *Hakāiku't-Te'vil*. thk. Yusuf Ali Bedevî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Oruç, Ayşe Betül. “Hakiki ve Mecazi Yorumlar Bağlamında Sema ve Arza Canlılık Atfeden Ayetler”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021).

Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu, 2014.

Parlak, Salih. *Bilgi Toplumuna Doğru Kur'an-ı Kerim'in Meal Tefsiri*. İstanbul: 2001 Yayınları, 2001.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrût: Dâru'l-Marife, 2008.

Râzî, Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Tefsîr-î Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâr'ul Fikr, 1981.

Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîr-ü'l-Menâr*. 12 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-Menar, 1. Basım, 1349-1353.

Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîr-ü'l-Menâr*. Mısır: Matbaatü'l-Menar, 2. Basım, 1367.

Reşîd Rızâ, Muhammed - Şeyh Muhammed Abdüh. *Tefsîr-ü'l-Menâr*. çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: Ekin Yayınları, 1. Basım, 2011.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Tahran: Daru'l-İhsan, 3. Basım, 2003.

Seyyid Kutub. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru's Şurûk, 2003.

Sezgin, Fuat. *İslam'da Bilim ve Teknik*. 2 Cilt. İstanbul: İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı, 2014.

Sicistânî, Ebü Bekr Muhammed b. Uzeyz. *Garîbü'l-Kur'ân*. thk. Komisyon. Ezher: Muhammed Ali Sabih, 1963.

Sinanoğlu, Mustafa. “Müneccime”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/6-7. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2006.

Sülün, Murat. “Şi'râ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/180-181. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2010.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî. 16 Cilt. Kahire: Merkezu hicr lil buhûsi ve'd-dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye,

2003.

- Süyûti**, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İklîl fi'stinbâti't-tenzîl*. thk. Seyfeddin Abdülkâdir el-Kâtib. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1981. Basım, ts.
- Süyûti**, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fi'ulûmi'l-Kur'an*. çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik. 2 Cilt. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.
- Şâtübî**, İbrâhim b. Mûsâ. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân, 1. Basım, 1997.
- Şelebî**, Hind. *et-Tefsîru'l-ilmî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Tunus: b.y, 1985.
- Şengül**, İdris. "Kıssa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/498-501. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2002.
- Şevkânî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdurrahman Amîra. 5 Cilt. b.y: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1994.
- Şimşek**, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011.
- Şimşek**, M.Sait. "İlmî Tefsir Üzerine". *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*. C. 55. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1989.
- Taberî**, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî. 25 Cilt. Kahire: Dâr'ul Hicr, 2001.
- Tantâvî Cevherî**. *el-Cevâhir*. nşr. Muhammed Emin İmrân. 25 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1351.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Mârûf. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Tiyek**, Fatih. "Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış". *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı III*. Isparta, 2016.
- Topaloğlu**, Bekir. "Hâlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1997.
- Turgay**, Nurettin. "İlmî Tefsir". *Diyanet İlmi Dergi* 38/1 (2002).
- Uçarol**, Rifat. "Gazi Ahmed Muhtar Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/445-448. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996.

- Unat**, Yavuz. “Yıldız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/535. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013.
- Uzun**, Mustafa İsmet. “Burç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992.
- Yaşaroğlu**, M.Kâmil. “Küsûf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/576-577. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2002.
- Yavuz**, Yusuf Şevki. “Arş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1991.
- Yazır**, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn, 1992.
- Yeniakit**. “7 Japon bilim adamının Müslüman olma hikayesi... Sebebi zeytin ve incir...” Aktüel. 21 Kasım 2018. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/7-japon-bilim-adaminin-musulman-olma-hikayesi-sebebi-zeytin-ve-incir-548807.html>
- Yeniçeri**, Celal. “Güneş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/291-292. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1996.
- Yeniçeri**, Celal. *Uzay Âyetleri Tefsiri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1995.
- Yeniçeri**, Celal. *Uzay ve Varlık Âyetleri Tefsiri İslam Açısından Kâinat ve İmkanları*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2005.
- Yıldırım**, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*. 14 Cilt. İzmir: Anadolu Yayınları, 1987.
- Yıldırım**, Enbiya. “Hz. Peygamber’in Evren Tasavvuru”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* IV/1 (2006).
- Yurt**, Mehmet Emin. “Bilimsel Tefsirin Mahiyeti Üzerine”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (2019).
- Zebîdî**, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ğâmûs*. thk. Abdülkerîm el-Azbâvî. 40 Cilt. Kuveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, 1983.
- Zeccâc**, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Ğur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1988.
- Zehebî**, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 2 Cilt. Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2010.

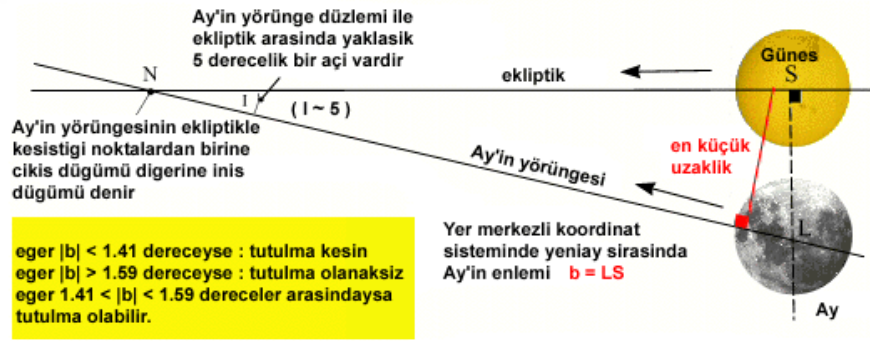
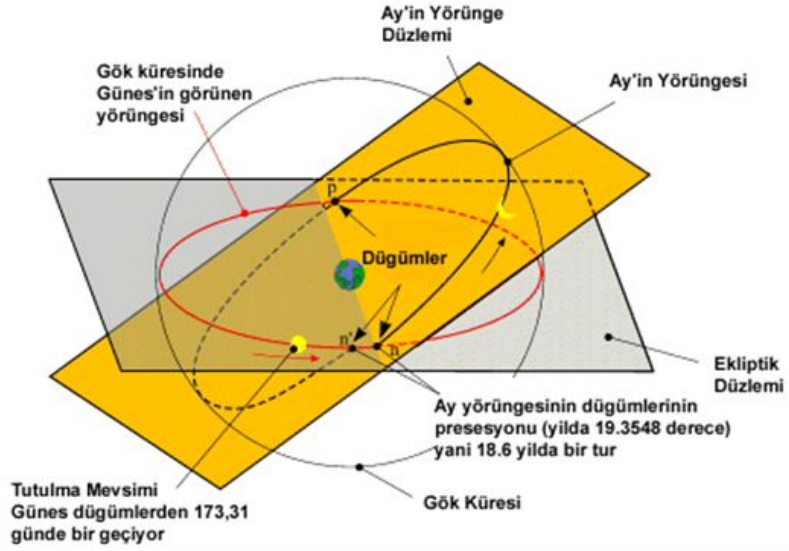
Zemaşşeri, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Keşşâf*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

Zühaylî, Vehbe. *Tefsîrü'l-Münîr*. 17 Cilt. Kudüs: Dâr'ul Fikr, 2009.

Kitabı Mukaddes: Tevrat, Zebur, İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, 2014.

EK 1: GÜNEŞ TUTULMASI

EK 2: BİR TAKVİM YILINDA GÖRÜLEBİLECEK EN ÇOK (7) TUTULMA OLASI TERTİBİ

